

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ІЛЬКІВ НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА

УДК 338.46:338.22]:001.891(477)

ДИСЕРТАЦІЯ
ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ
СЕКТОРА НЕМАТЕРІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Н.В.Ільків

Науковий керівник: Островерх Петро Іванович, к.е.н., професор

Львів – 2017

АНОТАЦІЯ

Ільків Н.В. Політико-економічний аналіз сектора нематеріальних послуг в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки, Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2017.

Дисертацію присвячено дослідженню теоретико-методологічних положень і розробленню науково-практичних рекомендацій щодо забезпечення розвитку сектора нематеріальних послуг у вітчизняній економіці.

Ефективне функціонування сектора нематеріальних послуг – це життєво необхідна складова розвитку національної економіки. Галузі сектора нематеріальних послуг, а саме: освіта, охорона здоров'я та культура стають визначниками якості життя суспільства. Оскільки галузі цього сектора виступають основними складовими формування людського капіталу, який в свою чергу безпосередньо впливає на економічне зростання країни.

Варто наголосити, що у постіндустріальному суспільстві основний наголос здійснюється на переході до економіки знань, центральною характеристикою якої є розвиток творчого та інтелектуального потенціалу людини.

Становлення економіки знань в Україні відбувається за наявності сформованої суперечності між об'єктивними закономірностями суспільного розвитку (стосовно потреби в інтелектуалізації суспільства) й умовами її розвитку та реалізації. Це відповідно зумовлює ідеологію формування системи економічного стимулювання, складових цієї системи та взаємозв'язків між ними.

Аналіз наукових праць з даної проблематики показав, що в економічній науці сфері послуг приділено значну увагу, проте сектор нематеріальних послуг як об'єкт дослідження залишається поза увагою.

Водночас вивчення праць учених-економістів у світлі сучасних тенденцій розвитку економіки та відсутність комплексних досліджень особливостей сектора нематеріальних послуг в Україні дали підстави стверджувати про необхідність подальшого дослідження окреслених проблем, актуалізуючи необхідність продовження теоретичних пошуків у цьому напрямку.

Досліджено різні погляди на сутність матеріального і нематеріального виробництва, продукту як результату виробництва, блага – усього того, що може задовольнити потреби людини, згруповано і запропоновано взаємозв'язки цих категорій. Зокрема уточнено категорії “послуга”, “нематеріальна послуга” як форми продукту виробництва, поглиблено наукове розуміння цієї полісистемної категорії. Сформульовано авторське визначення категорії “сектор нематеріальних послуг” як частини сфери послуг, зорієнтованої на створення нематеріальних послуг; сукупності суб'єктів, об'єктів та інститутів, які взаємодіють у процесі створення цих нематеріальних послуг.

Висвітлено макро- та мікроекономічний інструментарій дослідження сектора нематеріальних послуг.

Визначено, що основні чинники формування попиту та пропозиції на ринку нематеріальних послуг. Встановлено особливості ринкової взаємодії попиту і пропозиції на ринку нематеріальних послуг, які необхідно враховувати при розробці стратегії розвитку ринків нематеріальних послуг.

Акцентовано на якісних та кількісних показниках сектора нематеріальних послуг як інструментів аналізу.

Розглянуто питання цінової дискримінації у процесі ціноутворення у секторі нематеріальних послуг. З'ясовано, що непостійність якості

нематеріальної послуги, асиметрія інформації на ринку нематеріальних послуг, неплатоспроможність попиту та рівень споживчих ризиків є чинниками такого ціноутворення на вітчизняному ринку нематеріальних послуг.

За допомогою аналізу теорії людського капіталу встановлено, що інвестиції в освіту, охорону здоров'я і культуру сприяють підвищенню рівня індивідуального людського капіталу. В результаті нарощування останнього отримується інтегральний соціальний ефект, від якого виграє не лише конкретний індивід, а й суспільство загалом.

Особливу увагу приділено функціонуванню сектора нематеріальних послуг у контексті третинного сектора командно-адміністративної економіки та його трансформація у постіндустріальному суспільстві.

Подано результати дослідження еволюції представників різних економічних шкіл та напрямів економічної науки на роль нематеріальних послуг в економіці. Акцентовано на поглядах дослідників на окремі нематеріальні послуги у контексті чинників розвитку людського капіталу і суспільства загалом. Сьогодні простежується посилення уваги вітчизняних економістів до питань щодо значення нематеріальних послуг у зростанні добробуту суспільства.

З'ясовано особливості функціонування вітчизняного сектора нематеріальних послуг. Вивчено якісні зрушення на ринку нематеріальних послуг у процесі його історичної еволюції. Оцінено рівень розвитку галузей сектора нематеріальних послуг на основі побудови інтегрального показника, що дало змогу обґрунтувати нові виклики і тенденції розвитку сектора нематеріальних послуг в постіндустріальній економіці. Визначено основні причини спаду інтегрального показника у сферах освіти та охорони здоров'я за роки незалежності. Проаналізовано рівень фінансування сектора нематеріальних послуг і визначено проблеми його функціонування, обґрунтовано місце і роль сектора нематеріальних послуг в економічному

зростанні країни. Удосконалено методику розподілу фінансування галузей сектора нематеріальних послуг на основі побудови таксономічного показника цих галузей. Здійснено аналіз нормативно-правової бази функціонування ринку нематеріальних послуг.

Розглянуто основні проблеми інституційного регулювання сектора нематеріальних послуг в Україні. Визначено основні рівні державного регулювання сектора нематеріальних послуг в Україні, подано порівняльну характеристику поняттям “державне управління” та “державне регулювання” та на основі цього запропоновано шляхи модернізації як регулювання, так і управління сектором нематеріальних послуг і розроблено механізм державного регулювання ринку нематеріальних послуг в Україні загалом.

Вивчення світового досвіду державного регулювання сектора нематеріальних послуг надали можливість розгляду його застосування в економіці в Україні.

Зіставлення доходів (заробітної плати) фахівців сектора нематеріальних послуг (професорсько-викладацького складу, науковців, лікарів, акторів та музикантів) в Україні та світі дало підстави стверджувати, що доходи фахівців сектора нематеріальних послуг у нашій країні одні з найнижчих у світі, що є сьогодні дестимулятором і демотиватором самоудосконалення, розвитку і зростання фахівців у секторі нематеріальних послуг та призводить до зниження конкурентоспроможності установ сектора нематеріальних послуг, втрати наукової еліти через вплив людського капіталу за кордон тощо. Тому першорядним завданням уряду має стати підвищення доходів працівників у галузях сектора нематеріальних послуг до середньоєвропейського.

Аналіз зарубіжного досвіду показав, що у провідних країнах найчастіше використовують практику кредитування нематеріальних послуг (частіше – послуг освіти) та страхування (частіше – у сфері охорони здоров’я). Кредитування освіти в Україні має місце, але лише в одному

варіанті – цільовий пільговий державний кредит. Інших державних схем кредитування нематеріальних послуг поки що немає. Варто розширити варіації державного кредитування освітніх послуг, а також стимулювати через податкові пільги, активніше кредитування освіти комерційними банками.

Акцентовано на позитивному досвіді державного регулювання охорони здоров'я провідних країн за основними показниками здоров'я Японії, Німеччині та США та розглянуто світові практики кредитування освіти комерційними банками та приватними роботодавцями. Узагальнено світовий досвід поліпшення державного регулювання сектора нематеріальних послуг та окреслено перспективи і шляхи його адаптації до українських умов.

Ключові слова: благо, економічне благо, послуга, нематеріальна послуга, матеріальне виробництво, нематеріальне виробництво, сфера послуг, сектор нематеріальних послуг, галузі сектора нематеріальних послуг, освіта, охорона здоров'я, культура, економічне зростання, людський капітал.

SUMMARY

Ilkiv N.V. Political and economical analysis of non-material services sector in Ukraine. – Manuscript.

Thesis for inception the candidate's degree in economics according to the speciality 08.00.01 – economic theory and history of economic thought, Ivan Franko National University of Lviv. – Lviv, 2017.

The thesis deals with research of theoretical and methodological principles and development of scientific and practical recommendations for provision of non-material services sector development in domestic economy.

Effective functioning of the non-material services sector is a vital component of the development of the national economy. Branches of non-material services sector, such as education, health care and culture are becoming

determinants of the quality of society life. As the branches of this sector are the main components of the formation of human capital, which in its turn directly affects the country's economic growth.

It is worth emphasizing that in post-industrial society the main emphasis is on the transition to a knowledge economy, central characteristic of which is the development of creative and intellectual potential of a person.

The formation of the knowledge economy in Ukraine occurs when there is a formed contradiction between the objective laws of public development (in relation to the need for intellectualization of society) and its development conditions and implementation. This accordingly determines the ideology of formation of economic stimulation system, components of this system and the interrelationships between them.

The analysis of scientific works on this problem has shown that in the economic science considerable attention is paid to services sector, but the sector of non-material services as an object of research remains out of sight.

At the same time, the study of the works of scientists-economists in the light of modern trends in economic development and lack of integrated research of the features of non-material services sector in Ukraine gave grounds to state the necessity for further study of problems above, actualizing the necessity to continue the theoretical researches in this direction.

Investigated different views on the essence of material and non-material production, product as a result of production, good – all that can meet human needs, grouped and offered interrelationships between these categories. In particular, specified the category “service” and “non-material service” as a form of product of production, deepened scientific understanding of this polysystem category. Formulated author's definition of the category “non-material services sector” as part of services sphere oriented to the creation of non-material services; aggregate subjects, objects and institutions that interact in the process of creating these non-material services.

Highlighted the macro and microeconomic study tools for non-material services sector research.

It is determined that the main factors of demand and supply formation on market of non-material services. Established the features of market interaction of demand and supply on the market of non-material services that should be taken into account while developing the strategy for the development of non-material services markets.

The focus is on the qualitative and quantitative indicators of non-material services sector as analysis tools.

Reviewed the issues of price discrimination in the process of pricing in non-material services sector. It is found that the inconsistency of non-material services quality, asymmetry of information on the non-material services market, insolvency of demand and level of consumer risks are the factors of such pricing in the domestic non-material services market.

Using the analysis of the theory of human capital it is established that investments in education, health care and culture contribute to raising the level of individual human capital. As a result of building up the latter an integral social effect is obtained, from which not only a separate individual wins, but also society as a whole.

Particular attention is paid to the functioning of the non-material services sector in the context of the tertiary sector of the command and administrative economy and its transformation in the post-industrial society.

Presented the results of the study of the evolution of different economic schools representatives and directions of economic science for the role of non-material services in the economy. The focus is on the views of the researchers on individual non-material services in the context of factors of development of human capital and society as a whole. Nowadays, seen the growing attention of domestic economists to questions about the importance of non-material services in growth of the society welfare.

Revealed the peculiarities of functioning of the domestic sector of non-material services. Studied the qualitative changes in the non-material services market in the process of its historical evolution. Estimated the level of development of the non-material services sector branches on the basis of constructing an integral indicator, which gave the opportunity to substantiate new challenges and trends in the non-material services sector development in the post-industrial economy. Determined the basic reasons for the decline of the integral indicator in the spheres of education and health for years of independence. Analyzed the level of non-material services sector financing and identified the problems of its functioning, substantiated the place and role of the non-material services sector in the economic growth of the country. Improved the methodology of distribution of financing of non-material services sector branches on the basis of taxonomic index construction of these branches. Carried out the analysis of the legal and regulatory framework of non-material services sector functioning.

Reviewed the main problems of institutional regulation of the non-material services sector in Ukraine. Determined the basic levels of the state regulation of the non-material services sector in Ukraine, given the comparative characteristic of the notion “state administration” and “state regulation” and on the basis of this suggested ways of modernization, regulation and management of the non-material services sector and developed the mechanism of state regulation of the non-material services market in Ukraine in general.

Study of the world experience of state regulation of the non-material services sector provided an opportunity to review its application in the economy of Ukraine.

Comparison of incomes (wages) of specialists of the non-material services sector (faculty members, academics, doctors, actors and musicians) in Ukraine and in the world gave grounds to assert, that incomes of experts of non-material services sector in our country are one of the lowest in the world, which is today a pacemaker and demotivator of self-improvement, development and growth of

specialists in the non-material services sector and leads to a decrease in the competitiveness of the non-material services sector institutions , the loss of the scientific elite through the outflow of human capital abroad and so on. Therefore, the primary task of the government should be to increase of employees' incomes in the sectors of non-material services to middle European.

An analysis of foreign experience has shown that in the leading countries most often use the practice of non-material services lending (more often – education services) and insurance (more often – in the field of health care). Crediting of education in Ukraine takes place, but only in one option – targeted government grants. Other government crediting schemes to non-material services are not available yet. It is worthwhile to expand variations in state crediting of educational services, as well as stimulating through tax privileges, more active crediting of education by commercial banks.

It is focused on the positive experience of state regulation of health care of leading countries on the main indicators of health in Japan, Germany and the United States, and examined the world's educational crediting practices by commercial banks and private employers. Generalized world experience in improving the state regulation of the non-material services sector and outlined the prospects and ways of its adaptation to Ukrainian conditions.

Key words: economic benefit, service, non-material service, material production, non-material production, service sector, non-material services sector, spheres of non-material services sector, education, health care, culture, economic growth, human capital.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Клим Н.В. Основні джерела фінансування сектора нематеріальних послуг в Україні. *Формування нової парадигми економічної теорії в Україні. / Формування ринкової економіки в Україні: наук. збірник: / за ред.З.Г.Ватаманюка. Львів: Інтереко, 2001. Спецвипуск 8. С.396-401 (0,398 д.а.).*
2. Клим Н.В. Державне фінансування сектора нематеріальних послуг в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія економічна. Львів, 2002. Вип.31. С.240-245 (0,417 д.а.).*
3. Клим Н.В. Місце нематеріальних послуг у дослідженнях інституціоналістів. *Вісник Львівського університету. Серія економічна. Львів, 2005. Вип.34. С.748-752 (0,443 д.а.).*
4. Клим Н.В. До питання про природу та класифікацію послуг. *Вісник Львівського університету. Серія економічна. Львів, 2007. Вип.37. С.543-547 (0,404 д.а.).*
5. Клим Н.В. Матеріальні і нематеріальні послуги: еволюція української економічної думки. *Вісник Львівського університету. Серія економічна. Львів, 2010. Вип.43. С.610-615 (0,398 д.а.).*
6. Гнилякевич І.З., Ільків Н.В. Маркетингові аспекти функціонування залізничного транспорту на ринку послуг України. *Формування ринкової економіки: зб.наук.пр. Київ, 2012. № 28 Ч.2. С.338-346 (0,494 д.а.; особистий внесок здобувача: аналіз ринку залізничних послуг України (0,247 д.а.)).*
7. Ильків Н.В. Интегральная оценка функционирования сектора нематериальных услуг в Украине. *Вести института*

- предпринимательской деятельности*. Беларусь, июнь 2013. С.37-43 (0,473 д.а.).
8. Pkiv N.V.. Innovative forms of promotion of the city L'viv. *Problems of social and economic development of business: Collection of scientific articles*. Vol. 2. Publishing house "BREEZE". Montreal, Canada, 2014. P.386-390 (0,468 д.а.).
 9. Ільків Н.В. Маркетингові служби як інструмент розвитку підприємств сектора нематеріальних послуг в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. Львів, 2015. Вип.52. С.307-312 (0,38 д.а.).
 10. Гнилякевич-Проць І.З., Ільків Н.В. Проектно-орієнтоване навчання як метод практичної підготовки студентів у вищій школі. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. Львів, 2016. Вип.53. С.381-385 – (0,332 д.а.; особистий внесок здобувача: висвітлення проблем сучасної української вищої освіти та поглядів науковців на проектно-орієнтоване навчання у системі освіти (0,166 д.а.)).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

11. Клим Н.В. Послуги як об'єкт дослідження у сучасній економічній науці. *Нові обрії економічної науки: матеріали міжнародної наук. студ.-асп. конф.* (Львів, 11-12 травня 2007 р.). Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2007. С.111-113 (0,181 д.а.).
12. Клим Н.В. До питання про вплив нематеріальних послуг на економічне зростання. *Світова економічна криза: причини, наслідки та перспективи подолання: матеріали міжнародної наук. студ.-асп. конф.* (Львів, 14-15 травня 2010 р.) Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2010. С.243-245 (0,234 д.а.).
13. Ільків Н.В. Освіта як інструмент промоції міста Львова. *Розвиток вищої освіти як інструмент міського маркетингу: збірник тез міжнародної*

наук. конф. (Школа технології, Катовіце, Польща, 5-6 листопада 2014 р.). Катовіце, Польща, 2014. С.24-25 (0,176 д.а.).

14. Ільків Н.В. Особливості організації служби маркетингу на підприємствах сфери послуг. *Діяльність вищих закладів освіти і розвиток економіки і культури в місті: збірник тез міжнародної наук. конф. (Школа технології, Катовіце, Польща, 17-18 вересня 2015 р.).* Катовіце, Польща, 2015. С.21-22 (0,157 д.а.).
15. Гнилякевич-Проць І.З., Ільків Н.В. До проблеми реформування освіти в контексті програмно-орієнтованого навчання. *Проблеми становлення інформаційної економіки в Україні: матеріали міжнародної наук.-практ. конф. (Львів, 19-21 жовтня 2017 р. Львів: Видавництво “Левада”, 2017. С.203-206 (0,216 д.а.; особистий внесок здобувача: висвітлення проблем сучасної української вищої освіти та поглядів науковців на проектно-орієнтоване навчання у системі освіти (0,1 д.а.)).*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕКТОРА НЕМАТЕРІАЛЬНИХ ПОСЛУГ.....	23
1.1. Суть, ознаки та структура сектора нематеріальних послуг.....	23
1.2. Аналітичний інструментарій дослідження ефективності функціонування сектора нематеріальних послуг.....	37
1.3. Еволюція поглядів представників основних економічних шкіл на роль нематеріальних послуг в економіці.....	63
Висновки до розділу 1.....	84
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА СТАНУ ФУНКЦІОНУВАННЯ СЕКТОРА НЕМАТЕРІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ.....	87
2.1. Сучасний стан та особливості сектора нематеріальних послуг в Україні.....	87
2.2. Становлення та розвиток механізму фінансування вітчизняного сектора нематеріальних послуг.....	112
2.3. Макроекономічний аналіз впливу нематеріальних послуг на економічне зростання в Україні.....	139
Висновки до розділу 2.....	146
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СЕКТОРА НЕМАТЕРІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ.....	148
3.1. Напрями поліпшення застосування інструментарію державного регулювання сектора нематеріальних послуг.....	148
3.2. Світовий досвід державного регулювання сектора нематеріальних послуг та його застосування в економіці в Україні.....	166
Висновки до розділу 3.....	184
ВИСНОВКИ.....	186
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	191
ДОДАТКИ.....	211

ВСТУП

Актуальність теми. Для характеристики нового вищого ступеня економічного розвитку суспільства дедалі частіше вживають поняття “нова економіка”, “постіндустріальна економіка”, “сервісна економіка”, “економіка знань” тощо. Спільною рисою усіх цих рівнів розвитку економіки є стрімке зростання провідної ролі сфери послуг, зокрема сектора нематеріальних послуг.

Вітчизняний сектор нематеріальних послуг не може ефективно розвиватися і функціонувати в умовах недооцінення його внеску в економічне зростання загалом. Усвідомлення вагомості сектора нематеріальних послуг у формуванні ВВП країни обумовлює його перспективність та пріоритетність серед інших галузей вітчизняної господарки. Ефективне функціонування сектора нематеріальних послуг є необхідною умовою забезпечення сталого економічного зростання та підвищення добробуту населення. Комплексний аналіз сектора нематеріальних послуг дає змогу глибше зрозуміти взаємозв'язки з іншими секторами/сферами економіки у процесі створення національного продукту.

Роль освіти, охорони здоров'я, культури, тобто людського капіталу, обумовлені не тільки і не стільки кризовим станом нашої економіки, скільки загальносвітовими постіндустріальними тенденціями і необхідністю переходу нашої економіки на постіндустріальні рейки. Тобто у нас немає вибору, як динамічно розвивати сектор нематеріальних послуг.

Питання ролі і місця сфери послуг у контексті постіндустріального суспільства проаналізовано у працях К. Ароу, Д. Белла, Дж. Гелбрейта, В. Іноземцева, М. Кастельса, А. Маршала, Р. Нельсона, Д. Норта, У. Росту, Е. Тофлера, А. Чухна та ін. Акцент на послугах як основному чиннику формування людського капіталу простежується у працях Е. Аткинсона, Д. Богині, О. Грішної, Є. Жильцова, Т. Заяць, В. Куценко, Е. Лібанової, В. Новікова, В. Рутгайзера, Л. Семів, Л. Якобсона та ін.

Значний внесок у дослідження проблем, пов'язаних із сектором нематеріальних послуг, здійснили такі вітчизняні вчені, як Г. Башнянин, А. Босак, Т. Бурменко, А. Гальчинський, В. Геєць, В. Герасимчук, Н. Даниленко, Б. Данилишин, М. Довбенко, В. Григор'єв, С. Злупко, В. Іфтемічук, Т. Камінська, В. Козик, О. Кузьмін, Е. Лібанова, М. Маниліч, С. Мочерний, І. Михасюк, Т. Оболенська, В. Огнев'юк, В. Опарін, Я. Остафійчук, Л. Співак, С. Трубич, А. Філіпенко, Л. Шевченко, Г. Шутак та інші.

Аналіз наукових праць, які стосуються поняття “сектор нематеріальних послуг”, показав, що в економічній науці не часто акцентують саме на цьому секторі, виокремлюючи його із сфери послуг. Незважаючи на те, що сутність і складові сфери послуг широко розкрито як у вітчизняних, так і іноземних наукових джерелах, ще недостатньо проаналізовано особливості нематеріальних послуг та їх вплив на формування людського капіталу. У науковій літературі часто зустрічаються дослідження окремих галузей сектора нематеріальних послуг або сфери послуг загалом. Водночас вивчення праць учених-економістів у світлі сучасних тенденцій розвитку економіки та відсутність комплексних досліджень особливостей сектора нематеріальних послуг в Україні дали підстави стверджувати про необхідність подальшого дослідження окреслених проблем, актуалізують необхідність продовження теоретичних пошуків у цьому напрямку.

Усе це зумовило вибір теми дисертаційної роботи, обґрунтування її мети, визначення завдань, об'єкта і предмета дослідження, логіку викладення матеріалу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота пов'язана з виконанням досліджень, передбачених планом науково-дослідних робіт кафедри економічної теорії економічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка; викладені у дисертації положення є складовою частиною плану науково-дослідних робіт цієї кафедри в межах теми “Ринкові та інституційні

механізми розвитку господарської системи України”, затвердженої Міністерством освіти і науки України (номер державної реєстрації 0114U000872).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є дослідження основних закономірностей і проблем функціонування сектора нематеріальних послуг в Україні та розробка практичних рекомендацій щодо поліпшення державного регулювання цього сектора.

Для досягнення цієї мети в роботі поставлено та вирішено такі **завдання:**

- обґрунтувати економічну сутність поняття “нематеріальна послуга”, поглибити наукове розуміння цієї полісистемної категорії;
- виявити особливості та відмінності нематеріальної послуги як продукту виробництва через аналіз економічних підходів щодо розгляду цієї категорії;
- визначити структуру сектора нематеріальних послуг;
- розглянути макро- та мікроекономічний інструментарій дослідження сектора нематеріальних послуг;
- простежити еволюцію поглядів представників різних економічних шкіл та напрямів економічної науки на роль нематеріальних послуг в економіці;
- провести аналіз сучасного стану та особливостей сектора нематеріальних послуг в Україні;
- оцінити стан, тенденції і проблеми механізму фінансування вітчизняного сектора нематеріальних послуг;
- показати місце і роль сектора нематеріальних послуг в економічному зростанні країни;
- дослідити механізм та основні проблеми державного регулювання сектора нематеріальних послуг;

- узагальнити світовий досвід поліпшення державного регулювання сектора нематеріальних послуг і окреслити можливості та шляхи його адаптації до українських умов.

Окреслені завдання покладено в основу структурної побудови дисертації.

Об'єкт дослідження – процеси формування, розвитку і функціонування сектора нематеріальних послуг в економіці України.

Предметом дослідження виступають закономірності, особливості та тенденції розвитку сектора нематеріальних послуг і напрями підвищення ефективності його державного регулювання у вітчизняній економіці.

Теоретична та методологічна основа дослідження. Теоретичною та інформаційною основою дисертаційного дослідження стали вітчизняні та зарубіжні наукові публікації з питань розвитку сектора нематеріальних послуг, державного регулювання сфери послуг; аналітичні матеріали і розрахунки показників, які характеризують ефективність функціонування цього сектора економіки, законодавчі та нормативні акти, що регулюють діяльність установ сектора нематеріальних послуг в Україні. Використано також матеріали Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, матеріали Державної служби статистики України, звітні дані Національного банку України тощо. Проведено глибокий аналіз наукової літератури, інформаційно-аналітичної, статистичної та довідкової літератури, а також інтернет-ресурсів.

Методологічною базою дисертаційного дослідження є сукупність відповідних загальнонаукових та специфічних принципів та прийомів наукового аналізу, що широко використовуються у сучасній економічній науці, зокрема у теоріях галузевих ринків, державного регулювання та управління.

З метою вирішення визначених у дисертації завдань було застосовано:

- метод діалектики – з метою пояснення глибинного взаємозв'язку між змістом нематеріальної послуги та формами його прояву, кількість яких

стрімко зростає в умовах переходу до постіндустріального суспільства під впливом якісних структурно-технологічних змін в економіці та суспільстві, а відтак і на ринках нематеріальних послуг;

- покроковий рух від конкретного до абстрактного і навпаки – для з'ясування сутності поняття “нематеріальна послуга” та змісту і структури сектора нематеріальних послуг, виявлення закономірностей і особливостей його розвитку, обґрунтування низки рекомендацій щодо удосконалення управління цим сектором;
- методи індукції та дедукції – для визначення чинників, тенденцій, закономірностей і особливостей функціонування та розвитку ринку нематеріальних послуг на основі узагальнення зібраних масивів емпіричних фактів, що стосуються цього ринку, і які або підтверджують, або ж заперечують відповідні припущення та гіпотези;
- поєднання: логічного та історичного аналізу – з метою визначення особливостей переходу від командно-адміністративних до ринкових умов функціонування сектора нематеріальних послуг; кількісного та якісного аналізу – з метою з'ясування впливу кількісних змін у вітчизняному секторі нематеріальних послуг на його якісний стан;
- структурно-функціональний аналіз – з метою визначення структури та функцій окремих складників сектора нематеріальних послуг та взаємозв'язків між ними; факторний аналіз – з метою систематизації чинників, які впливають на: становлення та функціонування ринків нематеріальних послуг, що надаються державними, приватними та некомерційними недержавними закладами, а також тіньовою економікою; стан конкурентоспроможності постачальників нематеріальних послуг;
- графічний метод – з метою графічного зображення часток окремих виробників на відповідних сегментах ринку послуг; співвідношення між такими змінними: видатками з бюджету на сектор нематеріальних послуг і зростанням ВВП; між частками споживання нематеріальних послуг, які їхні споживачі отримують від державних та недержавних закладів з

урахуванням можливих вигод і витрат переливу (екстерналій), що можуть у цьому разі виникати, і які певним чином пов'язані з проблемою асиметрії інформації про якість нематеріальних послуг на відповідних ринках тощо;

- економіко-математичний метод – для виявлення функціональної залежності ринку нематеріальних послуг від кількох параметрів; для прогнозування обсягів фінансування окремих галузей сектора нематеріальних послуг.

Наукова новизна отриманих результатів. Найвагомішими теоретичними і практичними результатами, які характеризують наукову новизну роботи і особистий внесок автора, є такі:

вперше:

- на рівні дисертаційного дослідження здійснено багатосторонній аналіз сектора нематеріальних послуг із широким застосуванням мікроекономічного та макроекономічного інструментарію, що дало змогу з'ясувати тенденції становлення та розвитку окремих його галузей та застосовано побудову таксономічної моделі для визначення рівня розвитку цих галузей і їх фінансування;

удосконалено:

- методика визначення обсягів фінансування трьох галузей сектора нематеріальних послуг (освіта, охорона здоров'я, культура) як єдиного цілого – основного чинника формування та відновлення людського капіталу і рушійної сили економічного зростання в Україні на сучасному етапі;
- визначення категорії “нематеріальна послуга” як форми продукту виробництва;
- підходи до визначення впливу нематеріальних послуг на економічне зростання в Україні та визначено головні напрями поліпшення застосування інструментарію державного регулювання вітчизняного сектора нематеріальних послуг;

набули подальшого розвитку:

- дослідження еволюції наукових поглядів на нематеріальні послуги;

- дослідження механізму державного регулювання сектора нематеріальних послуг у вітчизняній економіці;
- пропозиції щодо можливостей та форм застосування світового досвіду державного регулювання сектора нематеріальних послуг в економіці України.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає у поглибленні існуючих та розробленні нових теоретичних засад розвитку вітчизняного сектора нематеріальних послуг.

Практичне значення дослідження полягає у визначенні шляхів підвищення ефективності функціонування сектора нематеріальних послуг, використанні у процесі викладання економічних дисциплін, а також при написанні навчальних посібників і підручників з економічної теорії та економіки сфери послуг (довідка № 133-Н від 15.01.2018 р.). Результати дисертаційної роботи “Політико-економічний аналіз сектора нематеріальних послуг в Україні” використані Департаментом з питань культури, національностей та релігій Львівської обласної державної адміністрації для вдосконалення програм розвитку культури на Львівщині (довідка № 143 від 25.01.2018. р.). Авторські розробки знайшли практичне застосування у діяльності громадської організації “Інститут трансформації територій” (довідка № 1 від 15.01.2018 р.). Основні положення дисертаційного дослідження можуть бути використані законотворчими та виконавчими органами влади при формуванні законопроектів, розробленні положень про державне регулювання сектора нематеріальних послуг, державними інститутами для вдосконалення управління і регулювання діяльності установ сфери послуг.

Особистий внесок здобувача. Дане дисертаційне дослідження є завершеною науковою працею і виконане автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті здобутки, які є особистим доробком автора. Наукові результати, висновки та рекомендації, які винесено на захист, одержані автором самостійно й опубліковані у

фахових наукових виданнях. Більшість публікацій на тему дисертації – одноосібні.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дисертації доповідались та отримали схвальні відгуки на Міжнародній науковій студентсько-аспірантській конференції “Нові обрії економічної науки”, 11-12 травня 2007 р., м. Львів; Міжнародній науковій студентсько-аспірантській конференції “Світова економічна криза: причини, наслідки та перспективи подолання”, 14-15 травня 2010 р., м. Львів; Міжнародній науковій конференції “Розвиток вищої освіти як інструмент міського маркетингу”, 5-6 листопада 2014 р., Катовіце, Польща; Міжнародній науковій конференції “Діяльність вищих закладів освіти і розвиток економіки і культури в місті”, 17-18 вересня 2015 р., Катовіце, Польща; Міжнародній науково-практичній конференції “Проблеми становлення інформаційної економіки в Україні”, 19-21 жовтня 2017 р.

Публікації результатів дослідження. За результатами досліджень опубліковано 15 наукових праць, з них 6 – одноосібно у вітчизняних фахових виданнях (загальним обсягом 2,4 д.а.), 2 – одноосібно у закордонних виданнях (загальним обсягом 0,9 д.а.), 2 – у співавторстві у вітчизняних фахових виданнях (0,8 д.а. / особистий внесок здобувача 0,4 д.а.), 5 – публікацій за матеріалами міжнародних науково-практичних конференцій (1,0 д.а. / особистий внесок здобувача 0,9 д.а.). Загальний обсяг публікацій автора за темою дисертації становить 5,1 д.а., з яких особисто автору належить 4,6 д.а.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел. Основний зміст роботи викладено на 178 сторінках комп’ютерного набору. Дисертація містить 15 таблиць, 19 рисунків, 17 додатків. Список використаних джерел налічує 188 позицій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕКТОРА НЕМАТЕРІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

1.1. Суть, ознаки та структура сектора нематеріальних послуг

Сьогодні ми спостерігаємо новий рівень розвитку економіки у світі і, зокрема, в Україні. Все частіше економісти для характеристики нового вищого ступеня економічного розвитку суспільства вживають нові терміни, такі як “нова економіка”, “постіндустріальна економіка”, “сервісна економіка”, “економіка знань” тощо. Проте усім цим рівням розвитку економіки властива стрімко зростаюча провідна роль сфери послуг, зокрема сектора нематеріальних послуг у порівнянні з іншими секторами національного господарства. У сучасній економічній теорії під економікою знань розуміють структурний компонент економічної системи, що формує, розповсюджує і матеріалізує знання для забезпечення самозростання та збільшення рівня економічної безпеки [88, с.58], і не лише використовує знання, а й виробляє їх як високотехнологічну продукцію, висококваліфіковані послуги, наукові інновації [10, с.154; 172, с.394].

Тріада нематеріальних послуг – освіта, охорона здоров’я, культура – сьогодні є фундаментом побудови нового суспільства, яке здатне формувати нову економіку відповідно до світових тенденцій.

Здоров’я населення – одна з головних умов соціально-економічного прогресу. Воно залежить від безлічі факторів, серед яких особливе місце належить охороні здоров’я та медицині. Суспільне здоров’я прямо впливає на конкурентоспроможність національної економіки загалом [61, с.32]. Визначення значущості охорони здоров’я як джерела задоволення соціальних потреб у радянський період призвело до тривалого ігнорування виробничо-економічної функції охорони здоров’я.

Як проміжне, інвестиційне благо міцне здоров'я створює передумови для якісного і стабільного відтворення інтелектуального капіталу та активної економічної самореалізації індивіда. За такої постановки питання людина розглядається не як пасивний споживач, що задовольняє власні потреби в підтриманні здоров'я та життя на належному рівні поряд з іншими товарами та послугами, а також як активний учасник творчої діяльності та створення матеріальних і нематеріальних благ в умовах обмежених ресурсів [63, с.213].

Здоров'я та освіта – одні з найважливіших якісних характеристик робочої сили, тому що вони безпосередньо пов'язані із здатністю до трудової діяльності. Робоча сила не має іншої форми існування, як у вигляді біологічного тіла працівника і реалізації його особистих розумових та фізичних здібностей до праці.

Сучасна освіта є не тільки кінцевим благом – джерелом задоволення духовних, культурних, інформаційних потреб людини і суспільства, а й інвестиційним благом – засобом зростання доходів, соціального статусу, забезпечення конкурентних переваг на ринку праці та одержання інших благ. Здобутий у процесі освіти людський капітал, по суті, є освітнім капіталом і має певну специфіку [167, с.171].

Також останні 15-20 років світового розвитку характеризувалися безпрецедентним зростанням впливу науки на економічне зростання всіх країн. На межі тисячоліть сформувалася нова концепція знаннєвої економіки, яка сьогодні вважається однією з найефективніших політик розвитку в світі і втілюється у життя. Основною ознакою цієї концепції є ефективне використання знань для забезпечення сталого економічного зростання. Перше і найбільш цілісне висвітлення цієї концепції зустрічаємо у щорічній аналітичній доповіді Світового Банку “Звіт про світовий розвиток” за 1998-1999 рр., яка мала назву “Знання для розвитку” [188]. Важливою новою особливістю розвитку національної економіки стало помітне зростання наукомісткості виробництва, що спричинило підвищення ролі таких нематеріальних послуг як освіта і наука. Серед факторів економічного

зростання на перше місце виходить якість людського капіталу. Про це свідчить історичний аналіз розвитку країн-лідерів світової економіки – Франції, Німеччини, Великобританії, Нідерландів і особливо післявоєнних США і Японії.

Розбудова знанневої економіки у найкоротші терміни є обов'язковою для України як для потенційного кандидата на вступ до Європейського Союзу. Освіта є фундаментом інноваційного потенціалу суспільства і економіки.

М. Ван дер Венде, виступаючи на конференції ректорів Асоціації європейських університетів у жовтні 1999 р., зазначив, що більшість ректорів у процес глобалізації окрім економічного включають культурні та інтелектуальні аспекти [21, с.30].

Сьогодні в Україні особливо гостро постає питання пропаганди культурних цінностей як один із факторів національної свідомості, що в свою чергу є запорукою зміцнення національної безпеки [140, с.12], гарантії зміцнення країни, умовою стабільності та ефективності її економіки.

Оскільки сектор нематеріальних послуг – одна з найменш вивчених і досліджених науковцями область економічної теорії, розгляд даного сектора слід починати з розробки теоретичних аспектів визначення суті, характеристики, чітких критеріїв структуризації послуг.

В економічній теорії продукт як результат економічної діяльності може існувати у двох формах – товар або послуга [3, с.66]. Товар являє собою уречевлений продукт, чи, іншими словами, матеріальну, фізичну форму продукту, тоді як послуга – нематеріальне уособлення продукту, результат певної економічної діяльності, здатної задовольняти нематеріальні потреби людства (освіта, культура, охорона здоров'я і ін.) [80, 111].

Однак, в економічній літературі останнім часом частіше використовують поняття “благо”. Так, “послуга – це будь-яка діяльність або благо, які одна сторона може запропонувати іншій” [91, с.10]. На нашу думку, це визначення потребує уточнення, оскільки благом може бути і

товар. Часто під “благом” розуміється ширше поняття – все те, що може задовольняти потреби людей – товари і послуги, сили і явища природи” [3, с.67; 23, с.89; 107, с.8]. У даному контексті товари і послуги відносять до категорії “економічні блага”, оскільки є результатом економічної діяльності людини (категорія “неекономічні (позаекономічні) блага” включає дармові дари природи) (рис.1.1.1) [23, с.90].

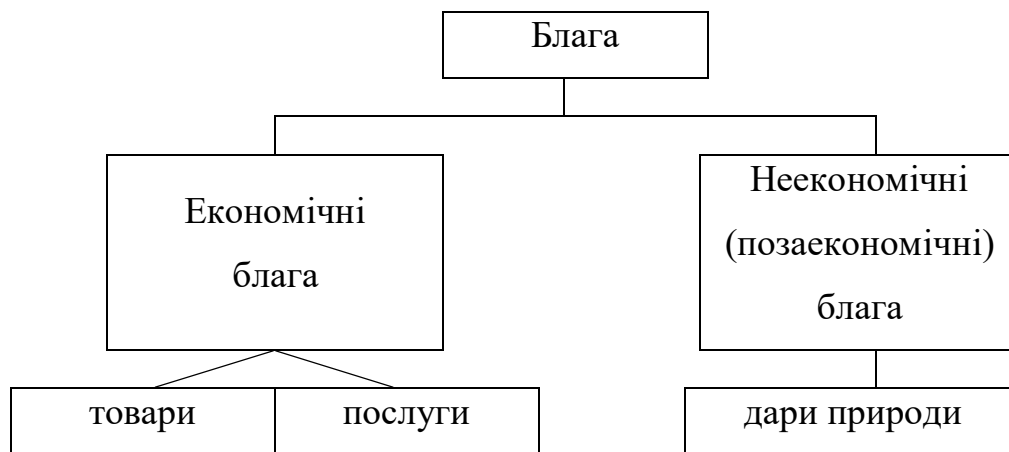

Рис.1.1.1. Поділ благ [3, с.67; 23, с.90]

У довіднику “Лібералізація міжнародних операцій з послугами”, який розроблений світовим банком та ЮНКТАД, представлено наступне визначення: “Послуги – це зміна у становищі інституційної одиниці, яка відбулася внаслідок дій та за взаємною згодою з іншою інституційною одиницею” [81, с.155]. Запропоноване трактування цієї категорії дещо повніше, проте ще не повною мірою відображає економічну природу поняття “послуга”.

Розглядаючи засоби, що задовольняють потреби людей, зауважимо, що матеріальні потреби задовольняються за допомогою товарів, а нематеріальні потреби – за допомогою послуг [29, с.49].

Економісти, намагаючись з’ясувати суть послуги, у своїх працях подають визначення даного поняття з різних аспектів. Усі тлумачення “послуги” зводяться до єдиного: щось невідчутне, не є товаром, невидиме на

око. Для розуміння сутності послуги необхідно зробити порівняльний аналіз її основних економічних і інших характеристик з характеристиками товару (матеріального блага), причім багато вчених акцентують увагу на процесі виробництва як основній відмінності між товаром і послугою.

Виробництво послуг має свої особливості. До ХХ ст. під поняттям “виробництво” розуміли лише продукування матеріально-речових продуктів. Послуги ж відносилися до так званої невиробничої сфери. К.Маркс визначає послугу як “особливу споживчу вартість, яку надає праця, подібно до всякого іншого товару, але особлива ця споживча вартість носить назву “послуга”, тому що праця здійснює послуги не лише в якості речі, а в якості діяльності” [96, Т 25, с.152].

Вважалося, що надання послуг не створює продукту, тобто не примножує національного багатства, а сама сфера послуг є непродуктивною. Німецький економіст ХІХ ст. Фрідріх Ліст писав: “На погляд політичної економії той, хто вирощує свиней – виробнича сила суспільства, а хто виховує людей – невиробнича. Лікар, який рятує життя пацієнтові, не належить до класу виробників, а аптечний хлопчик належить, хоча виготовлені ним пілюлі існують лише кілька хвилин” [90, с.194].

Отже, підсумовуючи вище викладене, можемо навести, на наш погляд, більш точне визначення терміну “послуга”. Послуга – дія суб’єкта економічної діяльності, скерована на задоволення нематеріальної потреби іншого суб’єкта з метою створення корисного ефекту.

Варто зазначити, що на теоретичному рівні виділяють дві форми продукту – послугу і товар [3, с.66]. Розглядаючи сутнісні характеристики товарів і послуг, слід акцентувати на їх відмінностях (табл.1.1.1.).

Перш за все, відмінність між товаром і послугою у часових формах процесів виробництва та споживання є очевидною і, на нашу думку, найбільш суттєвою. Коли товар після виготовлення проходить стадію реалізації, а лише потім споживання, то послуга повинна вироблятися, надаватися і споживатися одночасно. Послугу неможливо виготовити

заздалегідь. Надання послуги передбачає також безпосередній контакт виробника і споживача у момент її реалізації. При купівлі товару така умова не є необхідною, оскільки товар до моменту його реалізації може довго зберігатися і потім за відсутності самого виробника споживатися. Проте, матеріальна послуга, на відміну від нематеріальної, може надаватися роздільно у часі її споживання. Так, послуга з ремонту авто споживається з моменту експлуатації транспортного засобу після ремонту.

Таблиця 1.1.1

Основні відмінності товарів і послуг [76, с.545]

Ознака	Послуги	Товари
1) часові форми процесів	нероздільність у часі процесів виготовлення та споживання	процеси створення та споживання роздільні у часі
2) можливість накопичення і зберігання	не підлягають накопиченню чи зберіганню	підлягають накопиченню і зберіганню
3) взаємозв'язок із джерелом	нероздільність від джерела	можливість існування окремо від джерела
4) експорт	експорт може відбутися і в межах економічної території, якщо послуга надана нерезидентові.	експорт означає вивезення з-за меж економічної території
5) якість	мінливість якості однорідних послуг	постійна якість однорідного товару
6) право власності	неможливість передання права власності на послугу іншій особі	передання права власності на товар у момент його реалізації іншій особі
7) відчутність	невідчутні на дотик і невидимі	відчутні на дотик, видимі

Товар після його виробництва, до моменту реалізації може зберігатися і накопичуватися, що не властиве послугам. Послугу не можливо ні зберігати, ні накопичувати. Послуга у момент споживання нероздільна від її джерела, природи. Найчастіше таким джерелом є людський фактор – виробник послуги. Але ця характеристика стосується більшою мірою нематеріальної послуги. Матеріальна послуга може зберігатися: полагоджений телевізор може перебувати у сервісному центрі до моменту повернення споживачеві.

Також існує суттєва відмінність у експорті послуги і товару. Експорт товару передбачає вивіз даного продукту і його реалізація за межами економічної території, тобто відбувається фізичне переміщення товару через кордон країни. Послугу можна експортувати і на митній території країни, якщо вона надається нерезидентові даної території.

Послуга, на відміну від товару, характеризується нестабільністю якості. Якість послуги характеризується основними властивостями природи послуги і чинниками, які впливають на її виробництво. Рівень якості можна лише близько охарактеризувати, виходячи з корисного ефекту для споживача. Якщо якість товару встановлена чіткими стандартами, то якість послуги важко виміряти і стандартизувати, оскільки кожна особа, яка виробляє певну послугу, надає її по-різному, індивідуально. Ще важливою особливістю є непередбачуваність результату послуги, тобто якість послуги можна відзначати лише після її споживання. Оскільки під час виробництва послуги вирішальну роль відіграє людський фактор, тому індивідуальні характеристики і рівень кваліфікації особи, яка надає послугу, власне, і визначають її якість. Однак, тут знову потрібне розмежування між матеріальною і нематеріальною послугами. Так, матеріальна послуга може мати визначені стандарти якості, які можна контролювати. Наприклад, транспортні послуги мають визначені умови перевезення, стан транспортного засобу тощо.

Одночасність виробництва та споживання послуги спричиняє неможливість передання прав власності на даний продукт-послугу від одного

суб'єкта економічної діяльності до іншого, тоді як при купівлі товару споживач стає власником купленого продукту. Наприклад, якщо пасажир користується транспортною послугою, то у момент оплати він набуває право лише на проїзд у даному засобі і аж ніяк на власність транспортного засобу.

Визначаючи складові нематеріальної сфери економіки, треба враховувати, що, по-перше, сфера послуг має матеріальну і нематеріальну складові. У сфері послуг “кінцевий продукт у вісьмох випадках з десяти не має відчутної форми, а у двох випадках з восьми являє собою посередницьку діяльність з перерозподілу фінансових потоків, оплату послуг з управління грошовим капіталом або його використання” [168, с.52].

Відчутність на дотик і видимість є чи не основною відмінністю між продуктом-товар і продуктом-послуга. Однак ця відмінність не завжди дає ясність у розмежуванні товару і послуги. Інколи дослідники наводять приклади сумнівів щодо віднесення певного продукту до тієї чи іншої категорії: “Коли ми купуємо автомобіль – ми купуємо товар чи послугу по транспортуванню? Телевізор є промисловим товаром, але яка від нього користь без послуги телевізійного віщання? В ресторані ми купуємо послугу приготування страви, чи товари, які являють собою продукти харчування?” [162, с.25-26].

На нашу думку, у таких випадках слід брати до уваги чи у момент споживання блага має місце присутність виробника. Телевізор і автомобіль є товарами, оскільки можемо ними користуватися без виробника. Товари ж у формі продуктів харчування ми можемо придбати у магазині. А ось у ресторані споживаємо послугу з приготування страви, оскільки процеси виробництва, купівлі і споживання відбувається одночасно і присутність виробника послуги є вимушеною.

Загалом, існують різні підходи до класифікації послуг. Так, Світовий банк подає наступний поділ усіх послуг:

1) факторні послуги – включають платежі, що виникають у зв'язку з міжнародним рухом факторів виробництва (доходи та інвестиції, ліцензійні платежі, зарплата нерезидентам тощо);

2) нефакторні послуги – включають решту видів послуг (транспорт, подорожі та інші нефінансові послуги) [81, с.156].

У ґрунтовній праці з економіки сфери платних послуг група авторів пропонують класифікувати послуги з врахуванням виробничо-технічного і функціонально-спеціалізованого підходів, поділяючи їх на:

- послуги, орієнтовані на виробництво,
- послуги, орієнтовані на домашнє господарство,
- послуги, орієнтовані на суспільство,
- послуги особистого характеру [46, с.122].

На наш погляд дана класифікація потребує суттєвих уточнень, оскільки невідомо до якої групи слід віднести, наприклад, послугу освіти – у національному масштабі як основний чинник сьогодні економічного зростання є послугою суспільно важливою, однак вона носить і особистісний характер.

Особливістю послуг є те, що їх продукування не обов'язково пов'язане з товаром у матеріальному вираженні. У економічній літературі, зважаючи на це, зустрічаємо наступний поділ послуг [81, с.155]:

- виробничі (матеріальні);
- невиробничі (нематеріальні).

Однак, ми вважаємо, що нематеріальні послуги можуть споживатися за умови їх виробництва, тому саме в даному випадку більш доцільнішою є поділ на матеріальні і нематеріальні послуги.

Послуги можна класифікувати за різними критеріями. Так, за способом споживання послуги поділяють на індивідуальні, потребу в яких визначає кожен індивід особисто для себе, та колективні або суспільні – послуги безпеки, охорони навколишнього середовища, державного управління тощо. У даному контексті послуги можуть бути змішаного характеру: послуги

охорони здоров'я є індивідуальними, однак вони мають велику вагу у суспільному чиннику – здоров'я нації як чинник економічного зростання.

Залежно від витрат у процесі виробництва послуги поділяють на матеріальні і нематеріальні. Виробництво матеріальних послуг окрім людського фактора не може відбутися без безпосередньої участі матеріального блага, присутності матеріально-речового об'єкта. Так, транспортну послугу неможливо надати без транспортного засобу, чи поладження телевізора не може відбутися без самого телевізора. Нематеріальні ж послуги можуть вироблятися лише за допомогою людського фактора, участь у процесі виробництва матеріальних засобів є незначною і може носити лише допоміжний характер. Наприклад, послуги освіти, охорони здоров'я, культурні заходи. Матеріальні послуги характеризуються великою часткою присутності матеріально-речового засобу у процесі виробництва. Отже, нематеріальною вважають послугу, у виробництві якої частка матеріального об'єкта є незначною, носить допоміжний характер і є необов'язковою.

За соціально-економічним характером послуги поділяють на соціально-культурні та комунально-побутові. До соціально-культурних належать послуги освіти, охорони здоров'я, науки, релігії, культури, безпеки, охорони навколишнього середовища, страхування, тобто такі, що задовольняють соціальні потреби людей. Комунально-побутові послуги включають послуги житлово-комунального господарства, транспорту, зв'язку, торгівлі тощо. Слід зауважити, що до першої групи переважно входять нематеріальні послуги, тоді як до другої – матеріальні [76, с.546].

За суб'єктом, який покриває витрати на виробництво послуги, розрізняють платні і безкоштовні послуги. Якщо послуга фінансується з державного бюджету чи спеціальних фондів, спонсорів такі послуги для споживачів є безкоштовними (освіта, охорона здоров'я, національна безпека, державне управління). Якщо послуга фінансується з джерел споживачів, то вона є платною (культура, транспорт, зв'язок). Виключення з цієї

класифікації мають послуги релігії, оскільки їх не можна віднести до жодної з цих груп – послуга виробляється на безоплатній основі, тобто ніхто не зобов'язує споживача оплачувати, також виробник не зобов'язує і будь-яку іншу сторону оплачувати ці послуги. Тобто надана послуга може бути не оплачена. У даному випадку споживачів послуги може бути більше за покупців її. Також тут відсутня дія ринкового механізму встановлення ціни, як такої взагалі не існує. Слід відмітити, що на соціально-культурні послуги припадає більша частка безкоштовних послуг, ніж на комунально-побутові.

Цілком зрозуміло, що вище наведені класифікації послуг є неповними і не відображають усього спектру продукту-послуга. Даний аспект ще мало вивчений у вітчизняній науці. Однак, перехід України на новий щабель розвитку економіки, рівняння на світовий досвід економічного зростання ставить перед нами неминуче завдання дослідження і розвитку саме сфери послуг і, зокрема, сектора нематеріальних послуг, до якого відносимо освіту і науку, охорону здоров'я і медицину, культуру, оборону, страхування, управління та ін.

Починаючи з ХХ ст. людство почало надавати вагомості сфері послуг у суспільному виробництві, збільшуючи щоразу попит у цій сфері. У ХНІ ст сфері послуг надається домінуюча роль у виробництві і примноженні національного багатства. Так, на думку дослідників нематеріальна економіка – це система економічних відносин з приводу виробництва, розподілу, обміну та використання знань і інформації у виробничих та споживчих цілях індивідів, організацій, суспільства, що складає основу суспільного та людського розвитку в умовах нової економіки знань. Це економіка виробництва, розподілу, обміну та споживання нематеріальних продуктів та послуг, основу якої складають неречові ресурси – знання та інформація [101, с.12].

Американський дослідник Д. Белл у своїй концепції “постіндустріального суспільства”, зокрема зазначає, що сфера послуг належить до так званого третинного, четверинного та п'ятеринного сектора

економіки. Третинний сектор, на думку вченого охоплює такі сфери діяльності як: транспорт, зв'язок, комунальні послуги, послуги складського господарства тощо. Четвертинний або трансакційний, в свою чергу, включає торгівлю, фінанси, страхування, операції з нерухомістю. І останній п'ятеринний сектор, що безпосередньо пов'язаний із діяльністю сектора нематеріальних послуг, включає особисті послуги, професійні послуги (освіта, охорона здоров'я тощо), ділові послуги і послуги державного управління. Якщо третинний сектор – це матеріальні послуги, то четвертинний і п'ятеринний сектори – нематеріальні [14, с.372].

Нематеріальна сфера – виробництво (надання) чистих послуг, “в яких матеріальність, відчутність у традиційному розумінні є мінімальною...” [19, с.76]. Загальний класифікатор галузей народного господарства, що діяв в Україні до 2010 року, виділяв “виробничу” і “невиробничу” сфери господарської діяльності. Вважалося, що у “виробничій сфері” створювався національний продукт і прибуток. У нематеріальній (“невиробничій”) сфері ані продукт, ані первинний прибуток не створювалися, а тому ці галузі національної економіки мали переважно “перерозподільчий” характер [93, с.9].

В Україні діє Класифікатор видів економічної діяльності, затверджений Наказом № 457 Держспоживстандарту України 11.10.2010 р. Класифікатор видів економічної діяльності здійснює визначення та кодування основного та другорядних видів економічної діяльності. Основний принцип КВЕД полягає в об'єднанні підприємств, що виробляють подібні товари чи послуги або використовують подібні процеси для створення товарів чи послуг (тобто сировину, виробничий процес, методи або технології), у групи [73]. У додатку А подано розподіл видів економічної діяльності за приналежністю до матеріальних чи нематеріальних послуг.

У структуру виробництва окрім матеріального включають і нематеріальне виробництво. Як бачимо на рис. 1.1.2., до нематеріального виробництва відносять як нематеріальні послуги, так і нематеріальні блага.

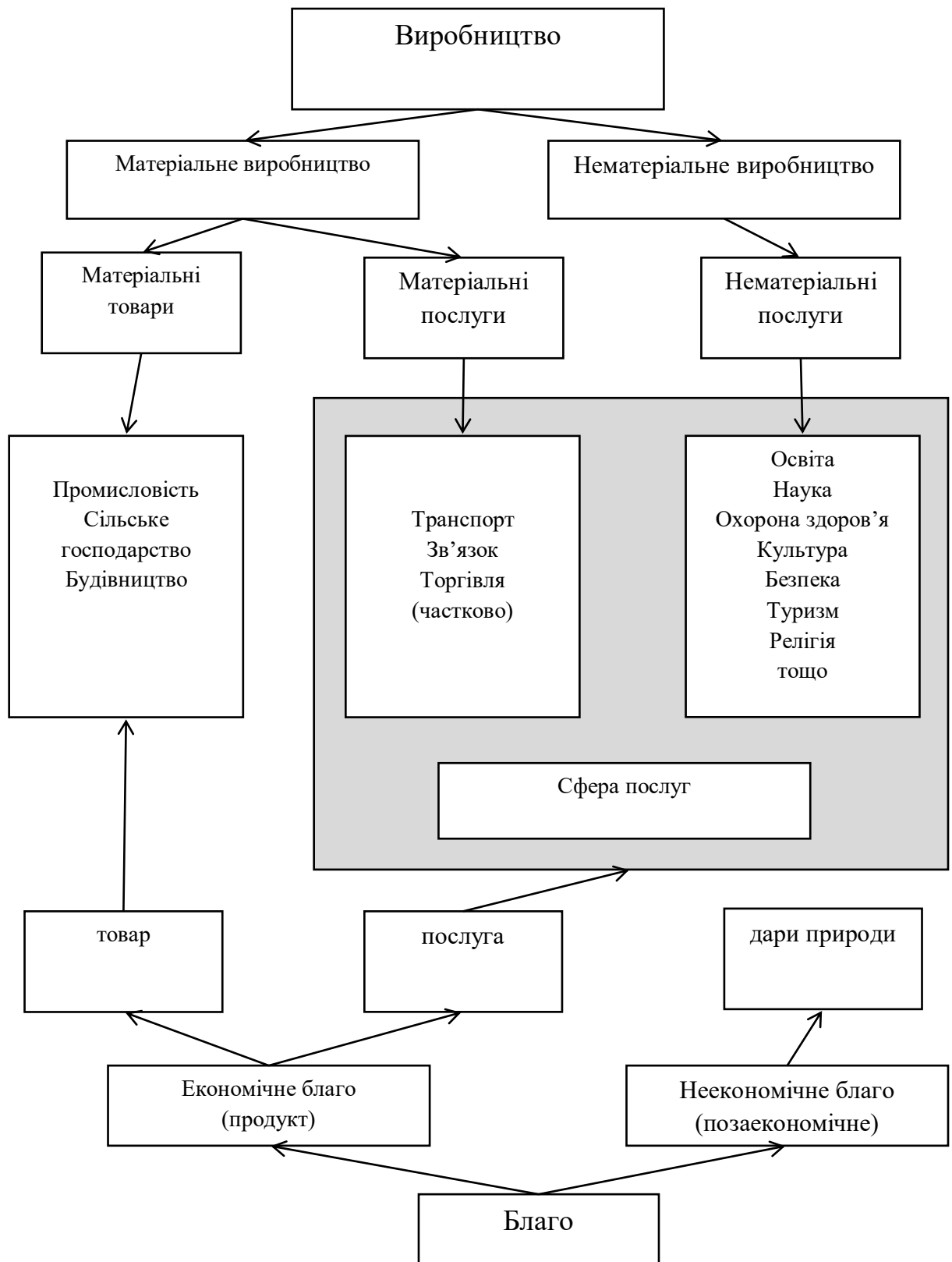

Рис.1.1.2. Взаємозв'язок основних понять виробництва і блага

Джерело: розроблено автором з врахуванням [23, с.90; 29, с.62]

На наш погляд, дана структура потребує уточнення: незрозуміло що мається на увазі під поняттям “нематеріальні блага”. Якщо ми під духовними благами розуміємо, наприклад, релігійні, тоді їх доцільніше відносити до нематеріальних послуг.

Коли до категорії “духовні блага” ми відносимо позаекономічні блага (наприклад, насолода дармовими благами природи – відпочинок на березі річки тощо), тобто усе те, що людство духовно споживає з навколишнього середовища, тоді цю категорію, на нашу думку, слід виключити з процесу виробництва, оскільки як такого в даному випадку не відбувається. У будь-якому випадку під нематеріальним виробництвом слід розуміти виробництво лише нематеріальних послуг.

Сфера послуг – це сукупність різноманітних і різнорідних галузей діяльності, які продукують матеріальні і нематеріальні послуги тобто це сукупність економічно неоднорідних ринкових сегментів, тобто як цілісну систему, складниками якої є різні види послуг, які потрібні населенню та суспільству для нормальної життєдіяльності загалом та для задоволення потреб кожної людини зокрема [5, с.26].

Сектор нематеріальних послуг – це частина сфери послуг, зорієнтована на створення нематеріальних послуг; сукупність суб’єктів, об’єктів та інститутів, які взаємодіють у процесі створення нематеріальних послуг.

Ринок нематеріальних послуг – сукупність суб’єктів ринку, які створюють, продають, купують і споживають нематеріальні послуги. Ринок нематеріальних послуг формують окремі галузі нематеріальних послуг: освіта і наука, охорона здоров’я і медицина, культура, оборона, консалтинг, страхування, менеджмент і маркетинг тощо.

Дослідження сектора нематеріальних послуг як системи передбачає розгляд складових елементів:

- 1) виробник-продавець послуги – фізична або юридична особа, яка надає нематеріальну послугу;

2) клієнт (споживач) послуги – фізична або юридична особа, яка має бажання та можливість придбати нематеріальну послугу;

3) система надання послуг (умови) – допоміжні засоби надання нематеріальної послуги, правила надання послуги, обумовлений кінцевий результат послуги тощо;

4) макро- і мікросередовище надання послуг – політико-економічні, культурні, правові та інші чинники зовнішнього та внутрішнього економічного середовища.

Суб'єктами сектора нематеріальних послуг є:

- 1) домогосподарства
- 2) фірми
- 3) держава

Названі суб'єкти можуть бути як продавцями послуги, так і її споживачами. Оскільки більшість нематеріальних послуг (освіта, охорона здоров'я, культура) носять соціальний характер, то у переважній мірі надавачем послуги є держава, а споживачем – домогосподарства.

Розглянувши детально суть та структуру нематеріальної послуги, можемо стверджувати, що вивчення самої сутності послуги нематеріального характеру потребує подальшого поглиблення з метою визначення її ролі у структурі всього виробництва.

1.2. Аналітичний інструментарій дослідження ефективності функціонування сектора нематеріальних послуг

Дослідження сектора нематеріальних послуг як сфери соціально-економічної діяльності дає змогу застосовувати інструментарій ринкового аналізу (попит, пропозиція, ціна тощо). Продуктом даного сектора є освітні, культурні, управлінські, консалтингові послуги, послуги з охорони здоров'я які доволі різноманітні й мають низку специфічних властивостей, таких як

невловимість, невідокремленість від джерела (суб'єкта надання послуги), непостійність якості та незбереженість.

Пропозицію більшості нематеріальних послуг формують суб'єкти, які здійснюють процес передачі знань, навичок, умінь споживачам послуги. Продавцем нематеріальних послуг, як правило, виступає навчальний заклад, заклад культури чи охорони здоров'я, але може виступати і окремий викладач, лікар, актор, священнослужитель, якщо він практикує приватні послуги.

На ринкову пропозицію нематеріальних послуг крім основного чинника – ціни на послугу, впливають витрати на виробництво послуги, кількість продавців послуги на ринку, податки, вартість устаткування та обладнання для надання послуг, часто – умови ліцензування чи акредитації тощо.

Попит на нематеріальні послуги формують різні суб'єкти, здатні заплатити за них.

Покупець нематеріальних послуг – це суб'єкт, який оплачує ці послуги. Якщо припустити, що нематеріальні послуги будуть розподілятися в суспільстві за допомогою виключно ринкового механізму, то переважна частина населення змушена буде відмовитись від цього блага або значно обмежити його споживання в силу високої ціни. Загальний позитивний ефект для суспільства позитивних екстерналій нематеріальних послуг настільки важливий та зрозумілий, що держава збільшує попит на ці послуги. Через механізм державного замовлення послуг створених у секторі нематеріальних послуг, зокрема, освітні, охорони здоров'я, культурі, остання сприяє, як уже зазначалося, збільшенню попиту у цих галузях, а також забезпечує доступ до отримання цих послуг найменш захищеній категорії населення. Міжнародний досвід підтверджує, що для галузей сектора нематеріальних послуг з їх обмеженими можливостями комерціалізації та прибуткового ведення діяльності властивий специфічний та неоднорідний ринок послуг,

які носять характер змішаного блага. Це обумовлює наявність приватного та державного секторів, при чому роль останнього є вагомішою.

Неціновим чинником попиту на нематеріальні послуги у більшій мірі є доходи споживачів. Також вагомий вплив на споживання нематеріальної послуги чинить рівень державних видатків на сектор нематеріальних послуг. Саме від нього прямо пропорційно залежить можливість споживання безоплатної послуги, що в свою чергу суттєво збільшує кількість споживачів послуги. За даними Міністерства фінансів України, за загального показника інфляції 14,1 % за 11 місяців 2016 р., видатки зведеного бюджету на потреби охорони здоров'я збільшилися лише на 5,1 %. Рівень витрат власних коштів пацієнтів при лікуванні у стаціонарі зріс і, за деякими оцінками, досяг 60 % від загальної вартості лікування [92].

Враховуючи непостійність якості нематеріальної послуги вагомим чинником попиту є гарантія якості та рівень споживчого ризику, їх збалансованість. Також потенційний покупець звертатиме увагу на комплексність послуги, можливість отримання додаткових (супровідних) послуг. Меншою мірою чинять вплив на ринковий попит гендерна і вікова структура населення, кількість покупців на ринку, ціни на взаємозамінювані чи взаємодоповнювані товари, смаки і вподобання, очікування споживачів. Адже, коли споживач задумується над необхідністю, наприклад, послуги з охорони здоров'я на платній основі, то малоімовірно, що братимуться до уваги смаки і вподобання, демографічні чинники, політичні тощо.

Обсяг попиту на платні нематеріальні послуги і їх пропозиції на ринку відповідно до законів попиту і пропозиції безпосередньо залежать від ціни на послугу:

$$Q_d = F(P), \quad (1.2.1)$$

$$Q_s = F(P), \quad (1.2.2)$$

де Q_d – обсяг попиту на нематеріальні послуги;

Q_s – обсяг пропозиції нематеріальних послуг;

P – ціна на послуги.

Увага до проблем ціноутворення у секторі нематеріальних послуг обумовлена насамперед стійкою тенденцією до їх зростання. Розглядати даний аспект питання необхідно у контексті цінової дискримінації, оскільки не прогнозованість якості надання послуг є її передумовою.

Зміст дискримінаційної поведінки полягає в тому, щоб використати всі можливості для призначення максимальної ціни на кожну одиницю послуги, що продається. Це означає, що дискримінації може піддаватися як один і той самий покупець, наприклад, залежно від кількості послуги, що закупається, так і різні покупці.

Те, що акцентується на відсутності зв'язку цінових розходжень із витратами, не є випадковим. Ціни реальних угод зазвичай відрізняються одна від одної через розбіжність умов надання послуги, кредиту, а також по причині забезпечення виробником особливих якісних характеристик послуги відповідно до індивідуальних запитів споживачів. У тих випадках, коли покупець оплачує особливості індивідуальної угоди, що вимагають відповідних витрат, цінові розходження не є дискримінаційними. І навпаки, оплачуючи те, що не вимагає додаткових витрат, покупець піддається ціновій дискримінації.

Політика цінової дискримінації може стати вигідною продавцеві при збігу двох умов.

Перша умова полягає в тому, що ті, хто купують за низькою ціною, не в змозі перепродати послугу тим, кому продавець, що проводить політику дискримінації, продає тільки за високою ціною. Якщо такому перепродажу не можна запобігти, то наміри першого продавця будуть зірвані. Відповідно до другої умови реакція покупців не повинна привести до того, що загальний чистий виторг продавця виявиться менше суми, яку він міг би отримати при єдиній ціні. Друга умова завжди дотримується в обставинах, коли продавцеві вигідно встановити монопольні ціни замість конкурентних. Але воно також може мати місце і в ринковій ситуації, яка не приносить монопольного

доходу, оскільки цінова дискримінація не накладає на продавця необхідність обмежувати об'єми продажів. Він не втрачає жодного покупця, а просто враховує те, що деякі покупці можуть обмежити величину своїх покупок. Але, як правило, він має можливість продати продукт, що залишився, людям, які взагалі нічого не купили або купили б менше, якщо були б вимушені платити єдину конкурентну ціну.

У зв'язку з вищезазначеним необхідно особливо акцентувати на особливостях цінової політики сектора нематеріальних послуг. Так, зокрема, у сфері культури цінова політика характеризується диференціацією цін на вхідні квитки, зокрема за віковою ознакою (діти, дорослі тощо), категорією споживачів (учасники бойових дій, інваліди тощо), часу відвідування заходу (споживання послуги) її унікальності, затребуваності на ринку тощо. Використовуються преференції для спонсорів, друзів тощо, таким чином останні стають категорією громадян, що використовують пільгову політику ціноутворення. Тобто, можемо сміло стверджувати, що у сфері культури присутня, яскраво виражена цінова дискримінація.

По суті, заклади культури активно проводять цінову дискримінацію.

За умови однакової ціни послуги різні категорії споживачів мають змогу купувати різний обсяг нематеріальних послуг, окрім цього, окремі з них купуватимуть та споживатимуть мінімальні або взагалі нульові обсяги нематеріальної послуги. За умови рівня ціни P^* на пропоновану послугу перша група покупців, що характеризується попитом D_1 матиме нульовий обсяг споживання послуги – Q_1 . Друга група споживачів спроможна буде придбати мінімальний обсяг послуги – Q_2 . А третя група споживачів отримала б найбільш доступний обсяг споживання – Q_3 (рис. 1.2.1).

Рівень цін нематеріальних послуг за умов використання цінової дискримінації враховує рівень матеріального забезпечення населення і створює доступ різних соціальних прошарків населення до продукту сектора нематеріальних послуг. Так, з рис. 1.2.2. видно, що відносно високий обсяг

послуг Q^* мають можливість купувати всі групи населення, сплачуючи диференційовані ціни P_1 , P_2 і P_3 [98, с147].

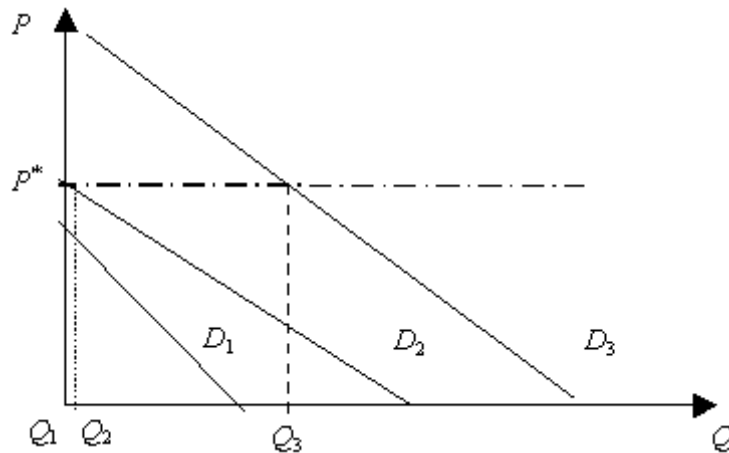

Рис. 1.2.1. Недискримінаційна цінова політика організації сектора нематеріальних послуг [98, с147]

P – ціна послуги;

Q – обсяг споживання послуги;

D – попит на послугу;

P^* – встановлена ціна на послугу;

$D_1 - D_3$ – попит на послугу першої-третьої груп покупців;

$Q_1 - Q_3$ – обсяг споживання послуги першої-третьої груп покупців [98, с147].

Отже, структура виробничих витрат не грає ніякої ролі в міркуваннях продавця, що реалізовує політику цінової дискримінації. Оскільки загальний обсяг виробництва і продажів не міняється, то на витрати виробництва це не чинить ніякого впливу.

Відомі так само випадки неумисної цінової дискримінації, коли одне і те ж благо продається різним людям за неоднаковими цінами, при цьому нікому не повідомляється ціна, по якій це благо продано іншим покупцям. Самі ж покупці з якихось причин вважають за неможливе торгуватися з продавцем або довідуватися про ціни. Продавець може впровадити цінову дискримінацію, розраховуючи на те, що дорожчі послуги придбають покупці,

рухомі почуттям снобізму. Нарешті, цінова дискримінація до надзвичайності спрощена в тих випадках, коли один ринок відокремлений від іншого якимись природними або штучними бар'єрами.

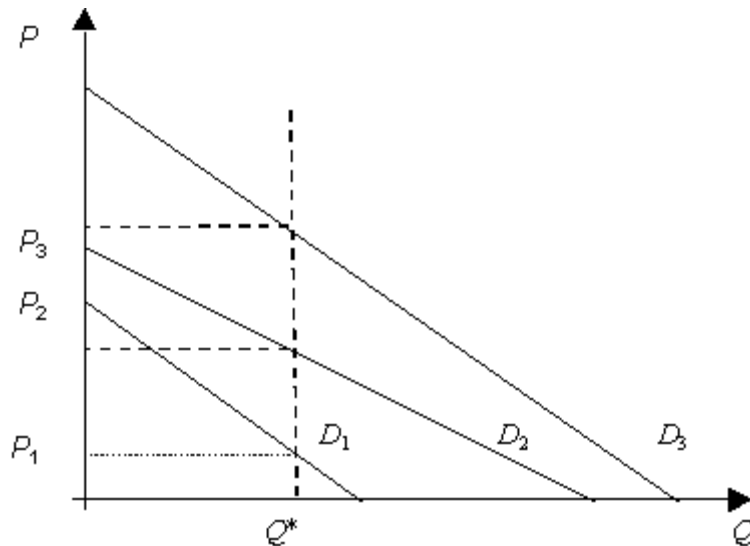

Рис. 1.2.2. Цінова дискримінація на послуги закладів культури [98, с147]

Q^* – встановлений обсяг споживання послуги;

$P_1 - P_3$ ціна послуги для першої-третьої груп покупців [98, с147].

Залежно від того, наскільки повно реалізується кожна із вищезазначених умов і наскільки вдало вони поєднуються між собою, можна говорити про різні можливості проведення дискримінаційної політики як постійної лінії поведінки фірми. Найвищий ступінь контролю над ринком при сприятливому збігу обставин дає можливість призначення індивідуальних цін на кожну одиницю послуги для кожного покупця відповідно до індивідуальних кривих попиту. Найбільш м'яка форма дискримінації пов'язана із призначенням різних цін для різних груп покупців. Між цими полюсами перебуває безліч проміжних положень: установлення різних цін на окремі види нематеріальних послуг, індивідуальний підхід до призначення цін тільки для окремих груп покупців і т.п.

Здійснити цінову дискримінацію першого ступеня на практиці вдається рідко [98, с147]. Як правило монополіст реалізує не окрему послугу, а комплекс послуг. Особливістю прояву цінової дискримінації в галузях сектора нематеріальних послуг є те, що останні характеризуються гнучкістю цін і реакцією на найменші зміни у попиті. У цьому суть цінової дискримінації по обсягу покупки (дискримінація другого ступеня) Той факт, що індивідуальна ціна попиту зі збільшенням обсягу зменшується, дозволяє продавцеві мати вигоду з устанавлення різних цін для різних обсягів покупки (знижка на другу путівку тощо). Звичайною справою є практика призначення знижок при покупці великої кількості послуг (організація групових туристичних поїздок).

Цінова дискримінація на сегментованих ринках (третього ступеня) означає встановлення різних цін для різних категорій покупців (сегментів ринку) і на практиці такий підхід здійснити набагато легше. В цілому він переважає.

Цінова дискримінація – це цілком розумна політика, що зорієнтована на використання низької еластичності попиту на послугу і одночасно на її реалізацію на певному ринку. Наприклад. Більшість музеїв запроваджують спеціальну низьку вхідну плату для студентів і вищу плату для інших відвідувачів. Ми зустрічаємося з ціновою дискримінацією. Річ у тому, що попит студентів на відвідування музеїв характеризується значно вищою еластичністю, ніж попит більшості “немолодих” відвідувачів. Зниження вхідної плати для студентів приводить до музеїв багатьох із них, не зменшуючи при цьому дохід, який отримують шляхом встановлення більш високих цін для відвідувачів, попит яких менш чутливий до ціни [87, с.251].

Цінова дискримінація дає можливість збільшити обсяг виробництва, наблизити його до конкурентного рівня, і водночас, збільшити споживання, зробити доступними деякі товари для менш забезпечених верств населення.

Особливої уваги при аналізі проблем сектора нематеріальних послуг заслуговує теорія асиметрії інформації, яка розроблена нобелівськими

лауреатами Дж. Ю.Стігліцом, Дж. Екерлофом, М. Спенсом і В.С. Вікрі [40, с.71-82]. Суть явища асиметрії інформації полягає в тому, що потенційні ділові партнери володіють нерівноцінною або асиметричною інформацією щодо учасників угоди [85, с.46-47].

Як відомо послуга невіддільна від її надавача та вимагає безпосередньої взаємодії із споживачем, тобто є нематеріальною і залежить від інформації в процесі отримання послуги. Повнота та достовірність інформації, щодо запропонованих послуг, зокрема питання якості послуг, постає особливо гостро для споживачів цих послуг. Як відомо отримання асиметричної інформації, що характерне для сфери послуг, може бути пов'язане із значними витратами, саме тому запровадження правил та умов регулювання входу виробників на ринок нематеріальних послуг і їх діяльність на ньому може сприяти зростанню добробуту населення загалом.

Насправді ж, якби мала місце повна інформованість покупців нематеріальної послуги, можна було говорити про автономність і незалежність споживачів, про можливість здійснення ними раціонального вибору. На практиці така ідеальна ситуація відсутня. Навіть навпаки – трансакційні витрати пошуку повноцінної інформації постійно зростатимуть. У цьому аспекті асиметрія інформації про сервісний бік якості нематеріальних послуг є невід'ємною ознакою економічного життя [58, с.16].

Асиметрія інформації про якість нематеріальних послуг потребує додаткового захисту споживачів на відміну від захисту звичайного споживача на традиційному ринку. Необхідно закріпити законом України стандарти якості і норми захисту споживачів нематеріальної послуги від зайвих послуг взагалі. Слід також законодавчо ввести до переліку показників якості нематеріальної послуги ступінь інформованості про неї споживачів або їх представників. Потребує удосконалення механізм реалізації правових положень про надання нематеріальних послуг [58, с.21].

Світовий досвід свідчить, що створення ефективних інституцій регулювання сектора нематеріальних послуг складне завдання [177, с.6].

Ефективні реформи залежать від ефективних регуляторних процесів довготривалої дії: особливо це стосується черговості введення таких елементів, як розумне посилення процесів регулювання і лібералізація торгівлі та інвестицій.

Необхідно сказати, що для виробників нематеріальних послуг характерна певна еволюція розвитку відносин зі споживачами. Історично найважливішим для надавачів послуг при прийнятті рішень було отримання прибутку, пізніше необхідним стало поєднання економічних результатів з якомога повнішим задоволенням споживчих потреб, ще пізніше представники бізнесу почали враховувати інтереси широких верств суспільства [94]. Сьогодні важливість інформаційного обміну обумовлена декількома причинами.

По-перше, має місце нерівність прав споживачів та виробників послуги. Від початку розвитку сектора нематеріальних послуг баланс прав було порушено на користь виробників [120].

По-друге, важливість обміну інформацією викликана необхідністю пошуку площини збігу інтересів споживачів та усього суспільства. Слід зазначити, у секторі нематеріальних послуг ступінь взаємодії надавачів послуг, споживачів та суспільства в цілому є більшим, ніж у будь-якій іншій сфері економічної діяльності.

По-третє, важливість інформаційної взаємодії обумовлена зростаючою роллю нематеріальних послуг. Вибір споживачів частіше за все (особливо це стосується освіти) обумовлений базовими характеристиками послуг, серед яких якість і ціна. Однак при відносній рівності базових характеристик споживачі починають цікавитися додатковими властивостями послуги. Тому, поруч з інформуванням споживачів та суспільства щодо основних характеристик, виникає необхідність повідомлення про додаткові властивості послуги.

По-четверте, вимоги споживачів отримати більш достовірну інформацію про саму послугу та її виробника супроводжувалися певними

змінами у поведінці представників бізнес-спільноти, державних інститутів та широких кіл суспільства. У сучасному світі спостерігаються такі тенденції щодо передачі інформації про діяльність виробника послуги:

- зростають законодавчі вимоги стосовно надання інформації суспільству та державним установам;
- виробник намагається інформувати не лише безпосередніх споживачів послуги, але й інші зацікавлені групи;
- має місце посилення конкуренції і необхідність донесення інформації про свої сильні сторони;
- збільшується точність донесення інформації до окремого споживача;
- відбувається пошук нових більш ефективних шляхів інформування споживачів та інших зацікавлених сторін.

Макроекономічним наслідком асиметричної або нерівноцінної поінформованості контрагентів є переважання на ринку методів недосконалої конкуренції, встановлення завищеної вартості послуги та утримання вітчизняними виробниками послуг низької, порівняно із зарубіжним ринком, норми збитковості; мікроекономічний наслідок – це диктат краще поінформованим контрагентом вигідних для нього умов ділового співробітництва та отримання ним додаткового прибутку за рахунок збитків ділового партнера [84, с.133].

Односторонність асиметрії інформації виникає за умови, що у секторі нематеріальних послуг, як правило, виробник послуги володіє певною інформацією, яка невідома для ділового партнера.

Переходом на якісно новий рівень дослідження ролі сектора нематеріальних послуг у суспільному розвитку економічна наука завдячує теоретичним здобуткам Й. Шумпетера, Г. Беккера, Т. Шульца, Р. Лукаса. Інноваційна парадигма, запропонована Й. Шумпетером, ґрунтувалася на законах розвитку інноваційного процесу, який забезпечують підприємці-новатори. Вона спричинила перенесення акцентів у дослідженні джерел

економічного зростання з фізичного до людського капіталу, що відображено у новітніх теоріях ендогенного економічного зростання. У працях Г. Беккера, Т. Шульца, Я. Мінсера та ін. людський капітал став самостійним предметом дослідження.

В останні десятиріччя ХХ ст. економічні проблеми економічного зростання переважно досліджувалися на основі двох основних концепцій: теорії людського капіталу та економіки освіти. Галузі сектора нематеріальних послуг є необхідною основою для формування людського капіталу, а інвестиції у цей сектор сприятимуть його зростанню, підтвердженням чого є загальновідома теорія людського капіталу. При цьому переважає мікроекономічний аналіз, людський капітал розглядається за аналогією до фізичного, а ефективність індивідуальних освітніх рішень визначається так само, як і ефективність будь-яких інвестиційних проектів. З позиції економіки освіти увага акцентується на її впливі на рівень суспільного людського капіталу, а через нього – на основні макроекономічні показники. Переважає макроекономічний аналіз впливу освіти на продуктивність праці, національний дохід, економічне зростання з визначенням загальної економічної та соціальної ефективності освіти.

Сектор нематеріальних послуг економіки є складною та багаторівневою системою закладів, організацій та установ, що здійснюють, головним чином, діяльність, спрямовану на задоволення різноманітних потреб населення в освітніх, культурних, управлінських послугах і послугах охорони здоров'я тощо. Даний сектор відіграє особливу роль в національній економіці, оскільки: по-перше, освіта – основна галузь, яка задовольняє запити населення в освітніх послугах та спеціалізується на відтворенні головної продуктивної сили суспільства – кваліфікованих працівників для всіх галузей матеріального і нематеріального виробництва, сфери послуг; по-друге, рівень здоров'я населення виступає одним з основних показників рівня життя населення країни. Професор Камінська Т.М. зазначає, що покращення медичного статусу людини, надання їй можливості повернутися

до активного способу життя на тривалий час підштовхує економічне зростання. Фактично інвестування у здоров'я і добробут, а також економічне процвітання розглядаються взаємно посилюючими засобами [63, с.212].

Теорія “людського капіталу” є результатом тривалої еволюції та постійного вдосконалення світової економічної філософської думки стосовно креативного характеру людської праці. Досліджуючи теорію людського капіталу ми простежуємо цікаву закономірність, зокрема, можемо стверджувати, що її цінність з плином часу постійно зростає, оскільки збагачується доробками науковців.

Продуктивність праці один з показників вимірювання ефективності виробництва, тому викликає постійну увагу науковців. Збільшення продуктивності праці працівника, розкриття та кількісне вимірювання творчого потенціалу людини одне з пріоритетних завдань сьогодення.

Аналіз еволюції економічної думки показав, що досить тривалий час економічне знання про людину було притаманне конкретному досліднику та епосі якій він належав. Наукове вивчення та переосмислення цих праць дозволило чіткіше зрозуміти та розкрити погляди вчених на проблему людського капіталу, а також сформуванню цілісної її концепції. В останні роки спостерігається зростаючий інтерес науковців, зокрема вчених-економістів, до теорії людського капіталу, як основоположного чинника розвитку економіки. Саме тому дослідження світової та вітчизняної економічної думки, щодо ролі та особливостей розвитку людського капіталу постає особливо гостро.

В сучасному світі спостерігаємо зміну поглядів, щодо суті теорії людського капіталу та її застосування в економічній науці зокрема. Базовим методологічним положенням теорії людського капіталу є використання економічного підходу до аналізу найрізноманітніших явищ у таких галузях людської діяльності які раніше не належали до сфери економічних досліджень. Економічний підхід, заснований на принципах раціональної оптимізуючої (максимізуючої) поведінки індивідів, був використаний при аналізі таких проблем, як теорія економічного зростання, розподіл доходів,

інвестиції в людину, економіка освіти, планування сім'ї і ведення домашнього господарства, економічні аспекти злочинності і кримінальної діяльності, теорія міграції, дискримінація на ринках праці та ін.

Людський капітал – це сформований або розвинений у результаті інвестицій і накопичений людьми (людиною) певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій та інших продуктивних якостей, який цілеспрямовано використовується в тій чи іншій сфері економічної діяльності, сприяє зростанню продуктивності праці й завдяки цьому впливає на зростання доходів (заробітків) його власника [169].

Слід звернути увагу на кілька принципових моментів, що впливають з цього визначення [34]:

- по-перше, людський капітал – це не просто сукупність зазначених характеристик, а саме сформований або розвинений в результаті інвестицій і накопичений певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій;
- по-друге, це такий запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, який доцільно використовується для одержання корисного результату і сприяє зростанню продуктивності праці;
- по-третє, використання людського капіталу закономірно приводить до зростання заробітків (доходів) його власника;
- по-четверте, таке зростання доходів стимулює подальші інвестиції в людський капітал, що приводить до подальшого зростання заробітків.

Аналізуючи ефективність вкладень у людський капітал, економісти, зазвичай, порівнюють витрати їх здійснення та відповідні вигоди, виміряні у грошовому еквіваленті. Однак, не завжди усі компоненти таких інвестиційних витрат та генеровані ними доходи можуть мати грошовий вимір. Безумовно, можна оцінити вартість підвищення освітньо-наукового рівня індивіда, беручи до уваги видатки на його навчання чи перекваліфікацію. Інвестиції у покращення фізичного та психологічного здоров'я можна виміряти вартістю послуг лікарів, цінами відповідних медикаментів тощо. Однак, які вимірники, критерії, показники можуть бути

використані для реальної та об'єктивної оцінки праці самої людини, скерованої на її самовдосконалення та розвиток. Аналогічно, оцінка вигоди від здійснення інвестицій у покращення людського капіталу може бути доповнена моральним задоволенням особи від підвищення свого соціального статусу, покращення особистісних професійних характеристик, кращого самопочуття тощо. Оцінка ефективності інвестицій у людський капітал повинна стосуватися не лише окремого індивіда, а й враховувати відповідний синергетичний ефект для суспільства загалом.

Особливу увагу слід приділити функціонуванню сектора нематеріальних послуг у контексті третинного сектора у командно-адміністративній економіці.

Перші кроки своєї незалежності Україна зробила за вкрай несприятливих економічних умов, серед яких найгостріше стояла проблема істотної структурної диспропорції національної економіки. Тривале перебування України у складі СРСР з його централізовано-директивною системою господарювання обумовлювало і відповідні параметри розвитку української економіки, з чітко регламентованими функціями та визначеним місцем в системі поділу праці між окремими союзними республіками. Величезний спектр галузей “сфери послуг”, який почав швидко розвиватися у країнах Заходу і перебирати на себе функції забезпечення найсуттєвіших людських потреб, в СРСР (і Україні як його складовій) – був просто відсутній.

Ефективність трансформації та реформування усіх сегментів національної економіки та сфери її послуг, зокрема, обумовлена низкою чинників як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Виявлення стратегічно вірних та чітких орієнтирів реструктуризації та перебудови сфери нематеріального виробництва вимагає врахування як світових тенденцій розвитку цього сектора, так національних соціально-економічних особливостей.

Держава за рахунок бюджетних коштів забезпечує фінансування закладів сектора нематеріальних послуг. Така схема відповідає бувшій радянській державній системі охорони здоров'я, освіти, науки, культури і спорту. Із бюджету кошти передавалися фінансовим органам, яким на правах власності належать ці заклади. Сторона, що фінансує, виплачує заробітну плату працівникам сектора нематеріальних послуг, а решта витрат фінансуються за статтями кошторису витрат. Для споживачів ці послуги повністю безплатні. Однак часто споживачі були позбавлені права вибору виробника послуги.

Споживачі в такій системі мають стимули до переспоживання нематеріальних послуг (нульова вартість в момент споживання).

Виробники послуг в такій моделі не мали достатніх стимулів нарощувати обсяги послуг і не були зацікавлені у якісному задоволенні потреб споживачів. Якщо при цьому заробітна плата низька, то це відбивається на якості нематеріальних послуг

У такій системі фінансування сектора нематеріальних послуг є як позитивні, так і негативні сторони. До позитивів слід віднести соціально справедливий збір коштів на нематеріальні послуги. Однак, негативів набагато більше:

- існують стимули до переспоживання безплатних нематеріальних послуг;
- немає гарантій якості наданих послуг, часто послуги не стандартизовані;
- обмежений доступ до послуг (особливо послуг охорони здоров'я);
- відсутні стимули до ефективного використання коштів закладів сектора нематеріальних послуг, оскільки при фінансуванні за статтями витрат основним завданням було витратити, а не зекономити виділені кошти;
- структура сектора нематеріальних послуг не орієнтована на потреби населення.

У різні історичні періоди фінансування сектора нематеріальних послуг було пов'язане з досягненням різних пріоритетів, так зокрема, у період існування командно-адміністративної економіки фінансування цього сектора спрямовувалось на задоволення потреб держави (виконання затверджених державних програм в галузях сектора нематеріальних послуг). Однак, одноканальне фінансування та централізоване планування не давало змоги максимально точно відповідати навіть цим потребам, не кажучи вже про потреби суспільства чи індивідуального споживача. Така ситуація поступово призводила до структурних деформацій у секторі нематеріальних послуг.

У період перебудови була зроблена спроба застосувати механізм часткового відшкодування затрат на підготовку спеціалістів, який передбачав укладення договору на підготовку та працевлаштування спеціаліста між підприємством та вузом. Підприємство зобов'язувалося частково відшкодувати витрати на підготовку фахівця, що фактично вводило двоканальну систему фінансування вищої освіти.

Непереконливими видаються намагання простежити прямі причинно-наслідкові зв'язки між кризовими процесами в економічній та фінансовій сферах у країнах колишнього соціалістичного табору та скороченням чисельності студентів у вищих навчальних закладах. Світова практика переконливо свідчить, що навіть глибокі та тривалі спади в економічному розвитку рідко призводять до розбалансування освітньої сфери, що можна було спостерігати у країнах колишнього СРСР, зокрема й в Україні.

Сфера послуг в умовах централізовано-директивного планування економіки розвивалась значно повільнішими темпами, аніж сфера матеріального виробництва. Причини цього, передусім, слід вбачати в особливій ідеології адміністративно-командної економіки щодо побудови матеріально-технічної бази соціалізму та її орієнтації на домінуючу роль виробництва засобів виробництва над виробництвом предметів споживання. Індикатором економічного розвитку було визнано максимізацію обсягів виробництва, тоді як якість та повнота задоволення людських потреб до

уваги не брались. Необхідність фінансування величезного військово-промислового комплексу також відволікала необхідні фінансові, матеріальні та трудові ресурси з невиробничої сфери. Сферу нематеріального виробництва взагалі було визнано як непродуктивну та таку, що не бере участі у створенні національного багатства та виробленні ВВП.

В останні десятиліття спостерігається зрушення галузевої структури світового господарства у бік збільшення частки сфери послуг у ВВП. Так, вченими доведено, що країни, які нарощували темпи зростання сфери послуг, досягли вершин розвитку економіки і сьогодні займають лідируючі позиції в світовій економіці.

За підходом поділу усієї економіки на три основні сектори, галузева структура включає: первинний сектор (сільське господарство), вторинний сектор (промисловість) і третинний сектор (сфера послуг). Відповідно виділяють постіндустріальну, індустріальну й аграрну структури господарства. Відповідно цій класифікації частка сфери послуг (третинний сектор) у ВВП переважає у постіндустріальних країнах. Країни з постіндустріальною економікою притаманні дуже висока частка (понад 60%) третинного сектора (сфери послуг) і дуже низька (менше 5%) – первинного.

Так, сфера послуг на три чверті формує ВВП країн “Великої сімки”. Найвища частка сфери послуг у структурі ВВП сьогодні у Великобританії – 79,6 %, а найнижча – 69,1 % у Німеччини [186] (табл. 1.2.1).

Успішну практику надання пріоритету розвитку третинному сектору ми можемо спостерігати у Польщі. За оцінками Світового банку на час розпаду СРСР Україна і Польща мали схожі рівні розвитку економік. Проте, Польща до вступу в ЄС у 2004 році звела частку аграрного виробництва, промисловості і сфери послуг у ВВП до показників (3,7 %, 32,4 % та 63,9 % відповідно), властивих постіндустріальним країнам. У той час в Україні ці показники становили 11,9 %, 35,9 % та 52,2 % відповідно [186]. Це свідчить про те, що позитивна динаміка сфери послуг в Україні не набирає необхідних темпів для стрімкого переходу до умов ведення господарства у

постіндустріальних тенденціях. Наближення до таких структурних змін є недостатнім і вимагає інтенсифікації розвитку третинного сектора, зокрема сектора нематеріальних послуг, як умови формування постіндустріальної економіки.

Таблиця 1.2.1

Галузева (трисекторна) структура ВВП України та країн G7
у 2012 р. та 2015 р.

	Первинний сектор (сільське господарство)		Вторинний сектор (промисловість)		Третинний сектор (сфера послуг)	
	2012	2015	2012	2015	2012	2015
Україна	9,5	13,3	31,4	24,4	59,1	62,7
Країни "Великої сімки" G7						
Великобританія	0,7	0,6	20,8	19,7	78,5	79,6
Італія	2,0	2,2	24,2	23,6	73,8	74,2
Канада	1,7	1,6	28,5	28,9	69,8	70,5
Німеччина	0,8	0,7	30,5	30,2	68,6	69,1
США	1,1	1,6	19,2	20,8	79,7	77,6
Франція	2,0	1,7	18,8	19,3	79,2	79,0
Японія	1,1	1,2	26,1	26,6	72,8	72,2
<i>Середнє значення для країн G7</i>	1,3	1,4	24,0	22,7	74,6	74,7

Джерело: складено автором на підставі [186]

Як бачимо з аналізу темпів приросту окремих видів послуг у структурі економіки ЄС, частка матеріальних послуг у ВВП знижується, тоді як частка нематеріальних послуг з року в рік зростає, зокрема послуги з наукової діяльності, освіти, охорони здоров'я (табл.1.2.2). У Додатку Т подано частку нематеріальних послуг у ВВП України за останні роки. Таким чином можемо говорити про світову тенденцію до зростання частки сфери послуг у ВВП більшою мірою через збільшення виробництва нематеріальних послуг.

Для аналізу ефективності функціонування сектора нематеріальних послуг необхідністю є використання кількісних та якісних показників.

Показники якості послуг повинні забезпечувати:

- відповідність вимогам споживачів;
- відповідність якості нематеріальної послуги зарубіжному досвіду;

- врахування сучасних досягнень науки і техніки та основних напрямів науково-технічного прогресу і розвитку сектора нематеріальних послуг;
- характеристику властивостей послуги на стадіях її життєвого циклу.

Таблиця 1.2.2

Динаміка сфери послуг за видами економічної діяльності у структурі економіки ЄС у % ВВП

Види економічної діяльності	Роки			Темпи приросту (2006-2014 рр.), %
	2006	2010	2014	
Сфера послуг				
Оптова та роздрібна торгівля, ремонтні роботи; транспорт, тимчасове розміщення й організація харчування	17,1	17,0	16,9	-1,2
Інформація та телекомунікації	4,5	4,4	4,4	-2,2
Фінансова та страхова діяльність	4,9	5,0	4,9	0
Операції з нерухомим майном	9,1	9,7	10,0	9,9
Професійна, наукова та технічна діяльність; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	9,0	9,1	9,5	5,6
Державне управління; обов'язкове соціальне страхування; освіта; охорона здоров'я	16,4	17,5	17,2	4,9
Інші надані послуги	3,1	3,2	3,2	3,2

Джерело: складено автором на підставі [100; 110; 185]

Показники якості встановлюють на певних етапах життєвого циклу послуги, і для кожного етапу життєвого циклу послуги можуть бути обрані свої показники якості. Типовими етапами життєвого циклу нематеріальної послуги є такі:

- 1) надання інформації по послугах, пропонованих споживачу;
- 2) прийняття замовлення;
- 3) виконання замовлення;
- 4) контроль якості виконання замовлення.

До кількісних показників оцінки стану сектора нематеріальних послуг відносимо:

- 1) кількість закладів, які надають послугу;
- 2) кількість відвідувачів закладів сектора нематеріальних послуг;
- 3) кількісні показники у розрахунку на 10000 ос. населення;
- 4) кількість вперше зареєстрованих хворих (за видами хворіб);
- 5) кількість науково-технічних розробок (наука) та ін.

Інтегральна оцінка стану сектора нематеріальних послуг це єдиний показник, який надає узагальнюючу, інтегральну характеристику рівню розвитку сектора в даний момент часу.

Основним методичним завданням при побудові інтегрального показника є визначення системи одиничних показників (параметрів), які б давали адекватну та повну оцінку стану розвитку сектора нематеріальних послуг [50, с.38]. У найбільш загальному визначенні сектор нематеріальних послуг можна розглядати як сукупність взаємопов'язаних елементів, діяльність яких визначена загальною метою та регулюється деякими загальними правилами в існуючому зовнішньому середовищі, тобто економічній системі певної країни. А метою функціонування сектора – забезпечення процесу споживання нематеріальних благ в межах країни чи за кордоном. Проаналізуємо стан основних галузей сектора нематеріальних послуг, а саме: освіта і наука, охорона здоров'я та культура. Для кожної із зазначених трьох сфер діяльності нами визначено їх основні структурні елементи (параметри). Це можуть бути як різні види ресурсів, що необхідні для здійснення такої діяльності, так і показники, що відображають результативність функціонування різних галузей сектора нематеріальних послуг у даний момент часу. У процесі поєднання даних параметрів до інтегрального показника необхідно врахувати ще один важливий момент: показники можуть бути виражені як у вигляді абсолютних, так і у вигляді відносних величин.

Слід зазначити, що при побудові інтегрального показника постає питання вибору форми самого показника, який на основі побудованої системи одиничних показників даватиме їх узагальнюючу оцінку. Досить часто в науковій літературі при побудові узагальнюючих показників використовуються різні види середніх зважених величин: середня арифметична, геометрична, квадратична та деякі інші [18, с.139]

Для аналізу кожної з галузей сектора нематеріальних послуг беремо до уваги такі показники (табл.1.2.3).

Для узагальнення оцінки стану освіти, охорони здоров'я та культури в Україні у 1990-2016 рр. використовуємо методику побудови інтегральних показників.

Для побудови інтегрального показника рівня розвитку сектора нематеріальних послуг введемо деякі відповідні позначення [50, с.39]. Нехай маємо сукупність m параметрів (одиничних показників), що характеризують обраний сектор нематеріальних послуг (освіта, охорона здоров'я, культура) та за різними аспектами описують рівень його розвитку за n періодів (років). Позначимо їх через $x_j^s = (x_{1j}^s, x_{2j}^s, \dots, x_{ij}^s, \dots, x_{nj}^s)$, де j – індекс одиничного показника, що характеризує можливості функціонування певного сектора нематеріальних послуг, $j = \overline{1, m}$, i – індекс періоду (року), що аналізується ($i = \overline{1, n}$), s – індекс галузі сектора нематеріальних послуг, ($s = \overline{1, S}$). Отже, x_{ij}^s – це значення j -го показника s -ої галузі сектора нематеріальних послуг за i -ий період (додатки Б, В, Г).

Для об'єднання одиничних показників системи в інтегральну оцінку слід спочатку виконати їх стандартизацію, тобто привести їх до одного виду, оскільки одиничні показники, як правило, є неспівмірними.

Таблиця 1.2.3.

Показники для побудови інтегрального показника
за галузями сектора нематеріальних послуг

	Показники
Освіта, наука	1) Кількість дошкільних навчальних закладів 2) Кількість місць в дошкільних закладах 3) Кількість загальноосвітніх навчальних закладів 4) Кількість вчителів у загальноосвітніх навчальних закладах 5) Кількість професійно-технічних закладів 6) Кількість ВНЗ I-II рівнів акредитації 7) Кількість ВНЗ III-IV рівнів акредитації 8) Кількість аспірантів 9) Кількість докторантів 10) Кількість організації, які виконують наукові дослідження й розробки 11) Кількість науковців, осіб
Охорона здоров'я	1) Кількість лікарняних закладів 2) Кількість лікарняних ліжок на 10 000 населення 3) Кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів 4) Кількість лікарів усіх спеціальностей на 10 000 населення 5) Кількість середнього медичного персоналу на 10 000 населення 6) Захворювані всього 7) Захворювані новоутворення 8) Хвороби органів дихання 9) Уроджені аномалії (вади розвитку), деформації та хромосомні порушення
Культура	1) Кількість театрів 2) Кількість концертних організацій 3) Кількість музеїв 4) Кількість бібліотек 5) Бібліотечний фонд 6) Кількість клубних закладів 7) Кількість дитячих музичних шкіл 8) Кількість шкіл мистецтв 9) Кількість дитячих художніх шкіл 10) Кількість хореографічних шкіл

Джерело: складено автором

Стандартизація здійснюється, як правило, шляхом заміни індивідуальних значень множини показників сукупності x_{ij}^s відносними величинами P_{ij}^s . Ці величини обчислюються як відношення індивідуальних значень одиничного показника до певного базового значення j -го

одиночного показника. За базове значення приймають, наприклад, середні значення показника за сукупністю, мінімальне або максимальне значення або нормативне значення показника:

$$P_{ij}^s = \frac{x_{ij}^s}{\bar{x}_j^s}, \quad (1.2.3)$$

$$P_{ij}^s = \frac{x_{ij}^s}{x_{j, et}^s}, \quad (1.2.4)$$

$$P_{ij}^s = \frac{x_{ij}^s}{x_{j \min}^s}; \quad (1.2.5)$$

де x_{ij}^s – значення j -го одиночного показника (ознаки) s -ої галузі сектора нематеріальних послуг за i -ий період,

\bar{x}_j^s – середнє значення j -го одиночного показника s -ої галузі сектора нематеріальних послуг за досліджуваний період (n років),

$x_{j, et}^s$ – еталонне значення j -го одиночного показника (ознаки) s -ої галузі сектора нематеріальних послуг,

$x_{j \min}^s$ – мінімальне значення j -го одиночного показника (ознаки) s -ої галузі сектора нематеріальних послуг за досліджуваний період.

Оскільки ми приймаємо до уваги одиничні параметри, які характеризують як прогрес розвитку сектора, так і негативні результати функціонування, побудова інтегрального показника передбачає виділення максимального та мінімального значень кожного з одиничних параметрів, що досліджуються. Тобто поділяємо показники на стимулятори та дестимулятори. Тому стандартизовані оцінки можуть розраховуватись наступним чином [43, с.30]:

$$P_{ij}^s = \frac{(x_{ij}^s - x_{j \min}^s)}{(x_{j \max}^s - x_{j \min}^s)}. \quad (1.2.6)$$

В разі збільшення величини параметру, що досліджується, повинно бути збільшення самого інтегрального показника:

$$P_{ij}^s = \frac{(x_{j \max}^s - x_{ij}^s)}{(x_{j \max}^s - x_{j \min}^s)}. \quad (1.2.7)$$

У випадку збільшення величини одиничного параметру підсумкова інтегральна оцінка повинна зменшуватися.

У нашій роботі стандартизацію показників стимуляторів виконаємо згідно формули (1.2.3), а для дестимуляторів формула набуде такого вигляду (додатки Д, Е, Ж):

$$P_{ij}^s = \frac{1}{\frac{x_{ij}^s}{\bar{x}_j^s}} = \frac{\bar{x}_j^s}{x_{ij}^s}. \quad (1.2.8)$$

Слід зауважити, що окремі одиничні показники, які описують різні аспекти функціонування сектора нематеріальних послуг, не в однаковій мірі впливають на його загальний стан. Зважаючи на це, при побудові інтегрального показника оцінки стану сектора нематеріальних послуг можна враховувати значимість кожного з таких показників: чим більший вплив чинить одиничний параметр на узагальнюючу оцінку, тим більшим буде значення його вагового коефіцієнта α_j . Сума вагових коефіцієнтів повинна дорівнювати одиниці, тобто

$$\sum_{i=1}^m \alpha_j = 1. \quad (1.2.9)$$

Загалом інтегральний показник рівня розвитку s -го сектора нематеріальних послуг за i -ий період (W_i^s) можна записати наступним чином:

$$W_i^s = F(\alpha_{i1} P_{i1}^s, \alpha_{i2} P_{i2}^s, \dots, \alpha_{im} P_{im}^s), \quad (1.2.10)$$

де F – деяка скалярна функція.

Для комплексної оцінки фінансового стану підприємства серед численних методів є застосування статистичних моделей аналізу, які відображені у наукових працях вчених С.А. Айвазяна, З.І. Бажаєва та В. Плюти [1, 80] Ними запропоновано порівняльний багатовимірний аналіз в економічних дослідженнях.

Спеціальну методику агрегування ознак одним із перших запропонував вчений З. Хельвіг. Він використав таксономічний показник – синтетичну величину, “рівнодійну” всіх ознак, які дають характеристику стану функціонування галузі сектора нематеріальних послуг [126]. Проте проблема застосування методу таксономії в антикризовому фінансовому управлінні сектором нематеріальних послуг у економічних дослідженнях розкрита не достатньо.

Алгоритм методу таксономії базується на інтегральному показникові ліквідності галузей сектора нематеріальних послуг.

Отже, першим кроком є стандартизація показників, оскільки вони є неоднорідними. Використання абсолютних і відносних величин ускладнює виконання арифметичних дій при обчисленні інтегрального показника.

Наступним кроком є диференціація показників. Беручи до уваги характер впливу кожного з показників на рівень розвитку галузі сектора нематеріальних послуг, розподіляємо їх на стимулятори (ознаки, які здійснюють позитивний вплив) та дестимулятори (ознаки, які відображають негативний вплив) [126]. Даний етап є основою для визначення “еталону” розвитку галузі, що являє собою точку P_0 з координатами:

$$z_{01}, z_{02}, \dots, z_{0m},$$

де $z_{0s} = \max_r z_{ik}$, якщо $s \in L$, $z_{0s} = \min_r z_{ik}$, якщо $s \notin L (s = 1, \dots, n)$, L – множина стимуляторів.

Далі розраховуємо матрицю відстаней. C_{i0} – відстань між певними показниками та показником-еталоном P_0 . Розрахунок даних відстаней обчислюємо за допомогою формули Евкліда:

$$C_{i0} = \left[\sum_{s=1}^n (z_{is} - z_{0s})^2 \right]^{1/2}, i = 1, \dots, n \quad (1.2.11)$$

І кінцевим кроком є розрахунок таксономічного показника рівня розвитку галузей сектора нематеріальних послуг (додатки О, П, Р):

$$I = 1 - d_i, i = \overline{1, n}, \quad (1.2.12)$$

$$\text{де } d_i = \frac{c_{i0}}{c_0}, i = \overline{1, n}, \quad C_o = \overline{C_0} + 2 \times S_0, \quad \overline{C_0} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n C_{i0}, \quad S_0 = \left[\frac{1}{n} \cdot \sum_{i=1}^n (C_{i0} - \overline{C_0})^2 \right]^{1/2}.$$

В результаті, чим ближче показник рівня розвитку I до одиниці, тим більше розвинута галузь сектора нематеріальних послуг. Єдина синтетична ознака, до якої зводяться всі інші, вказує напрям змін у процесах та їх масштаби. У цьому обумовлюється перевага показника розвитку.

Таким чином, вище описаний аналітичний інструментарій дає змогу всебічного аналізу сектора нематеріальних послуг в Україні із врахуванням його особливостей.

1.3. Еволюція поглядів представників основних економічних шкіл на роль нематеріальних послуг в економіці

Виняткова роль нематеріальних послуг як рушія суспільного прогресу ніколи не ставилася під сумнів. Набуття мешканцями країни таких важливих навичок як вміння читати чи рахувати, підвищення загального рівня культури, розвиток якнайширшого кола здібностей, збереження та зміцнення здоров'я нації – усе перелічене безсумнівно виступає зразками людської активності із позитивними екстерналіями. Із плином часу становлення і прогрес людської спільноти із необхідністю вели до появи сектора нематеріальних послуг як цілісної системи, а усвідомлення його ролі в житті суспільства лише зростало [77, с.610].

Виокремлення економічної науки в окрему галузь наукового знання під назвою “політична економія”, серед іншого, сприяло глибшому розумінню економічного значення та економічної функції нематеріальних послуг в соціумі. Піонером у цій царині цілком заслужено вважається В.Петті, який вперше зробив спробу приписати вартісну оцінку людині та її корисним властивостям, а також стверджував, що знання і навички є невід’ємним складником багатства як окремого індивіда, так і суспільства в цілому. Продуктивну природу освіти підкреслював також Адам Сміт, який вказував, що витрати на здобуття робітником освіти не лише позитивно позначаються на продуктивності праці та полегшують її, але й компенсуються прибутком. Для цитованого шотландського економіста людина, що спромоглася оволодіти будь-якою професією, уподібнювалася до дорогої машини, для якої робота з часом відшкодує всі витрати на навчання [150, с.89]. Усвідомлюючи важливість освіченості населення, А. Сміт наголошував, що держава, навіть в тому разі, коли не має прямого зиску, зобов’язана сприяти оволодінню мешканцями країни бодай елементарними навичками – читання, письмо, лічба тощо. Що освіченішим буде народ, підкреслював А. Сміт, то вихованішим він буде, вирізнятиметься схильністю до порядку, усвідомлюватиме корисливі претензії різних партій і не дасть ввести себе в оману. Народ з такими якостями буде важче долучити до легковажної чи непотрібної опозиції урядовим заходам [150, с.561].

Британський економіст Давид Рікардо зараховував витрати на такі нематеріальні послуги, як освіта, до категорії витрат, які забезпечують відтворення робочої сили. Відтак, на його думку, оплата праці робітників неодмінно повинна корелювати із рівнем витрат на освіту і навчання, а також визначатися здібностями робітників до праці.

На вагомій ролі освіченості робітника наголошував і німецький економіст Карл Маркс, виокремлюючи просту і кваліфіковану працю. У його розумінні, суть категорії “кваліфікована праця” складає проста праця, виконувана некваліфікованими, неосвіченими робітниками, піднесена до

ступеня, здатна створювати за одиницю часу більший обсяг продукції. Очевидно, що вартість такої робочої сили буде вищою, вона виявлятиме себе у вищій праці і за рівні проміжки часу буде втілюватися у створених працею речах у порівняно вищих вартостях [95, с.208-209]. На думку цитованого вченого, сукупність найрізноманітніших потреб, здібності, творчі обдарування людей, вправність населення – ось справжнє багатство будь-якого суспільства.

Один із фундаторів неокласичного напрямку в економічній науці А. Маршалл, вивчаючи головні фактори виробництва (земля, праця і капітал), чималу увагу приділив знанням та організації. “Знання – це наш найпотужніший рушій виробництва. Воно надає нам змогу підкоряти собі природу і змушувати її сили реалізовувати наші потреби” [97, с.208]. З розмірковувань цитованого вченого випливає, що підвищення рівня освіченості працівника здатне справляти мультиплікативний ефект, оскільки зумовлює зростання продуктивності праці як самого працівника, так і решти, що у силу своїх професійних обов’язків з ним контактують.

На думку Маршалла у структурі здібностей робітника слід виокремлювати загальні і специфічні здібності. Прикметно, що саме загальним здібностям, серед яких варто згадати кмітливість, вміння швидко пристосовуватися до мінливих обставин, впевненість та пунктуальність, які, в основному, формуються в дитячому та підлітковому віці завдяки материнському вихованню, він відводить головну роль. А. Маршалл далекий від того, щоб вимірювати економічну віддачу від здобуття освіти виключно безпосередніми практичними результатами. “Всі кошти, затрачені впродовж багатьох років на забезпечення масам доступу до вищих рівнів освіти, окупляться з великим зиском, якщо вони приведуть до появи ще одного Ньютона чи Дарвіна, Шекспіра чи Бетховена” [97, с.294]. Викладене вище якнайкраще пояснює, чому врешті А. Маршалл вбачав головне джерело багатства окремих країн найперше в розвитку загальних здібностей, кмітливості та енергії народу, які не скуті обмеженнями виняткової

майстерності лише в одній професії. Причому необхідною умовою такого розвитку він вважав наполегливу працю соціуму.

До кола найважливіших, з його точки зору, економічних проблем Маршалл відносив проблему формування засад розподілу видатків на освіту між державою та батьками, наголошуючи на необхідності активної, більш того – визначальної, ролі держави у забезпеченні розвитку освіти [77, с.613].

Філософською основою модерного розуміння ролі освіти, знань і розуму в житті людства можна вважати розроблену ще в XIX столітті концепцію українського науковця В.І.Вернадського, відому як вчення про ноосферу [25, с.270]. Він розглядав ноосферу (термін є поєднанням грецьких еквівалентів слів “розум” і “сфера”) як якісно новий стан біосфери Землі та навколишнього середовища, який зазнає відчутного впливу людської активності.

З точки зору вченого суспільна організація матерії творить нову – ноосферну і біосоціальну – форму енергії. При цьому наукова думка, свідомість як регулятори біохімічної енергії відіграють виняткову роль [24, с.37]. Якщо пристати на думку І.Вернадського, ноосфера постає як механізм чи навіть організм, здатний нагромаджувати і синтезувати енергію людського розуму, ідей, праці та природних ресурсів.

Увагу цитованого вченого не оминув факт дисбалансу між нагромадженням і витратами енергії людиною внаслідок інтелектуальної та фізичної праці. Це спричиняє суперечності науково-технічного прогресу, серед яких варто згадати протиріччя, які виникають між носіями загального (інакше – високоінтелектуального) знання та працівниками сфери матеріального виробництва. Слід зважати також на те, що досягнення НТП є продуктом інтелектуальної праці, тоді як їх безпосереднє використання відбувається на рівні фізичному. Неминучим наслідком цього є марнування енергії, а в особистій площині поширення таких негативних соціальних ефектів як уседозволеність, бездуховність, споживацтво.

Стрімкі темпи науково-технічного прогресу, під знаком яких минуло ХХ сторіччя, зумовили посилення ролі сектора нематеріальних послуг як системи, націленої на творення вищого потенціалу людських ресурсів. Перетворення освіти і науки в широкомасштабну сферу діяльності, якій властиві специфічні економічні механізми функціонування, стало доконаним фактом. Водночас відбувається переосмислення нематеріальних послуг як важливого чинника, що визначає природу економічних процесів в соціумі. Починаючи з 20-х років в Радянському Союзі та з середини ХХ ст. – на Заході можна простежити значне посилення інтересу до освіти як феномену саме економічного.

До того ж в другій половині ХХ сторіччя акцент дослідників зміщується у бік трактування освіти і технічного прогресу як невід’ємних факторів розвитку сучасної економіки. Фактор освіти почав фігурувати у щораз більшій кількості концепцій як вагомий, а нерідко – визначальний, складник процесу економічного зростання. Дискусії з приводу факторів та рушійних сил економічного розвитку все частіше концентруються довкола ролі, яку відіграє виробництво знань у всіх ланках процесу економічного розвитку.

Проблеми економічної ефективності освіти виступили об’єктом дослідження академіка С.Г. Струмиліна, підсумком наукових пошуків якого виступила праця “Господарське значення народної освіти”. Автор здійснив розрахунок рентабельності закладів освіти на усіх її рівнях – від початкового до вищого. В 1962 році він же запропонував досконалішу методику розрахунку продуктивності освіти на рівні всього народногосподарського комплексу [154, с.28-30].

Вивчення розвитку сектора нематеріальних послуг тісно пов’язане з концепцією “людського капіталу”, паростки якої сягають 60-х років ХХ століття в США. Левова частка досліджень з цієї проблеми є результатом зусиль одного із представників Чиказької школи Теодора Шульца [184, с.2-3], який за наукові здобутки був нагороджений премією пам’яті Нобеля у

галузі економіки. Згодом концепція набула подальшого розвитку у працях Г. Беккера, Я. Мінсера, Л. Гансена, Ф. Уелша та інших.

Основу досліджень теоретиків “людського капіталу” складають проблеми економічної ефективності інвестицій у людину. При цьому освіта з усіх видів “людських інвестицій” чи не найкраще надається для економічному аналізу, позаяк дохід від неї можна оцінити кількісно. У працях згаданих дослідників домінували монетарний підхід до аналізу процесу формування людського капіталу та акцент на порівнянні грошових витрат і віддачі від ухвалених на користь інвестицій в освіту рішень. Поміж іншим було зафіксовано систематичну кореляцію між рівнем освіти та зарплатою, а саме більш освічені працівники, за інших незмінних умов, отримували вищу середню зарплату, аніж менш освічені.

Ідентичного висновку доходять і вчені, що демонструють альтернативний погляд на освіту. Дж. Стігліц [154, с.701], Л. Туроу, П. Вайлс та низка інших схильні розглядати освіту як засіб відбору. Вони стверджують, що однією з основоположних функцій освіти є не “продукування людського капіталу”, а селективна функція, тобто виявлення, ідентифікація здібностей різних людей. Особа, яка віддала перевагу тривалішим формам навчання, у довгостроковому періоді отримуватиме вищу зарплату і розглядатиметься роботодавцями як продуктивніший працівник. Відтак система освіти виступає як механізм відбору, який дозволяє чітко ідентифікувати та відмежувати найздібніших від найменш здібних.

Після ознайомлення наукової спільноти із працями Т.Шульца в 60-х роках більшість досліджень, що мали на меті кількісно оцінити складники економічного зростання, почали містити освіту як один із визначальних факторів. Так, за розрахунками Денісона, внесок освіти у зростання економіки Сполучених Штатів Америки за проміжок часу із 1929 по 1982 рік складав 14%. Схожі результати отримав Маддісон для Європи, взявши за основу дослідження 1913-1987 рр., – 16%. Щоправда, для коротших відтинків

часу (наприклад, 1950-1962 рр.) статистичні оцінки для країн Західної Європи виявилися дещо скромнішими – лише 5%, при тому, що для США результати виявилися порівняними (15%) [180].

Концепція економіки, базованої на знаннях, є нічим іншим як спадкоємицею розвитку неокласичних теорій економічного зростання та інноваційних теорій економічного розвитку Шумпетера.

У неокласичній теорії економічного зростання фактор знань є не що інше як “Залишок Солоу”, чи “загальний фактор продуктивності” (TFP) – фактор технологічних змін. У виробничій функції Коба-Дугласа Формула $\Delta A/A$ – внесок фактору технологічних змін, який ще називають фактором знань чи передових знань. У колишньому СРСР аналогом цим термінам був “науково-технічний прогрес”.

Представники теорії раціональних очікувань – ТРО (Р. Лукас), підтримуючи ідеї неокласичного напрямку, акцентували на вихідному положенні про керівну роль інформації для дій ринкових суб’єктів. Лише варта довіри інформація, а не певні регуляторні зусилля на ринку, здатна надати його суб’єктам належну основу для ухвалення правильного рішення. Якщо ж йдеться про освіту, то інформація є недосконалою за своєю природою.

Нематеріальні послуги як невід’ємний складник економічної політики не минули своєю увагою аналітики-управлінці. Характерною особливістю ідей фахівців з менеджменту є їх вужча прикладна спрямованість, продиктована необхідністю якнайширшого впровадження отриманих результатів для вирішення типових для підприємницького середовища проблем.

Зокрема, П. Друкер наголошує на важливості не лише спеціальної державної політики у секторі нематеріальних послуг, а й на провідній ролі визнаних усіма гуманістичних принципів, що повинні її спрямовувати. Для економіки, в якій знання перетворюються у базове джерело багатства, виникає відповідно нова потреба у вищій ефективності та відповідальності

продуцентів освітніх послуг. Своєю чергою це вимагає фундаментальних змін в освіті, що за глибиною перевершують ті, що спостерігалися впродовж останніх трьох століть і спиралися на широке використання друкованих книг [41, с.65].

П. Друкер стверджує, що освітня система в Сполучених Штатах Америки, Великобританії та країнах, які їх наслідують, в своїх основах містила з хибне припущення, що головною її місією є вишкіл незалежних професіоналів або ж суспільних лідерів. Життєвий досвід засвідчує, що на загал більшість випускників цієї системи врешті працює як наймані працівники в комплексних організаціях. Відтак, освітні інститути, на думку П. Друкера, неспроможні прищепити їхнім студентам базові навички подолання реальних, а не уявних, проблем, що випадатимуть на їхню долю, серед яких як завдяки праці в організаціях різного розміру заробити на життя.

З точки зору класика менеджменту, на освіті лежить відповідальність за те, щоб унеможливити переродження меритократії (тип політичної системи, коли владу уособлює еліта обдарованих) в плутократію (тип політичної системи, коли влада в суспільстві сконцентрована у руках групи найбагатших). Діти забезпечених батьків чи ті, що мають ширший доступ до освітніх послуг, завжди будуть володіти перевагою, але такі переваги не повинні ставати нездоланною перешкодою для решти молоді. Сприяти цьому може механізм фінансового сприяння навчанню у формі стипендій чи позик, завдяки чому досягатиметься переміщення в часі доходу, який освіта генеруватиме впродовж подальшого життя колишнього студента.

Зв'язок між освітою та стилем управління бізнесом – у центрі дослідження японського фахівця у галузі стратегічного менеджменту К. Омае. На його погляд, обмаль дослідників усвідомлюють наскільки визначальною є для Японії початкова освіта [182, с.64]. Акцент на гармонізації командної роботи, властивий японській освіті, формує середовище, в якому найсильніші учні набувають навичок використовувати

свій інтелект, допомагаючи товаришам, які мають певні труднощі у навчанні, та налагоджуючи міжособистісні відносини. Саме таких навичок, як випливає із аргументації Омае, найперше потребують нині японські виконавці. За відсутності такого навчання типові зразки японського стилю менеджменту (гуртки контролю якості, довічна зайнятість тощо) не працюватимуть належним чином. Індивідуалізм, наголос на якому робить Західна освіта, має сенс лише для працівників великих компаній та тих, котрі можуть демонструвати байдужість до організації.

Як фахівець із формування конкурентних переваг у міжнародному вимірі, М. Портер концентрує свою увагу на розробці механізмів забезпечення конкурентоспроможності країн через підвищення конкурентоспроможності їх підприємств [183, с.79]. Він наголошує, що не менш важливими за гроші, які витрачаються приватним сектором, є час і увага, які той приділяє освітнім і державним дослідницьким інститутам. Держава постає як головна рушійна сила створення факторів, а її роль обґрунтовується наявністю позитивних та негативних екстерналій. Все ж, покладатися на державні механізми як виняткове джерело конкурентних переваг не варто. Адже нерідко бюрократизм, властивий освітній галузі, спричиняє чималі затрати часу на оцінювання реальних потреб економіки у нових спеціальностях, а тому доцільним бачиться паритетне інвестування у створення факторів як державою, так і бізнесом.

Наповнений оптимізмом погляд на освіту як форму ефективного інвестування домінував до початку 70-х років ХХ сторіччя, однак опісля був підданий критичному аналізу багатьма школами. Строго економічний підхід розглядав освіту як аналог капіталовкладень, котрі, покращуючи знання та підвищуючи кваліфікацію людини, роблять ту продуктивнішою. Натомість підходи, оперті на здобутки соціології, апелювали до того, що з плином часу характеристики людей здатні зазнавати істотних змін без трансформації соціальної структури суспільства.

Зокрема, заслуговує на увага концепція “культурного капіталу”, запропонована французькими соціологами-представниками теорії відтворення (Бурдьє, Пассерон та Бурдан). Її автори вказують, що інтелектуальні здобутки розподіляються в суспільстві нерівномірно. Особи, наділені у суспільстві владою, диктують сутність та зміст освіти, спираючись на власні переконання та інтереси. Інакше кажучи, вони визначають як знання, які складатимуть основу культурного капіталу, так і тих, хто ним володітиме. Таким чином освітня олігополія фрагментує суспільний простір на низку структурно-функціональних блоків.

У дослідженні еволюції сфери послуг корисно враховувати відповідний науковий доробок старого і нового інституціоналізму. Інституціональна теорія особливу увагу звертає на становище і поведінку людей в залежності від рівня і якості задоволення їхніх потреб. До головних проблем, які розробляють інституціоналісти, як відомо, сектор нематеріальних послуг безпосередньо не належить. Проте, поведінка людей і ухвалені ними рішення визначаються як звичаями, політичними інститутами, так і рівнем культури та освіти, які безпосередньо залежить від розвитку сектору нематеріальних послуг.

З одного боку, знання, інформація і культура – це важливі фактори економічного зростання. З іншого боку, обсяги знань примножують розвиток сектора нематеріальних послуг, який охоплює освіту, науку, медицину, охорону здоров'я, управлінські послуги тощо. А, на думку багатьох науковців, розумово оброблена і використовувана відразу чи у майбутньому інформація – це і є знання. Так, Дж. Ходжсон, характеризуючи сучасне суспільство, наголошує, що знання і інформація – це сукупність даних, які вже інтерпретовані і яким удалося додати додатковий зміст. Знання ж – це продукт використання інформації. Знанням є щось таке, що знаходиться “десь поблизу”, і його треба просто “зробити доступним” або “відкрити” [163, с.34].

Широко використовуються такі поняття і терміни, як “інформаційне суспільство”, “економіка знань”, “сервісна економіка”, “знаннєінтенсивність”, суть яких зводиться до домінування нематеріального над матеріальним. Отож джерело трансформаційних змін суспільства інституціоналісти вбачають у розвитку науки, техніки і створенні нових технологій.

У 60-х роках ХХ ст. американський соціолог, професор Гарвардського університету Деніел Белл, розробив теорію постіндустріального суспільства, згідно якої у структурі виробництва відбуваються корінні зміни. Він виокремив в історії людського розвитку три стадії: аграрну, індустріальну і постіндустріальну. В сферу послуг Д. Белл включає охорону здоров'я, освіту, значні фрагменти дослідницької і управлінської діяльності. Саме перехід до економіки послуг, розвиток яких базується на науковому знанні, дозволяє Беллу говорити про постіндустріальне суспільство як про новий історичний ступінь, відмінний від попереднього – індустріального. На його думку, зміни в соціальній структурі, які відбувалися в середині ХХ ст., спричинили еволюцію індустріального суспільства в постіндустріальне. Серед ключових моментів цієї зміни він підкреслив такі:

- економіка переходить від товаровиробляючої до обслуговуючої (або від вторинного сектора господарства до третинного);
- теоретичне знання як джерело нововведень відіграє провідну суспільну роль;
- відбувається створення нової “інтелектуальної технології” [14, с.30].

Сфера послуг посідає панівне місце в обслуговуючій (іншими словами сервісній) економіці. З цього випливає, що знання відіграватиме головну роль в усіх сферах економіки. Белл активізує використання терміну “інформаційне суспільство”, надаючи інформації вагомості.

Деніел Белл відводить науці і знанням вирішальну роль у переході до постіндустріального суспільства. Він вважає, що якщо головними рисами індустріального суспільства виступають капітал і праця, то в

постіндустріальному суспільстві – інформація і знання. На думку Д. Белла, постіндустріальне суспільство має стати визначальною соціальною формою XXI століття, а його основними рисами – перехід від виробництва товарів до виробництва послуг. Якщо індустріальне суспільство є організація машин і людей для виробництва матеріальних благ, то постіндустріальне суспільство ґрунтується на теоретичному знанні, яке, в свою чергу, є основним джерелом інновацій [78, с.750].

У постіндустріальному суспільстві визначальна роль відводиться сфері послуг та інформації, головним місцем виробництва якої є вищі навчальні заклади. Відтак, центральна роль у постіндустріальному суспільстві належить вченому як носію теоретичного знання [14, с.344]. За Д. Беллом знання як продукт фізично не споживається і не зношується, являється “колективним благом”. Знання та інформація не можуть відчужуватися як будь-яка матеріальна продукція, так як навіть у випадку їх продажу вони залишаються з виробником.

Постіндустріальне суспільство – це суспільство інтелектуалів, в якому першочергове значення надається всебічному розвитку його членів. В ньому головну роль починають відігравати теоретичні знання і тому його основною проблемою, вважає Белл, є питання організації науки. Отож в сучасному світі найважливішого значення набувають найбільш знаннємісткі послуги, тобто освіта, наука, медицина, державне управління і т.п. Основною продуктивною силою стає наука. В постіндустріальному суспільстві технічна кваліфікація стає основою, а освіта – способом доступу до влади. У Д. Белла “бізнесмени-буржуа” поступаються технократам та ученим.

“Постіндустріальне суспільство” Д. Белла трансформується в теорію “інформаційного суспільства”. Інформаційне суспільство учений характеризує усіма ознаками постіндустріального суспільства: розвиток нових інтелектуальних технологій, наростаюча центральна роль теоретичного знання, домінування сфери послуг [174]. Відбувається ріст інтелігенції та професіоналів. Оскільки “людський фактор” в економіці

набуває принципово нове значення, різко збільшується роль капіталовкладень в освіту, охорону здоров'я, професійну підготовку, підсилюється творчий характер праці. Постіндустріальне суспільство, за Беллом, характеризується існуванням так званої нової еліти, яку, на його думку, складають групи професіоналів, спеціалістів з вищою освітою, які покликані вкладати свої знання в господарство і, передовсім, в сферу культури. Він зазначає, що поряд з вище названими економічними змінами в суспільстві повинні відбуватися і якісні зміни в політичній та культурній сферах. Культуру вчений розглядає як одну з трьох основних сфер соціального життя і вважає, що вона забезпечить суспільству стабільність і спадковість у процесі розвитку, до того ж цей розвиток має відбуватися природним і ненасильницьким шляхом. Головною турботою суспільства має стати підтримка талантів і освітніх та інтелектуальних інститутів.

Вище названим теоріям присвячено ряд фундаментальних праць Д. Белла, серед яких “Кінець ідеології” (1960), “Постіндустріальне суспільство: гіпотетичний погляд на Сполучені Штати у 1985 році і далі” (аналітична доповідь, 1962), “Прийдешнє постіндустріальне суспільство” (1973), “Суперечності культури капіталізму” (1976), “Соціальні межі інформаційного суспільства” (1980) і ін.

Американський соціолог Елвін Тоффлер, який є одним з головних ідеологів інформаційного суспільства, визнає визначальну роль знання і перехід до влади знання як влади високої якості. Він вважає знання найбільш багатогранним джерелом управління у суспільстві, яке слугує примноженню багатства [155, с.37-38]. Е. Тоффлер у праці “Третя хвиля. Від індустріального суспільства до гуманнішої цивілізації” (80-і роки ХХ ст.) вказує на те, що головним фактором виробництва стають наукові знання та інформація. У їхньому виробництві буде зайнято до $\frac{3}{4}$ працездатного населення, а основний конфлікт відбуватиметься між знанням та некомпетентністю. На думку Тоффлера, знання перестають бути похідними від основних факторів виробництва, а набувають самостійного

фундаментального значення. Він вважає знання центральним елементом постіндустріального суспільства і їхня вагомість як основного фактора розвитку суспільства у майбутньому постійно зростатиме. Автор підкреслює, що на відміну від матеріального багатства, знання знаходяться в межах досяжності для бідних верств населення. Відштовхуючись від високої оцінки знань, Тоффлер підкреслює важливість освіти. На його думку вона повинна стати пріоритетом для розвитку інших галузей. Він називає знання наймогутнішою силою і саме це пояснює прагнення провідних країн світу запровадити контроль над інформацією і засобами комунікації [187].

Накопичення інтелектуального капіталу суспільства, за американським соціологом Дж. Гелбрейтом, знаменує нову економічну епоху, що заснована на знаннях. Окрім освіти він надає вагомого значення культурі та мистецтву: “Моє особисте переконання полягає в тому, що ми перебільшуємо роль технології головним чином з тієї причини, що форми її прояву достатньо помітні і, більше того, очевидні. При цьому я думаю, ми принижуємо значення розвитку людини за рахунок освіти, мистецтва і культури. Останнє не настільки помітне. Поміж тим упродовж двадцятого століття ми проклали шлях від суспільства, в якому більша частина населення була неписьменною або ж володіла вельми скромним рівнем освіти, до такого, де більшість громадян мають добру освіту (хоча і сьогодні, безумовно, існує надто багато людей, які недостатньо освічені). І ці зміни, ці соціальні і культурні досягнення, які послідували за цим, ці потреби, які викликали до життя широке розповсюдження освіти, я вважаю набагато більш важливими, ніж будь-який продукт технічного процесу” [124, с.12].

Запропонована Гелбрейтом в концепції “нового соціалізму” техноструктура – клас (велика група людей), що виходить за межі лише менеджерів і є частиною структури нового індустріального суспільства. “Вона охоплює всіх, хто має спеціальні знання, здібності чи досвід групового прийняття рішень” [38, с.38-39].

Американський соціолог Р. Кроуфорд сучасне суспільство називає суспільством знання і саме йому відводить головну роль у процесі людського розвитку. Знання, на його думку, є головною передумовою створення нового суспільства. Він вважає, що вони породжують нові технології, а ті своєю чергою зумовлюють економічні зміни і, відповідно, нову соціально-політичну парадигму [78, с.751].

Переважає сфера послуг (і в більшій мірі послуги, що ґрунтуються на освіті) в концепції відомого американського соціолога, політолога, професора Колумбійського університету З. Бжезинського “технотронна ера”, серед визначальних рис якої автор називає переважання сфери послуг і доступність освіти, розвиток індивідуальних здібностей людини.

Японський економіст, голова Інституту інформаційного суспільства Й. Масуда також вважає, що вирішальним чинником розвитку суспільства є знання та інформація. На думку вченого, знаннєвий капітал оцінюється більше, ніж капітал у матеріальній формі, тобто нематеріальне підноситься над матеріальним. Концентрованіше це положення він виклав у книзі “Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство” (1981). Окрім знання та інформації він надає важливого значення і культурі. Обґрунтувавши ідею, згідно з якою інформаційне суспільство буде безкласовим і безконфліктним, він наголосив, що на відміну від індустріального суспільства, характерною ознакою якого вважається споживання матеріальних благ (товарів), воно висуває в якості основної його цінності культурний відпочинок людей.

Відомий англійський представник інституціоналізму Дж. А. Гобсон особливу увагу приділяв індивідуальному добробуту, включаючи до його критеріїв стан індивідуального здоров'я, гармонію фізичної і розумової діяльності [176].

Оригінальний підхід до структуризації сфери послуг сформулював лауреат Нобелівської премії Дуглас Норт. Щоб підкреслити більшу вагомість інститутів у житті суспільства, він запропонував виділяти в економіці

трансформаційний сектор, у якому відбуваються зміни фізичних характеристик економічних благ, і трансакційний сектор, де відбуваються зміни чисто соціального характеру. При такому підході частина сфери послуг входить в трансформаційний сектор (транспорт, освіта), а інша її частина – в трансакційний (торгівля, управління, фінанси).

Серед інших представників інституціоналізму, які звертали особливу увагу на такі галузі, як наука, освіта, медицина, культура, духовність, державне управління, варто згадати англійського соціолога А. Пенті, соціолога, професора Каліфорнійського університету М. Кастельса, політолога, професора Колумбійського університету З. Бжезинського, японського вченого Т. Сакаїя, американських економістів В. Мартіна та Ф. Махлупа. Зазначимо, що останній досліджуючи систему інформації і знань, до індустрії знань зараховує освіту, різноманітні консультативні служби, засоби інформації (театр, кіно, радіо, телебачення) і т.п. Освіта – найбільша галузь сучасної індустрії знань, яка охоплює не лише освітні заклади, а й придбання людиною знань вдома, у церкві тощо.

Особливими рисами постіндустріального суспільства вчені вважають перевагу у структурі економіки сфери послуг над промисловістю і сільським господарством. Зростає роль та значення творчої, інтелектуальної праці, наукового знання та інформації тощо.

Таким чином в теоріях постіндустріального суспільства, інформаційного суспільства, суспільства послуг і високих технологій наголошується на домінуванні нематеріального над матеріальним. У них відзеркалюються не лише економічні, а й соціальні, психологічні та політичні сторони життєдіяльності суспільства. Такі нематеріальні цінності, як знання, інформація, культура у теоріях старих і сучасних інституціоналістів є фундаментом розвитку усіх інших галузей економіки. Потреби суспільства в нематеріальних благах, за їхніми прогнозами, зростатимуть надзвичайно швидкими темпами. Отож і ринкова вартість тих нематеріальних послуг, що базуються на знанні та інформації (освіта,

охорона здоров'я, управління), зростатиме швидше ніж вартість продуктів, що виступають у натурально-речовій формі.

В новій парадигмі виробництва трансформація сектора нематеріальних послуг розглядається як найважливіший фактор у розвитку постіндустріального суспільства.

Розглядаючи українську наукову літературу, слід зауважити, що окремі аспекти функціонування ринку нематеріальних послуг усе ще досліджені поверхово і суперечливо. Це зумовлено, зокрема тим, що ринок нематеріальних послуг в адміністративній економіці України практично був відсутній. Наука, освіта, культура тощо не вважалися чинниками зростання економіки, добробуту і розквіту суспільства.

Варто зауважити, що погляди про важливість нематеріальних цінностей у житті людей і способи їх задоволення зустрічаються вже у найдавніших історичних та економічних працях. Так, князь Володимир Мономах закликав до турботи про добрі моральні стосунки, прагнення до навчання і зростання на цій основі добробуту людей. Складовою його економічної політики був своєрідний соціальний захист, який ґрунтувався на засадах християнства. Митрополит Іларіон Київський вважав, що важливою передумовою господарської, культурної ті іншої діяльності є формування в людей духовних цінностей, що створюються у секторі нематеріальних послуг. Духовні цінності мають стати основою матеріального збагачення і добробуту.

Давньоукраїнський мислитель епохи Київської Русі Данило Заточеник у своєму творі “Слово” вважав несправедливим, що людину, наділену розумом і талантом, але позбавлену матеріальних цінностей, зневажають у суспільстві. Він виступав проти гніту таких людей: “Багатий муж усюди знаний є, і на чужинській стороні друзів має, а вбогий – у своїй зненавиджений ходить. Багатий промовить – усі замовкнуть та піднесуть слово його до хмар, а вбогий скаже – усі на нього кричатимуть... Чиї ризи багаті, того й мова поважна” [36, с.132]. Отже, людину суспільство сприймає

не з точки зору духовних її цінностей, а з точки зору її матеріальних статків. І коли людина була неосвіченою, некультурною, але багатою, її слова сприймалися з повагою. Нематеріальним цінностям мислитель надавав першочерговості навіть, коли людина створює сім'ю. У такий період, на його думку, не варто керуватися жадобою до матеріальних статків.

Такі ж погляди поділяв і мислитель-гуманіст Станіслав Оріховський-Роксолан. На його думку, одними з найвагоміших чинників суспільного добробуту є знання і наука. “Якою б не була обдарована людина від природи, але якщо знехтує наукою, тоді вона нічого не зробить гідного похвали” [159, с.27]. Мислитель серед усіх чеснот на перше місце ставив мудрість: “Навіть худоба швидше піде за розумним своїм ватажком, ніж за тим, хто її зваблює їжею. Те саме спостерігаємо й серед людей...” [159, с.43]. Освічену молодь він уважав майбутнім суспільства і держави. Освіта і наука, на його думку, вбереже молодих від поганих вчинків.

Окремої уваги заслуговує дослідження С. Оріховським послуг з оборони. Він уважав, що нехтування видатками на оборону є причиною того, що “люд у Русі нещасливо гине. Та ще й як гине! Цього без сліз і розповіді неможливо: ніхто людей не захищає, ніхто не боронить; міста попалено, фортеці зруйновано; багатьох славних рицарів посічено або забрано в полон... Жах і смуток всюди на полях і в оселях наших” [159, с.24].

Церковні діячі часів середньовіччя часто інтерпретували теологічні догми у економічному контексті. Так, вчений-архімандрит Інокентій Гізель закликав українське духовенство спричинитися до державотворення, вирішення складних економічних проблем за допомогою християнського віровчення, широко пропагуючи духовні послуги [49, с.37]. Митрополит Андрей Шептицький виступав проти нагнітання соціальних потрясінь і конфліктів. Для їх уникнення він пропонував духовенству ширше надавати людям духовні послуги, утверджуючи засади християнської моралі.

Український філософ Григорій Сковорода у своїх роздумах найбільше багатство шукав саме у серці людини. Цей внутрішній світ слід виховувати

наукою і духовністю. Він стверджував, що золотом можна купити село, річ необхідну, але не щастя: “Щастіє в серць, серце в любви, любов не в законе вічного” [149, с.144]. Однак, у нього було переконання, що наука не зможе пересилити ті здібності людини, які вона отримала від природи. Г. Сковорода вважав, що кожна людина має дві сутності – душу і тіло. Відповідно, забезпечуючи тіло матеріальними потребами, людині не слід забувати і про її нематеріальні потреби. У душевній гармонії він вбачав щастя людини. Також, мислитель у духовності людини вбачав стимули до ефективної праці [123, с.192].

Український вчений енциклопедист, архітектор українського відродження Василь Назарович Каразін уважав, що економічне зростання в країні прямо пропорційне рівневі освіти. Він усіляко сприяв розвитку освітньої сфери на батьківщині, зокрема заснував Харківський університет [67, с.340].

У економічних поглядах українця Михайла Балудянського нематеріальним послугам також відведена важлива роль. Зокрема, досконале правосуддя і досконала свобода, які мають нематеріальний характер, є обов’язковими у системі відтворення суспільного продукту. Однак вчений не відносив до продуктивного класу тих, хто надавав послуги [35, с.123]. Заслуговує уваги думка вченого про те, що освіта робить людину безпечною, а поруч із безпекою завжди багатство. Тим самим він підкреслював залежність матеріального статку від нематеріальних цінностей.

Автор першого підручника з політичної економії, талановитий український вчений Тихін Степанов надавав великого значення просвіті, моралі та науковій думці. Аналогічної думки дотримувався і Іван Вернадський. Погляди обох вчених на роль цих та інших нематеріальних чинників економічного розвитку відповідали традиціям української економічної думки [24, с.97-98]. Особливої уваги заслуговує твердження Вернадського І.В. про те, що “в суспільствах освічених маса послуг нематеріальних майже перевищує масу цінностей речових. У тому

відношенні, отже, обмін аж ніяк не полягає тільки в торгівлі предметами. Для неї необхідні як послуги, які нам надаються, так і цінні предмети в широкому розумінні цього слова” [24, с.89]. Саме такі роздуми вченого вказували на необхідність дослідження сектора нематеріальних послуг.

Микола Бунге, український економіст, знання, розумові і духовні здібності людини відносив до продуктивних сил. Він уважав, що їх використання у виробництві не може бути даровим, оскільки вони мають цінність і тому повинні відшкодовуватись за рахунок ціни кінцевого продукту, як і будь-який інший ресурс. Також вчений наголошував на суспільних, духовних, моральних, етичних та інших потребах людини, задоволення яких в сукупності забезпечить гармонійний розвиток людини, її безконфліктне становище в суспільстві [48, с.202-207].

Виокремлення нематеріальних послуг зустрічаємо і у працях видатного українського вченого, мислителя Сергія Подолинського. Полемізуючи з Дж. С. Мілем, він виділяв і ті види діяльності, які не повертають витраченої енергії. До таких відносив розумову працю, працю людей, які не створюють матеріальні цінності. Наприклад, це праця учителя, мистецькі послуги [127, с.52-55].

В економічній програмі М.Драгоманова найважливішими поняттями є земля і воля. Саме забезпечення цих потреб, перше з яких є матеріальним, а інше нематеріальним, на думку вченого, сприятиме створенню ідеального суспільства [49, с.144].

Діалектика взаємозв'язку матеріальних і нематеріальних послуг була в полі зору українського економіста Афіногена Антоновича. Він уважав, що політична економія підводить до спільного знаменника види робіт, що направлені на задоволення як духовних, так і матеріальних потреб. Це твердження свідчить про надання великого значення нематеріальним факторам в суспільному зростанні [49, с.172-176].

Одним із представників київської школи в політекономії був український економіст Дмитро Піхно. До цінностей, які здатні задовольняти

потреби людини, окрім речей він відносив і послуги, які називав здатностями або корисностями. У створенні господарських благ значне місце ним відводилося культурно-історичним силам народу, які передаються з покоління в покоління. “Ці сили оточують людину від колиски до могили... Вплив їх не може бути оцінено точно, але його потрібно мати на увазі. Важливіші з цих сил... наступні: вдача і звичаї, мораль, освіта, енергія, дух, підприємливості, законодавство, державний і суспільний лад життя” [49, с.179]. У цьому твердженні Д. Піхно до капіталу зараховує культурно-історичні сили народу, що продукують нематеріальні послуги.

На думку українського письменника-економіста І.Я.Франка у суспільному розвитку важливими є культурні, наукові і політичні чинники. Він уважав, що змінити господарку країни зможуть наукові винаходи, культурні цінності і порядність чиновників, тобто оптимальне поєднання матеріальних та нематеріальних цінностей.

У дослідженнях видатного українського економіста Михайла Туган-Барановського особливо відзначено великий вплив на розвиток господарства мотивів та інтересів негосподарського роду. Зокрема автор акцентував увагу на релігії та патріотизмі. Релігійну діяльність він уважав однією із наймогутніших сил. Вчений говорив, що нематеріальні цінності – більший рушій, ніж матеріальні потреби. Тим самим підкреслював, що нематеріальна сфера у своєму внеску до багатства країни домінує над матеріальною сферою [156, с.241].

Ідеолог кооперативного руху Остап Луцький: наголошував, що кооперація покликана задовольняти не лише матеріальний добробут її членів, а й їхні культурні і моральні потреби [48, с.391]. Його погляди поділяв і Б. Мартос, активний діяч кооперативного руху. Мартос, як і О.Луцький, відстоював духовні цінності кооперації і наголошував, що зведення завдань кооператорства лише до задоволення матеріальних потреб є помилковим.

Наголошення на значенні нематеріальних цінностей в економіці знаходимо у поглядах С. Бандери. Економічне господарювання він розглядав

через призму поєднання матеріального стану і духовності. Без нематеріальних цінностей не можна забезпечити повноцінний добробут широкого загалу [49, с.372]. С.Бандера вважав, що держава повинна відігравати активну роль у забезпеченні вільного життя і культурного розвитку народу та людини зокрема. Вчений категорично відкидав матеріалістичний світогляд комуністичного ладу, вважав колективістські форми господарювання чужими для української ментальності. Наголошував на обов'язковості забезпечення оборонних послуг для держави загалом. На його думку, успіхів в економічному будівництві можна досягти лише на основі світоглядних засад, що увібрали в себе культуру і соціальну психологію українства.

Сьогодні спостерігається посилення уваги вітчизняних економістів до питань щодо ролі нематеріальних послуг у зростанні добробуту суспільства.

Дослідження української економічної думки дає підстави стверджувати, що вітчизняні економісти в різні часи ставили поряд матеріальні і нематеріальні блага, наголошуючи, що останні є безумовними чинниками добробуту, зростання економіки тощо. Характеризуючи чи то керівника держави, чи то звичайного селянина, вони щораз звертали увагу на духовні чинники, без яких, як уважали, не може розвиватися ні особистість, ні суспільство в цілому. А будь-які матеріальні блага самі по собі не можуть забезпечувати нематеріальні потреби людей та високі темпи економічного зростання.

Висновки до розділу 1

1. Систематизовано та узагальнено теоретичні положення тлумачення понять “нематеріальне виробництво”, “сфера послуг”, “сектор нематеріальних послуг”, “нематеріальна послуга”, “галузі сектора

нематеріальних послуг”, обґрунтовано теоретико-прикладне значення розвитку сектора нематеріальних послуг в економіці.

2. Сектор нематеріальних послуг є фундаментом побудови нового суспільства, яке здатне формувати нову економіку відповідно до світових тенденцій. Проаналізувавши багатоаспектну природу сектора нематеріальних послуг зроблено висновок, що нематеріальні послуги є локомотивом економічних, соціальних і культурних зрушень в Україні.

3. Відсутність комплексних досліджень особливостей сектора нематеріальних послуг в Україні та дослідження праць учених-економістів з даної проблематики дали підстави стверджувати про необхідність поглиблення наукових пошуків з даної проблематики.

4. Дослідження різних поглядів на сутність матеріального і нематеріального виробництва, продукту як результату виробництва, блага – усього того, що може задовольнити потреби людини, дало змогу згрупувати і запропонувати взаємозв'язки цих категорій. Уточнення категорій “послуга”, “нематеріальна послуга” як форми продукту виробництва, дало можливість сформулювати авторське визначення категорії “сектор нематеріальних послуг” як частини сфери послуг, зорієнтованої на створення нематеріальних послуг; сукупності суб'єктів, об'єктів та інститутів, які взаємодіють у процесі створення цих нематеріальних послуг.

5. При розробці стратегії розвитку сектора нематеріальних послуг необхідно враховувати особливості ринкової взаємодії попиту і пропозиції: зростання попиту на послуги в рамках їх асортименту призводить до зростання пропозиції у разі відповідності цілям установ; період реакції пропозиції на зміну попиту знаходиться у межах тактичного управління, період задоволення попиту (який впливає на його формування) перебуває у межах стратегічного управління тощо.

6. Непостійність якості нематеріальної послуги, асиметрія інформації на ринку нематеріальних послуг, неплатоспроможність попиту та рівень

споживчих ризиків є чинниками цінової дискримінації у процесі ціноутворення у секторі нематеріальних послуг.

7. Інвестиції в освіту, охорону здоров'я і культуру сприяють підвищенню рівня індивідуального людського капіталу (згідно теорії людського капіталу), що призводить до інтегрального соціального ефекту, від якого виграє не лише конкретний індивід, а й суспільство загалом.

8. Сьогодні простежується посилення уваги вітчизняних економістів до питань значення нематеріальних послуг у зростанні добробуту суспільства. Представники різних економічних шкіл та напрямів економічної науки актуалізують роль нематеріальних послуг в економіці. Зокрема в контексті чинників розвитку людського капіталу та економіки країни загалом.

9. Українська економічна думка дає підстави стверджувати, що вітчизняні економісти в різні часи ставили поруч матеріальні і нематеріальні блага, наголошуючи, що останні є безумовними чинниками добробуту, зростання економіки тощо.

10. Країні з постіндустріальною економікою притаманні дуже висока частка (понад 60%) третинного сектора (сфери послуг) у ВВП країни. Позитивна динаміка сфери послуг в Україні не набирає необхідних темпів для стрімкого переходу до умов ведення господарства у постіндустріальних тенденціях. Наближення до таких структурних змін є недостатнім і вимагає інтенсифікації розвитку третинного сектора, зокрема сектора нематеріальних послуг, як умови формування постіндустріальної економіки.

Основні наукові результати, отримані під час дослідження теоретико-методологічних основ дослідження сектора нематеріальних послуг, опубліковано у працях автора: [50;76; 77; 78; 80].

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА СТАНУ ФУНКЦІОНУВАННЯ СЕКТОРА НЕМАТЕРІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

2.1. Сучасний стан та особливості сектора нематеріальних послуг в Україні

Комплексний аналіз функціонування сектора нематеріальних послуг передбачає необхідність враховувати сукупність показників різних сфер діяльності, що її характеризують. Для описання стану окремого виду сфери послуг можна враховувати лише абсолютні параметри. Однак, характеристика сектора нематеріальних послуг на основі аналізу окремих її абсолютних параметрів (показників) розвитку може призвести до хибних висновків. Тому для аналізу функціонування сектора нематеріальних послуг виникає необхідність здійснити побудову певного інтегрального показника. Даний метод досить часто застосовують у сучасних економічних дослідженнях.

Для побудови інтегрального показника рівня розвитку сектора нематеріальних послуг введемо деякі відповідні позначення. Нехай маємо сукупність m параметрів (одиничних показників), що характеризують обраний сектор нематеріальних послуг (освіта, охорона здоров'я, культура) та за різними аспектами описують рівень його розвитку за n періодів (років). Отже, x_{ij}^s - це значення j -го показника s -ої галузі сектора нематеріальних послуг за i -ий період (Додатки Б, В, Г).

У процесі підбору конкретного виду функції F , описаної в попередньому розділі, може бути використана середня арифметична зважена:

$$W_i^s = \sum_{j=1}^m P_{ij}^s \cdot \alpha_j, \quad i = \overline{(1, n)}, \quad s = \overline{1, S}, \quad (2.1.1)$$

де W_i^s – значення інтегрального показника s -го сектору нематеріальних послуг за i -ий період.

Припустивши, що всі ознаки є рівнозначними, то отримуємо таку формулу для розрахунку α_j

$$\alpha_j = \frac{1}{m}, \quad (j = \overline{1, m}). \quad (2.1.2)$$

Стандартизовані значення наведені у додатках Д, Е, Ж.

Результати обчислень інтегрального показника рівня розвитку галузей сектора нематеріальних послуг за 1990-2016 рр. представлені у табл.2.1.1.

Для наочності можна зобразити результати розрахунків інтегральних показників освіти, охорони здоров'я та культури на графіках (рис.2.1.1, 2.1.2, 2.1.3).

Рис.2.1.1. Інтегральний показник освіти (w_i^1) (1990-2016 рр.)

Джерело: розраховано та побудовано автором

Таблиця 2.1.1.

Інтегральний показник (1990-2016 рр.)

Рік	Інтегральний показник освіти, W_i^1	Інтегральний показник охорони здоров'я, W_i^2	Інтегральний показник культури, W_i^3	Інтегральний показник сектора нематеріальних послуг, W_i
1990	11,82	7,65	8,77	28,24
1991	11,80	7,63	8,97	28,4
1992	11,57	7,51	9,14	28,22
1993	11,52	7,51	9,34	28,37
1994	11,79	7,56	9,66	29,01
1995	11,83	7,53	9,98	29,34
1996	11,68	7,39	9,66	28,73
1997	11,13	7,06	9,69	27,88
1998	11,09	6,92	9,70	27,71
1999	10,74	6,88	9,68	27,3
2000	10,58	6,85	9,75	27,18
2001	10,46	6,83	9,83	27,12
2002	10,50	6,86	10,02	27,38
2003	10,59	6,81	10,18	27,58
2004	10,68	6,77	10,27	27,72
2005	10,76	6,73	10,45	27,94
2006	10,74	6,77	10,53	28,04
2007	10,75	6,74	10,45	27,94
2008	10,76	6,84	10,52	28,12
2009	10,65	6,81	10,51	27,97
2010	10,68	6,81	10,71	28,2
2011	10,66	6,58	10,65	27,89
2012	10,71	6,50	10,78	27,99
2013	10,52	6,75	10,76	28,03
2014	11,11	7,71	10,02	28,84
2015	11,02	7,70	10,00	28,72
2016	10,88	7,58	9,98	28,44

Джерело: розраховано і складено автором

Рис.2.1.2. Інтегральний показник охорони здоров'я (w_i^2) (1990-2016 рр.)

Джерело: розраховано та побудовано автором

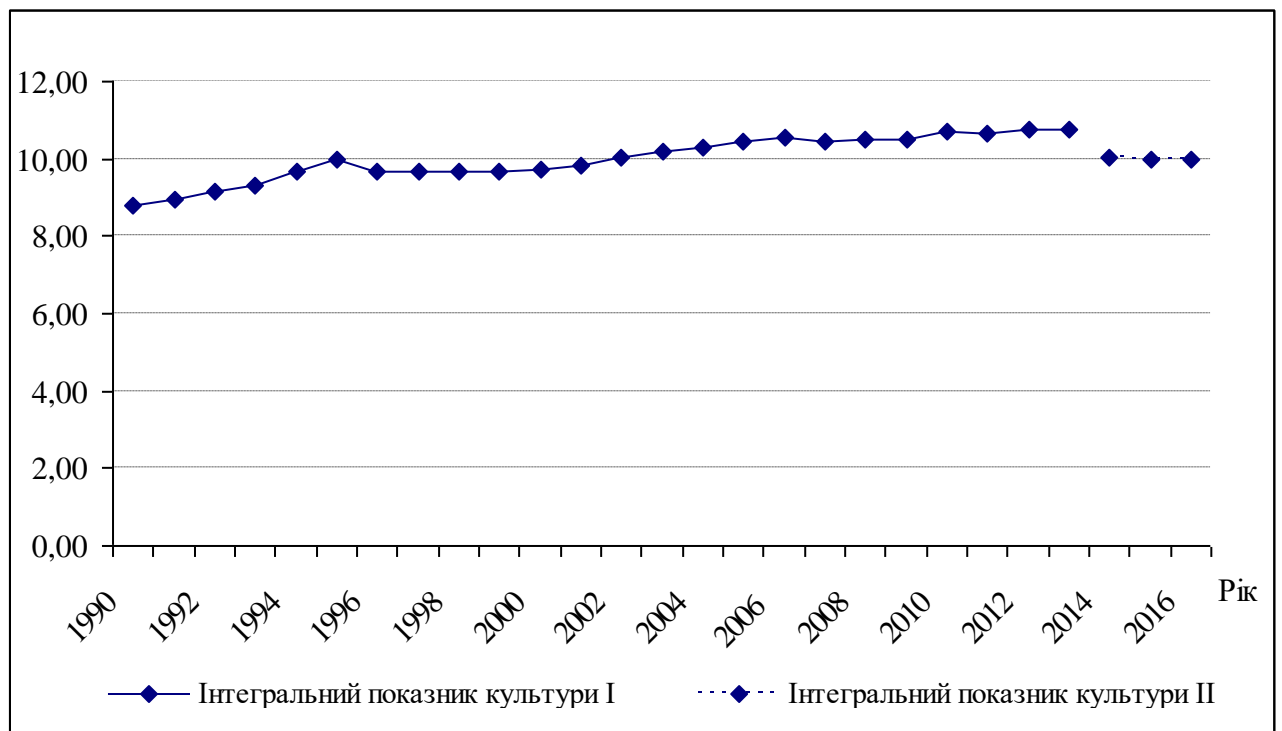

Рис.2.1.3. Інтегральний показник культури (w_i^3) (1990-2016 рр.)

Джерело: розраховано та побудовано автором

Побудуємо узагальнюючий показник W_i усього сектора нематеріальних послуг (рис.2.1.4).

$$W_i = \sum_{s=1}^S W_i^s . \quad (2.1.3)$$

Рис. 2.1.4. Інтегральний показник (W_i) сектора нематеріальних послуг (1990-2016 рр.)

Джерело: розраховано та побудовано автором

З отриманих результатів можна зробити висновок, що за роки незалежності загальний стан сектора нематеріальних послуг знизився. Проте, аналізуючи окремо кожен з досліджуваних галузей, слід зауважити, що покращення відбулося у сфері культури. Поряд з тим суттєво погіршився стан у сфері охорони здоров'я та у сфері освіти. Причинами такого спаду у секторі нематеріальних послуг є:

- заполітизованість питання реформування сектора нематеріальних послуг (кожна політична сила в Україні приходила до влади зі своєю стратегією реформування);

- непопулярні і застарілі методи управління установами сектора нематеріальних послуг; відсутність маркетингових підходів у реалізації послуг [31, с.339; 51, с.307-308, 53, с.21];

- відсутність спадкоємності й послідовності в реалізації реформ;
- відсутність єдиної політичної волі щодо напряму шляхів реформування;

- деякі правові норми в секторі нематеріальних послуг досі не переглянуті з радянських часів, і тому продовжують діяти, хоча суттєво змінилися і політичні, і соціально-економічні умови функціонування сфери послуг. Суперечності, що виникають в нормативно-правовій базі регуляторного процесу сектора нематеріальних послуг пов'язані з декларативністю цих норм та неузгодженістю їх з низкою інших правових документів. Законодавчого закріплення вимагають права споживачів ринку нематеріальних послуг в Україні;

- необхідно узгодити нормативно-правову базу регуляторного механізму фінансування сектора нематеріальних послуг [164, с.54-55].

Так, для виведення вищої освіти з перманентного кризового стану економіст Башнянин Г.І. виділяє три основні стратегічні напрями: 1) концептуальне забезпечення розвитку освіти; 2) автономія, демократизація діяльності ВНЗ; 3) стимулювання державою діяльності закладів освіти через створення належних умов для забезпечення якості навчання [8, с.383-384]. Необхідність прогресу у сфері освіти обумовлює потребу в нових підходах у викладанні, активізації маркетингової політики в освітніх закладах, пріоритетності соціальної модернізації національної економіки загалом [32, с.204-205; 33, с.382-384; 52, с.24-25; 64, с.56-57; 178, р.386].

Ще одним із основних показників стану сектора нематеріальних послуг є якість надаваних послуг. Визначення якості послуг у кожній із нематеріальних сфер є ускладненим специфікою самого продукту. Якість послуги, як ми уже зазначали, не можливо визначити до моменту

споживання. Також існує проблема кількісної оцінки якості нематеріальної послуги. На відміну від товару, нематеріальна послуга може бути оцінена лише суб'єктивними судженнями самих споживачів (наприклад, послуги культури). Аналізуючи якість послуги з охорони здоров'я, ми можемо робити висновки лише після певного періоду часу з моменту споживання послуги (повторне обстеження хворого). Однак негативні наслідки лікування хворого не обов'язково означають низьку якість послуги. Чинником можуть бути і інші фактори (наприклад, недбале ставлення до процесу лікування самого хворого).

У галузі освіти для аналізу якості послуг у світовій практиці часто використовують рейтингове оцінювання навчальних закладів. Варто зазначити, що досвід міжнародних рейтингових агентств при оцінюванні якості вищої освіти широко використовуються в системі рейтингового оцінювання вищої освіти у розрізі вищих навчальних закладів загалом. При ранжуванні вищих навчальних закладів до уваги беруть якісні і кількісні показники їх діяльності.

Система вищої освіти удосконалюється під впливом історичних, політичних, соціально-економічних, географічних, демографічних, Міжнародних чинників, її функціонування на загальнодержавному та регіональному рівнях регламентується законами України “Про освіту”, “Про вищу освіту” та іншими нормативно-правовими актами і спрямовується на підвищення інтелектуального потенціалу держави та забезпечення права доступу громадянам до здобуття якісної вищої освіти в контексті інтеграції у європейський та світовий освітній простір.

Вертикальна і горизонтальна структури вищої освіти сьогодні є складними і вимагають кардинальних змін. Таким змінам сприятимуть покращення інвестиційного та інноваційного кліматів у сфері освіти, створення комфортного для функціонування макро- та мікроекономічного середовища, що у свою чергу забезпечить навчальним закладам підвищення

рівня конкурентоспроможності, ефективності та покращення якості надання послуг. Основу системи вищої освіти становлять навчальні заклади різних рівнів, форм власності і рівнів акредитації. У табл.2.1.2 і 2.1.3 подано абсолютні і відносні показники вищих навчальних закладів за формами власності, що відображає масштаби системи вищої освіти в Україні. Ці показники дають можливість зробити певні висновки.

Слід звернути увагу на незначні контингенти інститутів – середній показник в них становить 515 осіб, та училищ – 398 осіб. Освітня міграція молоді значно впливає на наповненість вищих навчальних закладів студентами і ефективність діяльності закладу, що призводить до зміни якісних і кількісних показників підготовки спеціалістів у навчальних закладах, де відбувається постійне зменшення кількості вступників. Тому для ефективності фінансування вищих навчальних закладів сьогодні в системі освіти відбувається укрупнення вищих навчальних закладів у регіонах.

Таблиця 2.1.2

Структура та потужність мережі вищих навчальних закладів за їх типами на початок 2016-2017 н.р. [110]

Тип вищого навчального закладу	Абсолютні виміри		Структура, % *		Чисельність студентів з розрахунку на один заклад *
	Кількість закладів, од.	Чисельність студентів, осіб	Частка вищих навчальних закладів	Частка чисельності студентів	
Університети	184	1190739	28,0	75,0	6471
Академії	50	150368	7,6	9,5	3007
Інститути	59	30379	9,0	1,9	515
Коледжі	224	147523	34,1	9,3	659
Технікуми	56	34290	8,5	2,2	612
Училища	84	33455	12,8	2,1	398
ВСЬОГО	657	1586754	100,0	100,0	2415

*Обчислено автором на підставі [110]

Структура та потужність вищих навчальних закладів суттєво залежить від їх форми власності. Середній контингент студентів вищих навчальних закладів усіх типів державної власності становить 3960 осіб, приватної – 1010 тис. та комунальної – лише 618 студентів. На підставі аналізу вимірів середнього контингенту студента до мало чисельних типів вищих навчальних закладів за формами власності слід віднести: державний сектор – технікуми (628 студентів), комунальний – училища (361 студент; при відсутніх технікумах), приватний – інститути та коледжі (відповідно 371 та 433 студенти).

Таблиця 2.1.3

Структура та потужність мережі вищих навчальних закладів за формами власності на початок 2016-2017 н.р. [110]

Типи ВНЗ	Абсолютні виміри: кількість закладів, од			Структура, % *			Чисельність студентів з розрахунку на один заклад *		
	Держ.	Ком.	Прив.	Держ.	Ком.	Прив.	Держ.	Ком.	Прив.
Університети	146	2	36	28,0	1,1	27,7	7558	4863	2156
Академії	35	8	7	9,4	4,2	5,4	3465	1419	2534
Інститути	15	3	41	8,0	1,6	31,6	803	1038	371
Коледжі	87	99	38	13,2	52,4	29,2	761	615	433
Технікуми	50	-	6	38,4	-	4,6	628	-	480
Училища	5	77	2	2,8	40,7	1,5	850	361	704
ВСЬОГО	338	189	130	100,0	100,0	100,0	3960	618	1010

*Обчислено автором на підставі [110]

Кожний вищий навчальний заклад має власне ресурсне забезпечення (фінансове, матеріальне, кадрове, інформаційне, організаційне тощо), яке є визначальним при оцінюванні якості освітньої діяльності та якості вищої освіти. І ринок нематеріальних послуг, і ринок праці, взаємодіючи, мають спільну зацікавленість у послугах кращої якості. Обираючи навчальний заклад для здобуття вищої освіти абітурієнти зважають, як правило, на

популярність закладу серед інших (місця у рейтингах), якість послуг, професійні успіхи випускників вузу, сприяння працевлаштування випускників, відгуки студентів старших курсів тощо.

Керівництво навчального закладу для забезпечення якості наданих послуг сприяє покращенню матеріально-технічної бази, підвищенню кваліфікації викладацького складу, впровадженню нових методів і технологій викладання тощо. Також для підвищення рівня конкурентоспроможності на ринку праці навчальні заклади активно співпрацюють з потенційними роботодавцями, залучаючи останніх у навчальний процес у контексті практичної підготовки. Роботодавці теж не можуть бути осторонь проблем вищої освіти. Мотивація повинна бути спрямована на безпосередню участь у формуванні якісної робочої сили завдяки впливу на зміст вищої професійної освіти, забезпечення професійно-практичної підготовки студентів, сприяння працевлаштуванню випускників.

Ось чому сьогодні стає необхідним зовнішній нагляд і контроль за якістю вищої освіти на усіх рівнях. Стратегічна ціль моніторингу полягає в забезпеченні громадськості достовірною, об'єктивною та точною інформацією про якість освітньої діяльності та якість вищої освіти, що надається вищими навчальними закладами, які, безумовно, не завжди відповідають вимогам чинного законодавства.

Причинно-наслідковий аналіз показує, що в деяких регіонах вектор політичного та соціально-економічного розвитку не повною мірою спрямований на розв'язання проблем вищої освіти, й випереджальний розвиток, що свідчить про недосконалий менеджмент вищих навчальних закладів, регіональних систем на загальнодержавному та регіональному рівнях. Через нерівномірний розподіл вищих навчальних закладів у різних регіонах країни спостерігаємо суттєву різницю у потенціалах освітніх систем цих регіонів. У свою чергу, це є причиною освітньої міграції громадян між регіонами, а також створення чисельних відокремлених підрозділів освітніх

зкладів у регіонах. Водночас низький потенціал регіональної мережі створює умови для відкриття на її території відокремлених структурних підрозділів, які в силу обмежених ресурсів (фінансових, матеріальних, кадрових, організаційних, інформаційних) не спроможні забезпечити відповідно до сучасних вимог якість освітньої діяльності та якість вищої освіти.

Відкритість, прозорість вищої освіти сьогодні – це виклик суспільства, репутація та необхідність. Кроком до вирішення цієї проблеми є впровадження зовнішнього і внутрішнього моніторингу якості вищої освіти та представлення результатів у форматі рейтингів вищих навчальних закладів на шкалі оцінювання. Використання методики визначення місця в рейтинговому списку дає можливість майбутнім абітурієнтам обрати заклад освіти з відповідним рівнем якості. Потенційні роботодавці мають змогу запрошувати на роботу кращих випускників, для урядових структур рейтинг є індикатором до коригування нормативних актів тощо.

Ранжування закладів вищої освіти відображає реальний стан конкурентоспроможності кожної установи. Аналіз показав, що варіація за цією ознакою має надзвичайно велике значення не тільки для оцінювання ситуації, яка склалася на певний час в системі, а, головне, для формування ефективної стратегії її розвитку через забезпечення виробничої сфери та сфери послуг якісною робочою силою, підготовка якої здійснюється у ВНЗ.

Для побудови загального рейтингу вищих навчальних закладів України ми використали наступні:

1. Рейтинг “Вебометрика” (Webometrics) (додаток 3). Цей міжнародний рейтинг створює дослідницька група Cybermetrics Lab при найбільшому в Іспанії дослідницькому центрі Consejo Superior de Investigaciones Cientificas (Вища рада з наукових досліджень). Рейтинг визначається на підставі таких показників, як кількість проіндексованих пошуковими системами сторінок сайту навчального закладу, зовнішні

посилання на нього, цитованість ресурсу, кількість публікацій з індексом цитування за оцінкою Google Scholar, а також кількість завантажених на сайт файлів. Оцінюється змістовна та інформаційна складова web-сайту університету [42].

2. Рейтинг “ТОП-200 Україна” (додаток К). Охоплює 200 кращих університетів України III і IV рівнів акредитації. Сумарний бал, який одержує університет в рейтингу ВНЗ від ЮНЕСКО “Топ-200 Україна”, підраховується за допомогою загального індексу рейтингової оцінки. За основу такого визначення рейтингу взята методика визначення інтегрального показника діяльності ВНЗ на базі трьох вказаних параметрів: оцінка якості науково-педагогічного потенціалу, оцінка якості навчання, оцінка міжнародного визнання. Вихідні дані для визначення вказаного рейтингу були надані безпосередньо університетами та отримані з незалежних Web – ресурсів [42].

3. Рейтинг за показниками наукометричної бази даних Scopus (додаток Л). Результати рейтингу вищих навчальних закладів базуються на показниках бази даних Scopus, що є інструментом для відстеження цитованості наукових статей, які публікуються навчальним закладом або його співробітниками. База даних Scopus постійно індексує понад 20 тисяч наукових журналів та сотні книжкових серій [42].

При цьому самі укладачі всіх існуючих рейтингів чесно попереджають, що задача, яку вони ставлять перед собою, є такою, що практично не може бути розв’язаною. Оцінка ВНЗ навіть за однаковими критеріями ніколи не буде абсолютно об’єктивною. Оскільки всі рейтинги відображають науково-дослідні аспекти функціонування навчальних закладів та не враховують оцінку безпосередніх споживачів освітніх послуг, тому нами для побудови рейтингу ВНЗ пропонується ввести додаткові параметри, які відображають популярність ВНЗ серед абітурієнтів, тобто оцінку рівня навчального закладу з боку споживача освітньої послуги. Такими параметрами визначено

показники вступної кампанії – 2017: 1) всього прийнято заяв для вступу на бакалаврат (на базі ПЗСО), 2) максимальний обсяг державного замовлення (бакалаврат, ПЗСО), 3) зараховано на контрактну форму навчання (бакалаврат, ПЗСО) (додаток М).

Модель побудови рейтингу ВНЗ можна представити таким чином:

$$R_i = \sum_j^m \alpha_j \cdot B_{ij}, \quad i = \overline{1, n}, \quad j = \overline{1, m}, \quad (2.1.4)$$

де α_j – значення вагового коефіцієнта j -го параметра оцінювання;

B_{ij} – стандартизоване рейтингове значення i -го ВНЗ за j -им параметром оцінювання.

До уваги обрали перші 50 вузів з рейтингу “ТОП-200 Україна” та 6 параметрів оцінювання (з рейтинги та 3 показники вступної кампанії – 2017), тобто $n = 50$; $m = 6$.

Беручи до уваги параметри, які є основою побудови кожного з названих рейтингів, ми ввели вагові коефіцієнти для кожного з них. Таблиця вагових коефіцієнтів має такий вигляд:

Таблиця 2.1.4

Таблиця вагових коефіцієнтів

Номер рейтингу, j	Назва рейтингу (параметр)	Значення вагового коефіцієнта, α_j
1	Рейтинг “ТОП-200 Україна”	0,2
2	Рейтинг “Вебометрика” (Webometrics)	0,3
3	Рейтинг за показниками наукометричної бази даних Scopus	0,2
4	Всього прийнято заяв для вступу (бакалаврат, ПЗСО) у 2017	0,1
5	Максимальний обсяг державного замовлення (бакалаврат, ПЗСО) у 2017	0,1
6	Зараховано на контракт (бакалаврат, ПЗСО) всього у 2017	0,1

Джерело: складено автором

У табл.2.1.5 представлено результати ранжування вузів за трьома національними рейтингами і трьома додатковими параметрами. У додатку Н наведено стандартизовані значення та загальний рейтинг ВНЗ України Топ-50 вищих навчальних закладів з урахуванням вагових коефіцієнтів. Слід зауважити, що перша десятка вузів мають такі ж високі бали і у окремих рейтингах, що свідчить про їх конкурентоздатність на вітчизняному ринку освітніх послуг.

Таблиця 2.1.5.

Топ-12 зведеного рейтингу ВНЗ України

Загальний рейтинг	Назва університету	Рейтинговий бал
1.	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	2,59
2.	Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського”	2,06
3.	Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	1,59
4.	Львівський національний університет імені Івана Франка	1,57
5.	Одеський національний університет імені І.І. Мечникова	1,45
6.	Сумський державний університет	1,44
7.	Національний університет “Львівська політехніка”	1,41
8.	Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”	1,26
9.	Національний авіаційний університет	1,14
10.	Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича	1,13
11.	Тернопільський національний економічний університет	1,10
12.	Національний університет біоресурсів і природокористування України	1,05

Джерело: розраховано та складено автором на підставі [42; 110]

Однак, прикрим є той факт, що лише 6 українських ВНЗ увійшли до світового рейтингу кращих університетів у 2017 р. [42]. Це засвідчує недосконалість системи освіти в Україні, недостатність її фінансування тощо. Адже якість нематеріальних послуг в нашій країні є на належному рівні, про що свідчить немалий попит на українських дипломованих спеціалістів. Вплив охорони здоров'я на конкурентоспроможність національної економіки

і, навпаки, національної економіки на конкурентоспроможність охорони здоров'я примножує конкурентні переваги обох на глобальному ринку [61, с.35].

В умовах нестабільної політичної ситуації та кризового стану економіки України необхідна зважена державна соціальна політика, яка буде враховувати особливості галузей сектора нематеріальних послуг [99, с.54]. Актуальним постає питання пошуку форми взаємодії суб'єктів ринку нематеріальних послуг – виробників послуг та регулюючих органів. Така форма взаємодії ринку і держави є умовою успішного функціонування сектора нематеріальних послуг.

Дослідження нормативно-правової бази функціонування ринку нематеріальних послуг для зручності ми провели у галузевому розрізі.

Державна політика в галузі освіти – це регулююча діяльність держави в сфері освіти, здійснювана нею для досягнення конкретних стратегічних цілей і розв'язання завдань загальнодержавного чи глобального значення [68, с.52]. Вона формується Верховною радою України, Міністерством освіти і науки України і реалізується через закони, постанови, програми тощо, а також шляхом залучення до процесу її реалізації всіх зацікавлених верств суспільства (учнів, їхніх батьків, працівників освітніх установ, роботодавців), засобів масової інформації, товариств та інших впливових сил суспільства.

Модернізація системи освіти має беззаперечно забезпечувати права людини на освіту та здійснюватися виключно за законами України. Конституція першим положенням статті 53 визначає, що “кожен має право на освіту”. Вона також встановлює норми, які регулюють відносини у сфері освіти. Так, у статті 92 встановлюється, що “виключно законами України визначаються: права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина” (п. 1); “основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення; засади регулювання праці і зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства;

виховання, освіти, культури і охорони здоров'я; екологічної безпеки” (п. 6) [83].

У Законі України “Про вищу освіту” зазначено, що “ вища освіта – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти ” [129].

Різні підприємства, фірми, установи, організації, які надають освітні послуги, є складовими вітчизняної системи освіти. До них відносять органи управління і самоврядування різних рівнів, виконавчі органи, установи освіти різних форм власності, науково-дослідні інститути, методичні установи тощо. Законодавство України про вищу освіту базується на Конституції України й законах України “Про освіту” (2017 р.), “Про вищу освіту” (2014 р.), “Про наукову й науково-технічну діяльність” та інших нормативно-правових актів.

Стаття 3 Закону України “Про вищу освіту” визначає основні принципи державної політики в сфері вищої освіти. Державна політика в галузі вищої освіти визначається Верховною Радою України і ґрунтується на принципах:

- сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу;
- доступності вищої освіти;
- незалежності здобуття вищої освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім закладів вищої духовної освіти);
- міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір вищої освіти;
- наступності процесу здобуття вищої освіти;

- державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності;
- державної підтримки освітньої, наукової, науково-технічної, мистецької та інноваційної діяльності університетів, академій, інститутів, коледжів;
- сприяння здійсненню державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти;
- відкритості формування структури і обсягу освітньої та професійної підготовки фахівців з вищою освітою [129].

Реалізація державної політики в галузі вищої освіти забезпечується шляхом:

- гармонійної взаємодії національних систем освіти, науки, мистецтва, бізнесу та держави;
- збереження і розвитку системи вищої освіти та підвищення якості вищої освіти;
- розширення можливостей для здобуття вищої освіти та освіти протягом життя;
- створення та забезпечення рівних умов доступу до вищої освіти, у тому числі забезпечення осіб з особливими освітніми потребами;
- розвитку автономії закладів вищої освіти та академічної свободи учасників освітнього процесу;
- визначення збалансованої структури та обсягу підготовки фахівців з вищою освітою з урахуванням потреб особи, інтересів держави, територіальних громад і роботодавців;
- забезпечення розвитку наукової, науково-технічної, мистецької та інноваційної діяльності закладів вищої освіти;
- надання особам, які навчаються у закладах вищої освіти, пільг та соціальних гарантій у порядку, встановленому законодавством;

- належної державної підтримки підготовки фахівців з числа осіб з особливими освітніми потребами;
- створення умов для реалізації випускниками закладів вищої освіти права на працю;
- запровадження механізмів стимулювання підприємств, установ, організацій усіх форм власності до надання першого робочого місця випускникам закладів вищої освіти. [129]

Нормативне забезпечення вищої освіти та науки в Україні забезпечується такими основними Законами України, Указами Президента України та Державними стандартами вищої освіти:

- Закон України “Про освіту” (№ 2145-19 від 5 вересня 2017 року);
- Закон України “Про вищу освіту” (№ 1556-VII від 1 липня 2014 р.);
- Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” (№ 848-VIII від 26 листопада 2015 р.);
- Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про вищу освіту” щодо працевлаштування випускників”;
- Закон України “Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки” (№ 2623-III від 11.07.2001);
- Постанови КМУ;
- Накази, листи Міністерства освіти і науки України;

У цілому законодавство України містить понад 70 законодавчих та нормативно-правових актів, у яких визначаються джерела фінансування всіх видів освітніх послуг та врегульовані ті чи інші фінансові аспекти діяльності навчальних закладів. Такий суттєвий обсяг законодавчих та підзаконних актів свідчить про усвідомлення суспільством необхідності правового врегулювання фінансової діяльності у цій сфері.

Аналіз законодавчої бази щодо фінансування сектора нематеріальних послуг та документів, які дозволяють зробити висновки про реальне виконання цих актів, свідчить, що сучасна ситуація з фінансуванням сфери

послуг не повною мірою відповідає законодавчій базі. Загальні фінансові витрати для розвитку сектора нематеріальних послуг в цілому базуються на нормах законодавства в частині фінансування системи і заходів, спрямованих на забезпечення державних гарантій працівникам організацій сфери послуг, проте, як правило, цих коштів ніколи не буває достатньо.

Відповідно до Закону України “Про вищу освіту” (ст. 1.3) “основою державною політикою в сфері освіти є Національна програма “Освіта (Україна XXI століття)”, згідно з якою підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за новим переліком напрямків і спеціальностей. Стан і тенденції розвитку вищої освіти в Україні сприяють рішенню наступних пріоритетних завдань:

- орієнтація діяльності вищих навчальних закладів на формування нових соціально-економічних і організаційних механізмів, що забезпечать перехід вищої школи до динамічного розвитку;
- створення гнучкої східчастої систем освіти, спроможної динамічно реагувати на зміни потреб особистості, суспільства й ринку інтелектуальної праці. Входження технікумів, професійно-технічних училищ у структури університетів, академій, інститутів;
- оптимізація мережі вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації відповідно до потреб суспільства з урахуванням замовлень регіону і галузей економіки;
- інтеграція у світову освітню систему, взаємодія з національними освітніми системами, спільна реалізація наукових, науково-методичних програм і проектів, обмін викладачами, аспірантами й студентами [68, с.93].

Державно-правове регулювання відносин у сфері охорони здоров'я має бути спрямоване на створення сприятливих організаційних та фінансових умов діяльності закладів охорони здоров'я. Здоров'я нації загалом і людини зокрема є одним з головних об'єктів державного регулювання як чинника формування людського капіталу Система охорони здоров'я включає як

державні, так і приватні установи, які продукують послуги, органи виконавчої влади, місцеві органи влади різних рівнів і є об'єктом державного регулювання. Нормами адміністративного права регулюються відносини, що виникають у сфері визнання, охорони і захисту прав людини і громадянина у сфері охорони здоров'я, а також окремих медичних закладів, відносини щодо ліцензування, акредитації та контролю за діяльністю щодо надання медичної допомоги, здійснення приватної медичної практики, виготовлення і застосування лікарських засобів, наркотичних речовин та прекурсорів, визначення окремих видів лікування, зокрема обов'язкового та примусового, а також широке коло інших [37, 28].

До суб'єктів державно-правового регулювання у сфері охорони здоров'я належать Верховна Рада України, Президент України як голова держави, Рада національної безпеки і оборони України як координаційний орган з питань національної безпеки та оборони при Президентові України, центральні органи виконавчої влади, серед яких і МОЗ України, а також місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Серед головних недоліків державно-правового регулювання відносин у сфері охорони здоров'я населення в Україні в сучасний період є відсутність системності у його здійсненні і плановості у формуванні законодавства. Тому необхідним кроком для вдосконалення державно-правового регулювання є необхідність прийняття єдиної довгострокової державної програми реформування галузі і національної системи охорони здоров'я, у якій необхідно передбачити:

- створення правових, економічних та управлінських механізмів реалізації конституційних прав громадян України на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування;
- забезпечення гарантованого рівня надання безоплатної кваліфікованої медичної допомоги у визначеному законодавством обсязі;

- формування керованого ринку платних медичних послуг, сприяння діяльності закладів охорони здоров'я всіх форм власності, створення умов для задоволення потреб населення в медичних послугах;

- запровадження системи соціально-економічного стимулювання здорового способу життя, обмеження реклами алкоголю, тютюну та інших шкідливих для здоров'я продуктів тощо.

Сьогодні розроблено та затверджено низку законодавчих та нормативно-правових актів з питань охорони здоров'я, а саме:

- Закон України “Основи законодавства України про охорону здоров'я”, 1993.

- Закон України “Про внесення змін до Основ законодавства України про охорону здоров'я щодо удосконалення надання медичної допомоги”, 2011.

- Закон України “Про порядок проведення реформування системи охорони здоров'я у Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій областях та м. Києві”, 2011.

- Закон України “Про екстрену та медичну допомогу” 5 липня 2012 року № 5081-VI

- Закон України “Про захист персональних даних” 5 липня 2012 року № 5081-VI

- Укази Президента України

- Постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України

- Наказ МОЗ України

- Рішення місцевих органів самоврядування

У нормативно-правових відносинах адміністративні норми є головними у процесі регулювання ринку нематеріальних послуг. Тому у процесі формування і реалізації державної політики у секторі нематеріальних послуг акцентувати слід на адміністративно-правовому регулюванні ринку нематеріальних послуг.

Реальним досягненням за часів незалежності України стало створення сучасного законодавства про охорону здоров'я, перехід від монополії держави на надання медичної допомоги до формування багатоукладної системи охорони здоров'я населення, що закладає підвалини для створення в ній конкурентного середовища в майбутньому, а відтак – підвищення якості медичної допомоги населенню. За останні роки зроблені певні кроки щодо забезпечення рівноправності закладів охорони здоров'я різних форм власності. Однак умови економічної кризи і скрутне матеріальне становище більшості громадян України стримують розвиток недержавного сектора охорони здоров'я, а відтак – роботу з реформування організації охорони здоров'я населення, її правового забезпечення не можна вважати завершеною.

Одним із наступних кроків розвитку системи охорони здоров'я, стане запровадження в країні загальнообов'язкового соціального медичного страхування. Впровадження обов'язкового загальнодержавного медичного страхування в Україні, а саме підтримка законопроекту № 2192 “Про фінансування охорони здоров'я та медичне страхування” є одним з пріоритетних напрямків діяльності Комітету Верховної Ради України з питань охорони здоров'я. Метою цього законопроекту є забезпечення конституційних прав громадян України на безоплатне надання медичної допомоги, забезпечення державної підтримки у розвитку джерел фінансування, створення умов для розвитку медичної галузі.

Нормативно-правову базу у сфері культури формують:

- Закон України “Основи законодавства України про культуру” (від 14 лютого 1992 року № 2117-XII);
- Закон України “Про Концепцію державної політики в галузі культури на 2005-2007 роки” (від 3 березня 2005 року № 2460-IV);
- Укази і розпорядження Президента України ;
- Постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України;

- Постанови Верховної Ради ;
- Накази Міністерства культури і туризму України ;

За роки незалежності в Україні напрацьовано доволі значну законодавчу базу для сектора нематеріальних послуг, накопичено величезний (і неоднозначний) законотворчий досвід. Низку важливих правових актів було прийнято в 2001-2016 роках, внаслідок чого були врегульовані ряд питань авторського права і суміжних прав; господарської, фінансової, діяльності тощо.

Однак ціла низка правових проблем (а точніше, проблем діяльності закладів культури і мистецтва, освіти і науки, охорони здоров'я, які можна було б розв'язати через законодавство) залишаються по суті невирішеними, або вирішеними недостатньою мірою, що стримує розвиток сектора нематеріальних послуг, зберігає на незадовільному рівні її фінансово-господарчий стан.

Чинне українське законодавство в секторі нематеріальних послуг можна оцінити загалом як неоднорідне й недостатньо ефективне. Підстави для такої оцінки, по-перше, в тому, що, незважаючи на ряд прийнятих у 1991-2016 рр. сучасних нових законів, чимало аспектів щоденної діяльності закладів досліджуваного ринку (особливо фінансові аспекти) все ще регулюються старими нормативними документами, а численні положення раніше прийнятих законів на сьогодні вже застаріли.

По-друге, через недосконалість правової бази “третинного сектора”, чимало нових явищ освітнього і культурного життя досі не мають законодавчо оформленого особливого статусу і змушені діяти чи то як звичайні приватні підприємства, чи то як громадські організації (в останньому випадку практично не маючи права заробляти доходи такою діяльністю). Державна підтримка незалежних установ навіть не згадується в українському законодавстві.

По-третє, має місце низька дієвість чинних законів, нерідке ігнорування їх положень, у тому числі й органами влади на місцях, для яких проблеми сектора нематеріальних послуг та людей, що в ньому працюють, є “низько пріоритетними”. Втім, недотримання чинних законів – то доволі поширене явище для українського суспільства загалом.

Протиріччя, присутні в ряді законодавчих актів щодо освіти, науки, медицини, охорони здоров'я, культури тощо можуть бути пояснені як результат спроб поєднати в них різні ідеології та системи цінностей:

Порівнюючи українське законодавство в секторі нематеріальних послуг з законодавством сусідніх пост-комуністичних країн, як от Польщі чи Росії, можемо, на жаль, зробити висновок, що українські закони менш сприятливі для розвитку відповідних галузей, ніж у сусідів. Наприклад, вони надають дуже незначні податкові пільги для закладів культури; для благодійників та меценатів.

Сучасне законодавство у сфері послуг не враховує особливостей розвитку галузей сектора нематеріальних послуг у кризовий період, що, в свою чергу, не стимулює розвиток приватних структур у цих галузях, а особливо неприбуткових організацій. Проте, макросередовище функціонування таких структур попри усі прийняті закони і постанови є малосприятливим і не комплексним, що ускладнює діяльність неприбуткових установ.

Очевидно, що ці недоліки слід усувати шляхом деталізованого аналізу та удосконалення законодавчих актів, які регулюють сектор нематеріальних послуг. Нові зміни мають ґрунтуватися на єдиних концептуальних засадах і носити системний характер. Цей процес не можливий без відповідного рівня кваліфікації працівника, що передбачає затрати часу і здібностей.

Слід вказати також на кілька недоліків, притаманних самому процесові формування правової бази ринку нематеріальних послуг:

1) Зберігається явище, яке можна назвати “державницьким ухилом” у нормотворчості: Значно енергійніше розробляються й швидше приймаються нормативно-правові акти, які регулюють “бюджетну” (державно-комунальну) частину сфери – наприклад, Указ “Про національні заклади культури” розроблявся й приймався порівняно швидко й безболісно, натомість закони про благодійництво та про творчі спілки багаторазово перероблялися (часто – із шкодою для майбутнього ефекту від їхньої дії) й дуже повільно проходили через ВР.

2) Помітним залишається й “відомчий ухил” у нормотворчості – закони, що розробляються й приймаються, здебільшого регулюють лише окремі види установ, окремі фрагменти сектора нематеріальних послуг (бібліотеки, музеї, кіноустанови), а не цілісні комплекси правово-господарчих відносин, які реально існують у всій цій сфері (наприклад, особливий податковий режим чи протекційний захист вітчизняного ринку, особливі умови приватизації закладів культури тощо).

3) Зберігає позиції традиційна радянська правосвідомість, за якою пряму дію має не закон, а відомча інструкція, – тому їй приділяється традиційно більше нормотворчої уваги й енергії. Особливо яскраво це видно на прикладі законодавства для неприбуткових організацій: базового закону ще немає, але вже діють нормативні акти Кабінету Міністрів і Державної податкової адміністрації.

Сучасні тенденції розвитку економіки вимагають суттєвих структурних перетворень, переходу до стандартів нематеріальних послуг європейського зразка, перетворення держави із надавача нематеріальних послуг у регулюючий орган із зміщенням акценту на виробника послуг – приватним установам. Окрім функції прямого фінансування установ сектора нематеріальних послуг державою, остання має посилити контроль за цільовим використанням коштів, оскільки у даному напрямі спостерігаються значні порушення.

Важливим показником сектора нематеріальних послуг є міжнародна торгівля послугами. Відносно обмеженою є частка України і в міжнародній торгівлі послугами. Відношення між експортом та імпортом послуг України у 2016 р. складає 64,9 % до 35,1 % (обчислено автором на основі даних [157, с.186]). Водночас, у країні є потенціал для розвитку міжнародної торгівлі послугами. Слід зауважити, що розвиток експорту послуг України в останніх роках має тенденцію до зменшення в абсолютному вимірі: 2000 р. -3655,1; 2005 р. – 6443,2; 2010 р. – 12324,2; 2016 р. – 9868,0 млн. дол. США [152, с.397].

Також розвиток сектора нематеріальних послуг в Україні потребує залучення додаткових інвестицій, в т.ч. іноземних. Сприяння інвестиційному клімату у вітчизняній економіці загалом і сфері послуг зокрема забезпечить не лише галузі додатковими фінансовими ресурсами, а й стимулюватиме впровадженню нових підходів та технологій до створення, розподілу і споживання нематеріальних послуг, забезпечення відповідної якості, сервісного обслуговування, що надасть змогу вітчизняним виробникам нематеріальних послуг підвищити рівень конкурентоспроможності на світовому ринку.

2.2. Становлення та розвиток механізму фінансування вітчизняного сектора нематеріальних послуг

Достатнє фінансування сектора нематеріальних послуг в умовах постіндустріального суспільства – першочергова умова досягнення високих темпів економічного зростання. Це добре розуміють і реалізують на практиці високо розвинуті країни світу. За оцінками американських учених, починаючи з 1929 року основним джерелом підвищення продуктивності праці та національного доходу США є рівень освітніх, кваліфікаційних, демографічних, культурних характеристик робочої сили [122, с.17].. Світовий

досвід свідчить про високий ступінь прибутковості інвестицій в людський капітал. У розвинених країнах найбільші витрати національного доходу припадають нині на освіту й підготовку кадрів

Історично так склалося, що значущість послуг охорони здоров'я, освіти, культури у нашій країні завжди виходила зі сфери споживання, що стало основою організації їх фінансування. У радянський період ігнорування виробничо-економічної функції нематеріальних послуг не давало можливості визначити оптимальну структуру джерел і розмірів їх фінансування, розкрити істинну природу витрат на дані послуги. Тим часом такі нематеріальні послуги як освіта, культура, охорона здоров'я та ін. поряд із соціальними завданнями вирішують й економічні, головним чином пов'язані з підвищенням темпів економічного зростання, якості людського життя. Таким чином фінансування нематеріальних послуг потрібно розглядати як необхідний елемент відтворювального процесу, специфічну форму капітальних вкладень.

Недостатній рівень фінансування установ, які надають нематеріальні послуги, не дає можливості виробникам перейти на якісно новий рівень послуг. Українська незадовільною залишається матеріально-технічна база та високий ступінь зносу основних фондів зокрема у закладах освіти, охорони здоров'я та культури. Недофінансування даних закладів призводить до прямих збитків для суспільства в цілому.

Аналізуючи механізми фінансування сектора нематеріальних послуг в різних країнах світу, можемо виокремити три основні учасники фінансування: 1) держава, яка зацікавлена в капіталовкладеннях у людський фактор як важливій умові розвитку суспільства; 2) підприємці, котрі інвестують у людський капітал як в провідний фактор економічного зростання; 3) громадяни, які фінансують свій добробут у широкому розумінні – освіта, здоров'я, відпочинок, духовність...

Система оплати нематеріальних послуг – один з важливих механізмів забезпечення макроефективності сектора нематеріальних послуг та обмеження зростання витрат. При проектуванні системи оплати нематеріальних послуг слід враховувати обмеженість фінансових ресурсів при необмежених потребах населення. Спосіб оплати нематеріальних послуг впливає на споживання даних послуг, їх структуру, розміщення ресурсів та їх використання.

За домінуючим видом фінансування нематеріальних послуг і надання допомоги на їх споживання, системи фінансування сектора нематеріальних послуг можна класифікувати:

- за способом фінансування – суспільний, приватний;
- за виробниками послуг – приватні, державні або некомерційні.

У бувшому СРСР існувала система “суспільне фінансування – державні виробники нематеріальних послуг”. В таких країнах як Німеччина, Канада, Великобританія суспільне фінансування надходить не тільки до державних, але й приватних виробників послуг [60, с.55-56]. У якості покупців послуг виступають органи управління, які з приватними закладами, що надають ці послуги, укладають договори, де узгоджено обсяги, якість і вартість послуг. Фінансування здійснюється методом глобального бюджету або поосібного фінансування. У Канаді багато лікарень належать локальним державним органам або територіальним громадам. У Великобританії – теж державні виробники, які конкурують за державне замовлення з боку місцевий органів влади. У США переважає приватне фінансування. Щодо виробників нематеріальних послуг, то поряд з приватними організаціями поширені і некомерційні (наприклад, організації по підтримці здоров’я (ОПЗ)) [170].

Тим не менше, щорічно у розвинених країнах, не залежно від системи фінансування, витрати на послуги охорони здоров’я з розрахунку на душу населення збільшуються близько на 4 % [160, с.15]. В той час, коли в Україні

зворотній процес – витрати на душу населення на нематеріальні послуги зменшуються.

Найпоширенішими джерелами фінансування сектору нематеріальних послуг є:

1. Державне фінансування.
2. Кредитування.
2. Спонсорство.
3. Благодійні фонди.
4. Видатки домогосподарств.
5. Фінансування галузевими установами.
6. Фінансування господарськими структурами (юридичними особами).

Важливим джерелом державної підтримки сектора нематеріальних послуг є державне фінансування. У розвинутих країнах держава здійснює значне фінансування науки, освіти, охорони здоров'я, відпочинку, оскільки функціонування сектора нематеріальних послуг не може регулюватися виключно ринковим механізмом. Це зумовлено тим, що, по-перше, сучасна держава гарантує громадянину задоволення хоча б на мінімальному рівні таких їхніх потреб, як медична допомога та освіта. Так, згідно Конституції України, кожен громадянин має право на отримання безоплатної освіти, медичної допомоги, участь у культурному житті... Отже, держава повинна виконувати функцію забезпечення рівних прав у науковій, освітній і культурній творчості, та рівних можливостей отримання кваліфікованої і вчасної медичної допомоги. Державний бюджет повинен забезпечити безоплатне користування найнеобхіднішими соціальними послугами таким категоріям населення, як діти-сироти, особи, які постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС, діти з малозабезпечених сімей, ветерани війни.

По-друге, у цьому секторі сьогодні має місце недосконала конкуренція між виробниками послуг (особливо це стосується послуг охорони здоров'я, медичних послуг). Негативний вплив на функціонування цього сектора

справляють неповна інформація для споживачів послуг (або відсутність її загалом) та нерівність у доходах серед них. Неможливість отримати вчасну медичну допомогу чи відповідний рівень освіти значною мірою впливають на якість людського капіталу. Не менш важливою причиною присутності уряду у секторі нематеріальних послуг є і те, що окремі види послуг не можуть регулюватися лише ціновим механізмом. Так, послуги охорони здоров'я забезпечують належний стан здоров'я населення, що в свою чергу відбивається на продуктивності праці, якості товарів тощо [79, с.398].

Щодо освіти, то доходи від наданих освітніх послуг переважно з'являються тоді, коли молодь займає робочі місця і використовує свої здібності і навички у трудовій діяльності. Отже, майбутні доходи неможливо відобразити у сьогоднішній ціні послуг соціально-культурної сфери. Оскільки безкоштовне надання освітніх послуг (в межах держзамовлення) гарантоване Конституцією України, то фінансова доступність більшою мірою залежить не від платоспроможності споживачів, а від обсягів бюджетного фінансування. Виходячи з недостатнього фінансування сектора нематеріальних послуг протягом останнього десятиліття, можемо стверджувати про обмежений рівень доступності нематеріальних послуг. А рівень фінансової і фізичної доступності освіти є однією з необхідних умов забезпечення якості освітніх послуг.

Часто державне замовлення в освітній галузі базується не на потребах ринку, а на бажаннях самих закладів освіти (часто вищої). Держава намагається зменшити дію адміністративних методів регулювання сектора нематеріальних послуг та істотно розширити поле економічних відносин, поступово переорієнтовується на бюджетне фінансування споживачів послуг, а не постачальників. Діяльність закладів сектора нематеріальних послуг за допомогою методів економічного регулювання потоків бюджетного фінансування держава намагається переключити із задоволення власних інтересів на задоволення інтересів споживачів послуг.

Необхідність державного фінансування галузей соціальної інфраструктури підкреслюють також невизначеність результатів наданих нематеріальних послуг і їх довгостроковий характер.

Нарешті, обов'язковість державного фінансування сектора нематеріальних послуг пояснюється й тим, що держава, фінансуючи цей сектор, забезпечує галузі економіки кваліфікованими спеціалістами (освітні послуги) та працівниками з відповідним станом здоров'я (охорона здоров'я).

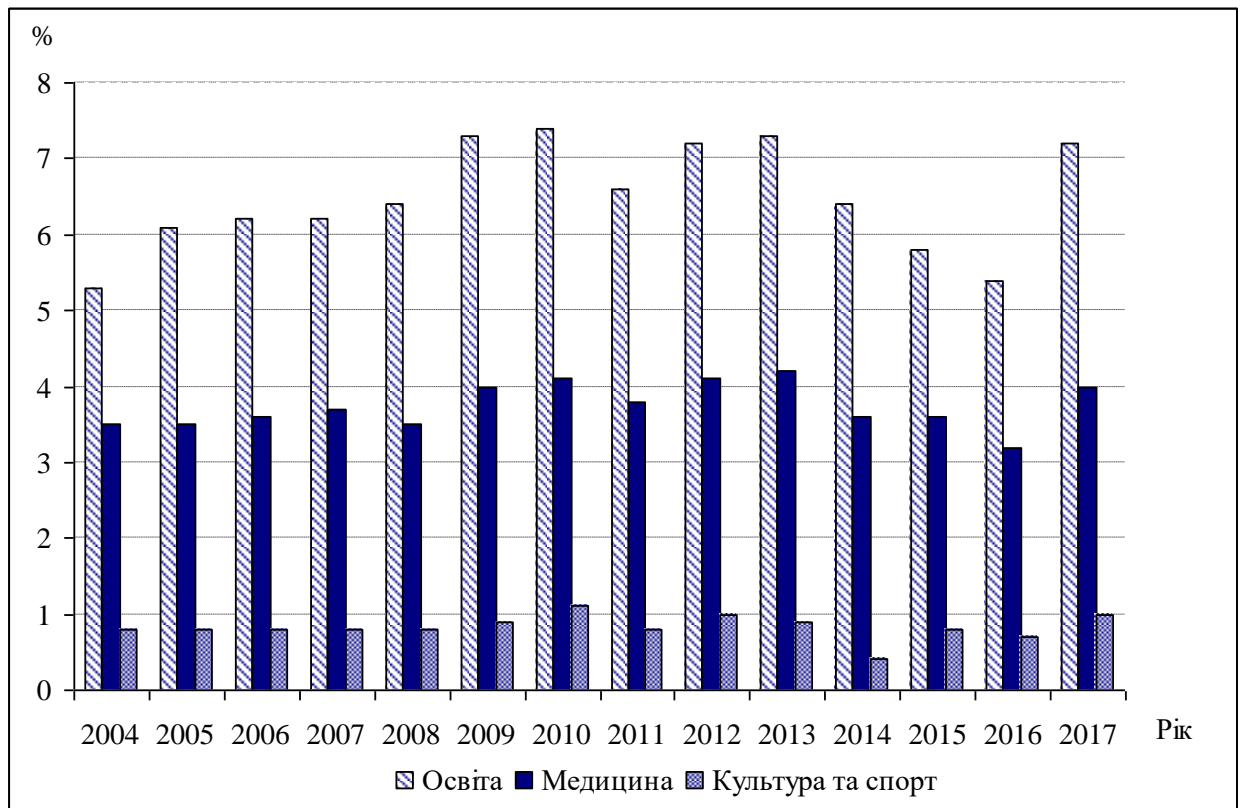
Державне фінансування сектора нематеріальних послуг здійснюється через [74, с.241]:

- а) державний бюджет (фінансування на нормативній основі);
- б) місцеві бюджети;
- в) державні фонди спеціального призначення (цільове фінансування, субсидії, субвенції);
- г) державне кредитування навчання обдарованої молоді;
- д) контрактне фінансування;
- е) обов'язкове державне страхування.

Державні бюджетні кошти покривають видатки на оплату праці і утримання у належному господарському стані відповідних бюджетних установ. Практика засвідчує, що ця стаття видатків є пріоритетною. На жаль, в Україні за рахунок державного бюджету меншою мірою задовольняються потреби фінансування стипендій, забезпечення лікарень медикаментами тощо. За оцінкою Всесвітньої організації охорони здоров'я у сучасних умовах мінімальний обсяг коштів, виділених на охорону здоров'я, повинен становити не менше 6 % ВВП. На розвиток вітчизняної охорони здоров'я в останні роки направлялося значно менше від мінімального необхідного показника (рис.2.2.1.).

Прогнози деяких економістів, зокрема Д.Катлера з Гарвардського університету, щодо зростання частки ВВП, виділеної на охорону здоров'я, у

майбутньому до 30 %, багатьом поки що вважаються нереальними. Хоча 40 років тому так само сприймався показник 2009 року США у 16 % [148].

Джерело: розраховано та побудовано автором [110; 118].

Порівнюючи абсолютні величини, поряд із зростанням ВВП з року у рік (з 1992 р. по 1999 р. приріст ВВП становив 85-99,6 %, а з 2000 р. – понад 100 % щороку) зростали і видатки на нематеріальні послуги, частка ВВП у розрахунку на одну особу. Зокрема, на одного учня витрати зросли з 40 грн. у 1994 р. до 367 грн. у 1997 р. Однак, враховуючи коефіцієнт інфляції у ці роки, про значне зростання видатків на нематеріальні послуги мова не іде. Наприклад, у 1993 р. частка бюджетних витрат на загальну освіту досягала максимального за усі роки незалежності України значення – 5,5 %. Приріст ВВП сягав тоді майже 86 %. Проте ці виділені кошти були мізерними з огляду на річну інфляцію, яка сягнула у цей рік 4700 % [102].

В останні роки простежується незначне збільшення бюджетних асигнувань на охорону здоров'я, однак це надто низький рівень, зважаючи на питому вагу у ВВП. ВООЗ вважає, що при видатках на охорону здоров'я, нижчих за 5 % від ВВП, сфера стає не лише не ефективною, але й непрацездатною.

Так, в Україні за рахунок бюджетного фінансування покривається близько 90-91 % витрат у системі охорони здоров'я, решта за рахунок власних надходжень лікувально-профілактичних закладів (благодійні внески, спонсорські допомоги, платні послуги) [17]. Основна стаття видатків із бюджетних коштів є виплата заробітної плати (65-70 %). Решта коштів розподіляється за залишковим принципом між захищеними статтями видатків.

Вибір системи оплати нематеріальних послуг визначається значною кількістю факторів, в тому числі рівнем конкуренції на ринку тих чи інших послуг, ступенем підготовки спеціалістів і ін., при цьому важливо, щоб виробники нематеріальних послуг мали високу мотивацію працювати ефективно і якісно. Система оплати праці персоналу державних закладів сектора нематеріальних послуг не є заохочувальною і не залежить від результатів їх діяльності. При низькому рівні оплати праці відсутні реальні стимули до зниження витрат та підвищення якості нематеріальних послуг.

Існують різні методи оплати праці виробників нематеріальних послуг:

1. Погодинна оплата за твердою ставкою – оплата праці визначається тарифною ставкою, яка може залежати від стажу, рівня кваліфікації тощо. Така система оплати переважає при бюджетному глобальному фінансуванні. Такий метод не стимулює збільшення обсягів та покращення якості наданих послуг.

2. Гонорарні методи оплати – встановлення визначеної оплати за виконані конкретні послуги. Оплата може здійснюватися як за окрему надану послугу, так і за комплекс послуг у цілому. Такі методи оплати праці широко

застосовуються в системах приватного фінансування, наприклад, в США. Така оплата праці стимулює виробників збільшувати обсяги їх діяльності. Але є ризик навмисного стимулювання споживання послуг, що негативно відображається найбільшою мірою в галузі охорони здоров'я.

3. Комбіновані методи оплати (тарифна ставка + премії і доплати) – в додаток до основної ставки виробник послуги може розраховувати на додаткові винагороди. Ідеальний варіант, коли розмір винагород залежить від кінцевого результату, які оцінюють якісні сторони їх діяльності. Світовий досвід показує, що саме такий метод оплати праці виробників нематеріальних послуг є найбільш ефективним. Однак ця ефективність залежить від методів розподілу додаткових винагород.

Отже, вектор економічної зацікавленості виробників нематеріальних послуг і їх робітників визначається способом оплати їх послуг. Так, наприклад, у Великобританії кількість відвідувань лікарів загальної практики у розрахунку на одного мешканця, де оплата цих лікарів не залежить від кількості візитів, майже у 2 рази нижче, ніж у Німеччині і Франції, які використовують гонорарний метод оплати праці, що залежить від кількості візитів. За даними однієї з комісій Конгресу США, отриманими в результаті спеціальної перевірки, більше третини зроблених в цих країнах обстежень, операцій і маніпуляцій були зайвими [170].

Щодо освіти та науки, то окрім оплати праці особливої уваги слід надати такій статті державних видатків як стипендії. Низький рівень стипендій студентів у порівнянні з європейськими чи американськими стипендіями не сприяє поліпшенню інтелектуального потенціалу країни [143, с.215]. Студенти не мають стимулу до кращого навчання. 1000-1200 грн. – це мізерний рівень підтримки українського студента. Для порівняння: близько 59 % студентів США отримують стипендію у розмірі 400 \$ на місяць, 68 % студентів Великобританії – 260 фунтів стерлінгів, у Німеччині 890 марок – 30 % студентів [89].

Попри усе це в Україні не існує механізму відшкодування коштів державі. У 2003 р. лише двоє з трьох випускників ВНЗ, що навчалися за кошти держави, отримали відповідне направлення на роботу [44, с.49]. У 2006 році Міністерство освіти і науки України ініціювало втілити у життя механізм відшкодування коштів держави. Згідно цієї програми випускники вищих навчальних закладів, які навчалися за рахунок державних коштів, змушені були відпрацювати щонайменше 3 роки за державним скеруванням у відповідній установі. Проте, дана концепція не набула поширення і сьогодні немає чіткого механізму фінансового відшкодування за освітні послуги.

Низький рівень державного фінансування нематеріальних послуг у нашій державі до 2016 р. був зумовлений як дефіцитом державного бюджету, так і затримкою з його затвердженням, розривом у часі між виділенням коштів державою та їх фактичним наданням, невиконанням прийнятих рішень про розміри фінансування, про що свідчать дані табл.2.2.1. А збільшення бюджетного фінансування сектора нематеріальних послуг прямо залежить від збільшення бюджетних доходів. І чим більша частка збільшення доходів у державний бюджет, тим слід очікувати збільшення розмірів фінансування даної сфери.

Розподіл частки фінансування між державою і органами місцевого самоврядування регламентує Закон України “Про бюджетну систему України”. Відповідно до цього закону місцеві ради можуть самостійно розробляти, затверджувати та реалізовувати свої бюджети, а ради вищого рівня і уряд не втручаються у формування їхньої фінансової політики.

Рівень видатків на нематеріальні послуги такі, як освіта, охорона здоров'я, медицина, наука, культура та ін., визначаються доходами, які сформовані на відповідному (місцевому або регіональному) рівні. Однак, в останні роки простежувалися зменшення ВВП, скорочення національного виробництва, гальмування економічних реформ, що призвело до дефіциту

бюджету на усіх рівнях і, відповідно, до істотного погіршення фінансування сектору нематеріальних послуг.

Таблиця 2.2.1

Видатки Зведеного бюджету України на нематеріальні послуги
у 2016 р. [109]

Напрямки фінансування	План з урахуванням внесених змін, грн.	Фактичний Рівень, грн.	Виконання плану*
Освіта	38 587 049 972,82	34 825 437 302,71	-3761612670,11
Охорона здоров'я	12 819 462 947,29	12 456 284 128,92	-363178818,37
Культура та мистецтво	2 055 391 386,53	2 012 033 717,25	-43357669,48

*Обчислено автором на підставі [109]

В останні роки простежується тенденція до збільшення ролі фінансування сектору нематеріальних послуг з боку місцевих органів влади (табл.2.2.2, 2.2.3).

Таблиця 2.2.2

Видатки місцевих бюджетів на галузі сектора нематеріальних послуг,
млн. грн. [20]

Роки	Освіта	Медицина	Культура та спорт
2010	50982	36009	6359
2011	59021	38738	6924
2012	71318	47095	8151
2013	74596	48689	8549
2014	71432	46569	8985
2015	84008	59551	9609
2016	94610	62952	11926
2017*	142836	86255	17376

*2017 р. за 10 міс.

Із зростанням ролі регіонального управління і фінансування сектора нематеріальних послуг відбувається перетворення регіону з об'єкту на суб'єкт фінансування.

Таблиця 2.2.3

Видатки Державного бюджету на галузі сектора нематеріальних послуг,
млн. грн. [20]

Роки	Освіта	Медицина	Культура та спорт
2010	28806	8756	5166
2011	27233	10224	3830
2012	30243	11358	5488
2013	30943	12879	5112
2014	28678	10581	4872
2015	30186	11450	6619
2016	34825	12456	4959
2017*	43890	16858	8221

*2017 р. за 10 міс.

З рис.2.2.2. бачимо, що в цілому у 2016 р. більша частка видатків на утримання галузей сектора нематеріальних послуг з бюджету Львівської області припадає на охорону здоров'я. При цьому зовсім мала частка видатків на культуру і мистецтво.

Для забезпечення ефективності використання коштів, спрямованих на сектор нематеріальних послуг, необхідно поступово перейти до формування видатків державного та місцевого бюджетів на основі встановлених нормативів, забезпечити підзвітність та прозорість використання ресурсів, у галузі освіти застосувати принцип формування державного замовлення на підготовку фахівців на конкурсній основі з урахуванням якості освітніх послуг [79, с.400].

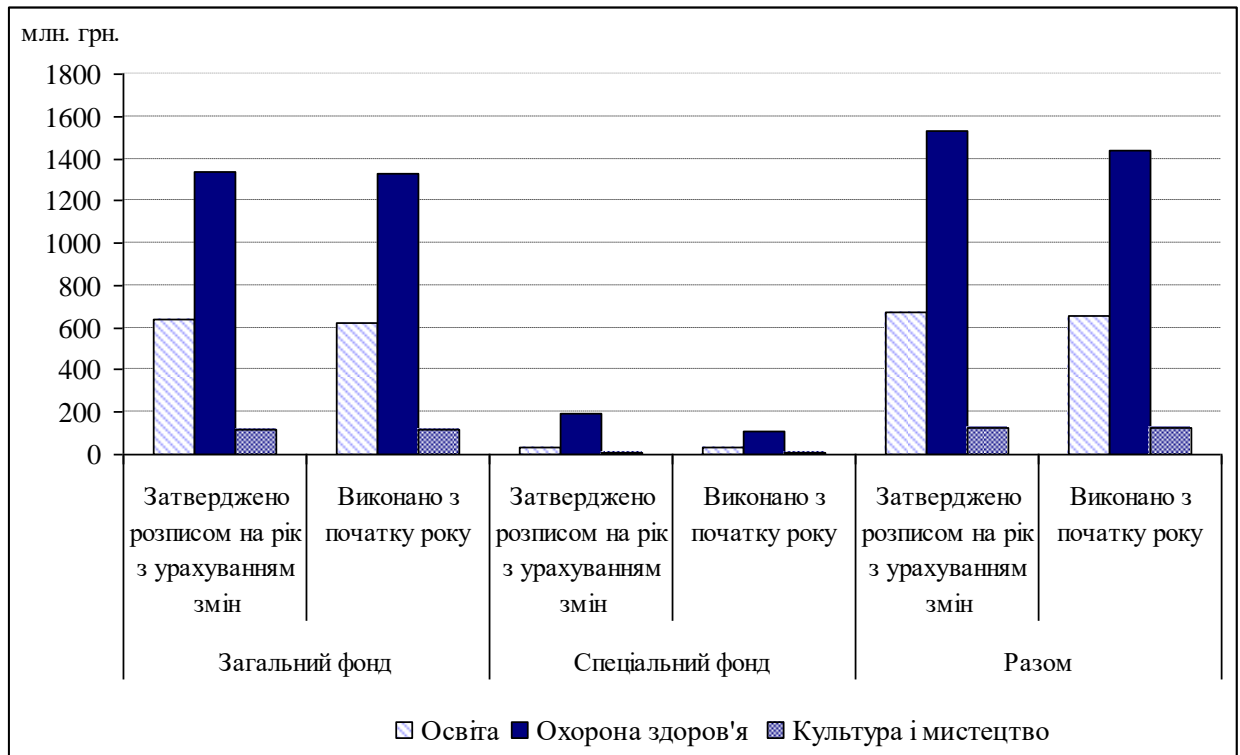

Рис.2.2.2. Видатки бюджету Львівської області на утримання галузей сектора нематеріальних послуг у 2016 р.

Джерело: розраховано та побудовано автором на підставі [114]

Для найбільш ефективного поєднання бюджетних і позабюджетних коштів (особливо в освіті) система економіки освіти повинна орієнтуватися не лише на держзамовлення, а й на суспільний попит на освітні послуги. Орієнтація на реальні потреби споживачів послуг дасть ширші можливості залучення додаткових фінансових ресурсів.

Ще однією формою державного фінансування є державні фонди спеціального призначення, або цільові фонди. Зміст цільового фінансування полягає у визначенні державою пріоритетних напрямів. Такі напрями, як правило, визначаються у галузях освіти, науки, медицини, культури. Таке фінансування може здійснюватися для стимулювання науково-дослідницьких робіт, проведення конференцій, обміну досвідом у вище згаданих галузях. Державними позабюджетними фондами надаються субсидії, субвенції суб'єктам господарювання, які працюють у відповідних напрямках. Субвенція

– це бюджетні кошти, які надаються бюджету іншого рівня бюджетної системи України або юридичній особі без відшкодувань і повернення для здійснення певних цільових видатків. Субсидія – бюджетні кошти на умовах часткового фінансування цільових видатків. Кошти цільового фонду не можуть бути використані на цілі, що не відповідають призначенню цільового фонду. У 1999 р. відсоток реального виконання державних видатків на цільові фонди склав 116,8 %. Обсяг перевищення видатків становив 9 млн.\$ [158].

У 2000 р. в Україні вперше запроваджено такий вид фінансування освіти як державне кредитування навчання обдарованої молоді. За даними міністерства освіти і науки України Державним бюджетом України на 2001 р. для здобуття молодими громадянами вищої освіти за державними кредитами було виділено аж 10 млн. грн. [54].

В інших країнах кредитування освітніх послуг державою – це дуже важливий вид підтримки молоді. Кредити можуть надаватися навіть без відсотків. Цікаво й те, що за кордоном поширені державні кредити на навчання можуть надаватися під заробітну плату, яку індивід буде отримувати, влаштувавшись на роботу після здобуття освіти.

У Великобританії в кінці 80-90-х років розвивається такий вид оплати освіти, як непряме кредитування державою за допомогою цінних паперів – ваучерів. Така форма фінансування розвинулася згодом і в інших країнах, зокрема в США. Суть цієї системи полягає у тому, що сім'ї отримують на кожну дитину віком від 5 до 16 років ваучери, якими потім розплачуються за навчання. Пізніше ці ж ваучери у навчальних закладів (шкіл, коледжів) викупляє держава. Є й інші форми підтримки освіти. Так, у ФРН, залежно від рівня матеріального стану, студенти отримують стипендію, яка дорівнює середньому розміру допомоги для безробітних. Усю суму стипендій, отриманих за усі роки навчання, вони повинні повернути на протязі 20 років,

і при цьому їм не нараховують проценти. Таку стипендію також можна розглядати як державний кредит [56, с.41-44].

Важливе місце займає і медичне страхування. Воно існує у різних формах: обов'язкове державне медичне страхування, добровільне медичне страхування, медичний асістанс тощо. Однак, обов'язкове медичне страхування ще не закріпилося в економіці нашої країни і більшість наших медичних працівників сприймає його як непотрібний і дорогий посередник у системі фінансової охорони здоров'я. Проте, за кордоном державне страхування є доволі поширеним і має позитивні оцінки.

Система соціального страхування заснована Бісмарком ще наприкінці позаминулого століття і сьогодні широко застосовується у Західній Європі [160, с.15]. Відмінність соціального страхування від державної допомоги полягає у тому, що виплати по соціальному страхуванню залежать від величини здійснених внесків.

Слід зауважити, що фінансування державних і приватних закладів сектора нематеріальних послуг із одних і тих же джерел істотно відрізняється. Держава чи місцеві органи щорічно виділяють із бюджету кошти на забезпечення державних освітніх закладів, медичного обслуговування тощо. Забезпечення ж державними коштами приватних закладів соціально-культурної сфери (наприклад закладів освіти) виступає у контрактній формі (між державою-замовником і установою-виконавцем про підготовку тих чи інших спеціалістів). Отже, у приватних закладах з державного (місцевого) бюджету фінансується підготовка тільки тих спеціалістів, в яких зацікавлена держава.

Варто відзначити ще один аспект даної проблеми. У розвинених країнах державні і приватні заклади сектору нематеріальних послуг співіснують як взаємодоповнювані. Приватні заклади завдяки кращому фінансовому становищу можуть реалізувати завдання, які не під силу державним установам. Принцип максимального фінансування сектору

нематеріальних послуг з державного та місцевого бюджетів спонукає до недостатнього фінансування цього сектора економіки. В Україні частка видатків на охорону здоров'я з бюджету сягає 98 % усіх видатків і лише 2 % фінансування цієї сфери припадає на добродійні пожертвування і так звані децентралізовані джерела [139]. Для порівняння, частка бюджетних видатків на охорону здоров'я у США становить 42 %, у Канаді – 74 %, у Німеччині – 78 %, Великій Британії – 86 % [104, с.5-6].

Аналіз передбачених на 2015 р. бюджетних асигнувань на охорону здоров'я дає можливість зробити висновок про те, що для виконання програми державних гарантій на надання безплатної медичної допомоги потрібно набагато більше коштів, ніж передбачено державним бюджетом. Наприклад: на високотехнологічні види медичної допомоги заплановані кошти, які становлять 38,3 % від потреб.

З огляду на вище наведені статистичні оцінки, можемо констатувати, що розміри державного фінансування не відповідають потребам забезпечення соціально-культурних послуг населенню, які задекларовані державою. Недофінансування галузей соціальної сфери з боку держави призводить до процесу розмивання системи безкоштовного соціально-культурного обслуговування [142, с.339]. Спостерігається тенденція до заміни безплатних послуг на платні. Це тягне за собою ряд негативних наслідків в інших сферах економічного життя країни, зокрема стримує НТП, що зумовлює збільшення імпорту технологій з-за кордону.

Постійна нестача коштів для державного фінансування вітчизняного сектору нематеріальних послуг упродовж останніх 10 років призвела до зниження реальної заробітної плати працівників цієї сфери, гальмування процесу відновлення основних фондів закладів сектору нематеріальних послуг тощо. Найбільш кваліфіковані спеціалісти часто змінюють сферу своєї діяльності, переходять на вище оплачувану роботу в інші галузі. Від'їзд молодих спеціалістів за кордон в останні роки стає масовим явищем.

В умовах України, коли державне фінансування сектора нематеріальних послуг є обмеженим, слід ширше залучати недержавні кошти. У розвинених країнах одним з джерел фінансування освіти є її кредитування, яке може надаватися державою, комерційними структурами тощо.

По суті, тим же кредитом, лише без повернення, виступає меценатство або спонсорство. Воно на Заході заохочується, зокрема, податковими пільгами.

Важливим джерелом фінансування сектору нематеріальних послуг є благодійні фонди. Вони окрім фінансової допомоги можуть надавати і матеріальну. Кошти надаються благодійними фондами певній структурі під визначену мету. Якщо конкретна ціль перед отримувачем допомоги не поставлена, тоді він може розпоряджатися ними на свій розсуд, а благодійні фонди лише контролюють їх використання.

Протягом останніх років простежується тенденція до збільшення кількості осіб, які навчаються за кошти фізичних осіб. Розвивається мережа медичних закладів, що надають послуги населенню за оплату. Видатки домогосподарств, з одного боку, виступають як додаткові інвестиції в освіту і охорону здоров'я, що може розглядатися як позитивний процес. Водночас це породжує різну якість надання платних послуг домогосподарствам відповідними суб'єктами господарювання. Для вирішення цієї проблеми, наприклад, у закладах освіти, заснованих на державній власності, поряд із бюджетним навчанням запроваджено навчання за кошти фізичних осіб. Саме ці кошти стають внутрішнім джерелом фінансування подібних навчальних закладів, утворюючи позабюджетний фонд. Ці кошти відшкодовують видатки на надання покупцям певних послуг, а у галузі освіти ще й стимулюють до більш якісного навчання кожного студента чи учня.

Введення платного навчання у вищих навчальних закладах стало результативним механізмом виявлення та задоволення потреб споживачів.

Ринок освітніх послуг відреагував на введення платного навчання миттєвим збільшенням обсягів підготовки спеціалістів з окремих напрямів, які на погляд абітурієнтів є найбільш перспективними.

У США, наприклад, немає безплатної вищої освіти, але держава створює умови, при яких бізнесу вигідно підтримувати освітні фонди, які виділяють гранди університетам.

Немає жодної країни в світі, яка б лише за рахунок державних джерел фінансувала витрати сектора освітніх послуг. Однак, враховуючи досить низьку платоспроможність населення в Україні, заміна державних витрат приватними є не дуже перспективною.

В Україні ця форма фінансування перебуває у стадії розвитку. З кожним роком зростається бюджетне фінансування освітніх послуг, а плата домогосподарств за ці послуги набирає все більшого розмаху. Станом на 2000 р. майже 52 % усіх студентів в Україні навчалися на умовах платності. У 2003 р. легальних приватних коштів інвестувалося в освіту до 3000000 тис. грн. [44, с.49].

Держава пропонує безплатне медичне обслуговування усім верствам населення. Однак, незабезпеченість державних установ необхідними медикаментами та відповідним обладнанням змушує більш заможніші верстви населення звертатись в установи, де надають саме платні послуги. Надходження від домогосподарств формують фінансові ресурси цих установ, які є джерелом поповнення медикаментів та оновлення обладнання.

У 2004 р. 6,5 % сукупних витрат домогосподарств припало саме на нематеріальні послуги (освіта, охорона здоров'я, культура та відпочинок). В Україні спостерігається тенденція до зниження видатків із сімейного бюджету на фінансування сфери освіти і культури. Це призводить до зниження якості знань працівників і, як результат, продуктивності праці. Так, за даними Світового банку, продуктивність праці в Україні з 1990 до 1997 рр. знизилась на 37 %.

Оскільки платоспроможність домогосподарств сьогодні є досить низькою, бюджетні кошти та сімейні видатки потрібно розглядати як альтернативні і взаємодоповнювані джерела фінансування нематеріальних послуг.

Часто фінансування закладів сектора нематеріальних послуг здійснюють галузеві установи. Вони забезпечують фінансування тих навчальних закладів, які готують спеціалістів саме для даної галузі, проводять інвестиційні конкурси, які передбачають фінансування найперспективніших проектів, спрямованих на розвиток сектора нематеріальних послуг.

Однією із складових фінансування сектору нематеріальних послуг є кошти підприємств і організацій. Вони можуть спрямовуватися на оплату: навчання висококваліфікованих спеціалістів, перепідготовку, підвищення кваліфікації кадрів; послуг охорони здоров'я, надані своїм працівникам (діагностика, профілактика чи лікування за кошти організації, якщо ця господарська структура зацікавлена у працівниках із добрим станом здоров'я); культурних заходів (концерти, екскурсії) тощо. Від усіх цих чинників прямо залежить продуктивність праці. Вкладаючи кошти у освіту, відпочинок та охорону здоров'я своїх працівників, організація згодом їх повертає у вигляді приросту виробництва, приросту продуктивності праці.

Наприклад, власні кошти підприємств у загальному обсязі фінансового забезпечення інноваційної діяльності складають близько 70 % (табл.2.2.4).

Як бачимо, фінансування державного соціального сектора в Україні все ширше доповнюють різноманітні альтернативні джерела. Зокрема перелік цих джерел доповнюють кошти, отримувані від іноземних студентів за навчання. Експорт освітніх послуг проявляється у таких формах: надання соціально-культурних послуг іноземним громадянам у вітчизняних закладах, надання цих же послуг у відповідних зарубіжних спільних закладах України, філіалах вітчизняних закладів за кордоном.

Таблиця 2.2.4

Джерела фінансового забезпечення інноваційної діяльності,
% до загальних витрат [110]

Джерела фінансування	Рік					
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Власні кошти	60,6	65,0	59,3	52,9	63,9	72,9
Державний бюджет	2,8	1,6	1,1	1,0	2,0	1,8
Місцеві бюджети	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1
Вітчизняні інвестори	1,4	0,4	0,4	0,3	1,3	1,3
Іноземні інвестори	1,0	19,0	30,0	0,4	8,6	13,1
Кредити	33,7	11,8	7,8	38,3	21,0	6,6
Інші джерела	0,4	2,1	1,3	6,9	3,0	4,2
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Тривале і суттєве недофінансування сектора нематеріальних послуг спонукало до значних негативних явищ, які спричинили вплив на усіх учасників ринку нематеріальних послуг:

1. Неможливість реалізації повною мірою принципу доступності основних нематеріальних послуг (освіта, охорона здоров'я).
2. Має місце значна відмінність у рівні забезпечення нематеріальними послугами споживачів у сільській та міській місцевостях, тобто досить низький рівень фізичної доступності даних послуг.
3. Зниження загального рівня якості освітніх послуг та послуг охорони здоров'я. Якщо дана тенденція зберігатиметься, то це може призвести до масового недотримання вимог державного стандарту якості даних послуг.
4. Вкрай низький рівень заробітної плати у державних закладах сектора нематеріальних послуг призвів до дефіциту кадрів, особливо це стосується вчителів середніх шкіл та працівників закладів культури. В даному випадку виключення стосуються управлінських послуг, оскільки заробітна платня у порівнянні з зарплатою медичних та педагогічних працівників діаметрально висока.

5. Незбалансованість і нечіткість державних гарантій охорони здоров'я, освіти населенню.
6. Низька пропрацьованість системи страхування (в найбільшій мірі медичного), що пов'язане з невивплатою внесків на непрацююче населення і низькою ставкою єдиного соціального податку на працююче населення.
7. Недостатня господарська і фінансова самодіяльність державних і місцевого підпорядкування установ освіти, культури, спорту.

Традиція і організація бюджетного фінансування, що склалася у вітчизняному секторі нематеріальних послуг, суттєво обмежують можливості і стимули підвищення ефективності використання державних фінансів. Це гальмує процес перерозподілу виділених коштів з метою досягнення більш вагомих і суспільно необхідніших результатів.

Постійна нестача коштів для фінансування сектору нематеріальних послуг упродовж останніх 10 років породжувала зниження реальної заробітної плати працівників цієї сфери, гальмування процесу відновлення основних фондів закладів сектору нематеріальних послуг тощо. Найбільш кваліфіковані спеціалісти часто змінюють сферу своєї діяльності, переходять на вищеоплачувану роботу в інші галузі. Від'їзд молодих спеціалістів за кордон в останні роки стає масовим явищем.

В країні прийнято декілька сотень нормативних актів, які торкаються питань фінансування нематеріальних послуг. Поряд із тим діюче законодавство не забезпечує стійкого фінансування організацій, які надають ці послуги.

Хронічне недофінансування сектора нематеріальних послуг спонукає до росту витрат населення на співфінансування. Це можна спостерігати у сферах охорони здоров'я та культури, співставивши легальні витрати організацій з тіньовими.

Постійно збільшуваний попит не забезпечується коштами, при цьому система освіти зобов'язана задовольняти цей попит. В результаті виділені бюджетні кошти постійно розтягуються на все більшу кількість споживачів нематеріальних послуг. Таким чином, граничне фінансування постійно зменшуючись не забезпечує розвитку освітніх програм.

Отже, ця сфера постійно стикається зі складними проблемами, які можуть успішно розв'язуватися за умови достатнього її фінансування і децентралізації [59, с.238; 70, с.267].

Існуюча практика фінансування сектора нематеріальних послуг не стимулює ефективне використання коштів. Низька ефективність праці часто є наслідком ставкових тарифів оплати праці, незалежність заробітної плати від результатів роботи, неефективне використання матеріальних і нецільове використання фінансових ресурсів, низький рівень заробітних плат у державному секторі нематеріальних послуг.

Унаслідок збільшення ролі і активності щодо фінансування сектору нематеріальних послуг з боку місцевих органів влади, слід здійснити реструктуризацію (перерозподіл) фінансових коштів між центральними та місцевими органами влади.

На нашу думку, посилення ролі місцевих органів влади у фінансуванні сектору нематеріальних послуг могла б пришвидшити реструктуризацію фінансових коштів між центральними та місцевими органами влади, збільшивши частку місцевих бюджетів у структурі фінансування цього сектора. Бажано б чітко розподілити повноваження і відповідальність між центром і регіоном щодо фінансування сектора нематеріальних послуг. Це посилить державні гарантії реалізації конституційних прав громадян України у соціально-культурній сфері.

Доцільно також послідовно удосконалювати механізм довгострокового пільгового кредитування навчання обдарованої молоді у вищих навчальних закладах.

Чому ж необхідно думати про збільшення фінансування вищої школи? Тому що окрім старіння матеріальної бази у вузах принизливо низька заробітна плата. Рівень життя професури знизився у декілька разів. Обдарована молодь не залишається тут працювати. В той час, коли для України вкрай важливе економічне зростання, яке дасть змогу підняти на належний рівень сектор нематеріальних послуг, фінансування української науки недостатнє, колосальний досвід, наукові розробки, інноваційні проекти залишаються непотрібними. Інформатизація та комп'ютеризація в усіх сферах не стали для держави найпершим пріоритетом, як це було у Фінляндії на початку 90-х років чи в Ірландії або Індії.

Серед причин, які гальмують розгортання інноваційної діяльності, впровадження результатів наукової діяльності у виробництво можна виділити такі:

- незавершена регуляторна реформа;
- високий рівень монополізації ринків;
- обмежений доступ малого та середнього підприємництва до капіталів та об'єктів приватизації;
- мало дієва система судочинства.

Недостатнє вивчення питання інвестицій у людський капітал, неусвідомлення зв'язку категорій “потенціал здоров'я” та “економічне зростання” ускладнюють перегляд пріоритетів фінансування на користь нематеріальних послуг.

Оскільки держава не в змозі сьогодні виділити у повному об'ємі необхідні кошти, слід поєднувати держзамовлення із сьогоднішнім обсягом фінансування та оплати кожного студента за отримувану освіту.

У процесі прийняття управлінських рішень щодо розмірів фінансування тієї чи іншої галузі сектора нематеріальних послуг слід враховувати найбільш проблемні ділянки діяльності галузей. У період економічної кризи постає проблема швидкої оцінки фінансового стану кожної з галузей та співставлення розрахованих коефіцієнтів нормативним

значенням. Тому економісти пропонують різні методики аналізу фінансового стану, які допомагають виявити кризові явища в тій чи іншій сфері діяльності.

Ми пропонуємо використовувати метод таксономії, алгоритм розрахунку якого ми детально розглянули у § 1.2.

Як бачимо з результатів обчислення (додатки Л, М, Н), найнижчим у 2016 р. є таксономічний показник освіти – 0,126. Таксономічний показник охорони здоров'я у цьому ж році становив. Дещо вищим є показник культури – 0,173. Проте, загальна картина по трьох досліджуваних галузях сектора нематеріальних послуг є не оптимістичною: впродовж останніх років спостерігаємо зниження таксономічного показника у галузях охорони здоров'я та освіти та незначне зростання у галузі культури (рис. 2.2.3, 2.2.4, 2.2.5). Значне відхилення показників рівня розвитку від одиниці вказує на незначні процеси змін у кращу сторону, тобто розвиток сектора нематеріальних послуг відбувається досить повільними темпами.

На основі розрахунку таксономічного показника по галузях сектора нематеріальних послуг пропонуємо здійснювати градацію розподілу бюджетних коштів у дані галузі. Приміром, абстрагуємось і припустимо, що сектор нематеріальних послуг складається лише з трьох галузей – освіти, охорони здоров'я та культури. Кошти, які виділені з державного бюджету на розвиток сектора, приймемо за 100 %. Тоді, беручи до уваги таксономічні показники останнього розрахункового року, можемо ввести коефіцієнти розподілу коштів: 40% для освіти, 35 % для охорони здоров'я і 25% бюджетних коштів для культури. Такий розподіл фінансів дасть змогу пришвидшити темпи розвитку галузі з найменшим показником розвитку і підтримати розвиток галузі із більшим показником. Таким чином розподіл коштів організувати щороку, доки галузі не вийдуть на однаковий показник розвитку. Досягнувши такого рівня, можна буде стверджувати, що сектор нематеріальних послуг розвивається динамічно і цілісно.

Рис.2.2.3. Таксономічний показник охорони здоров'я

Джерело: розраховано та побудовано автором

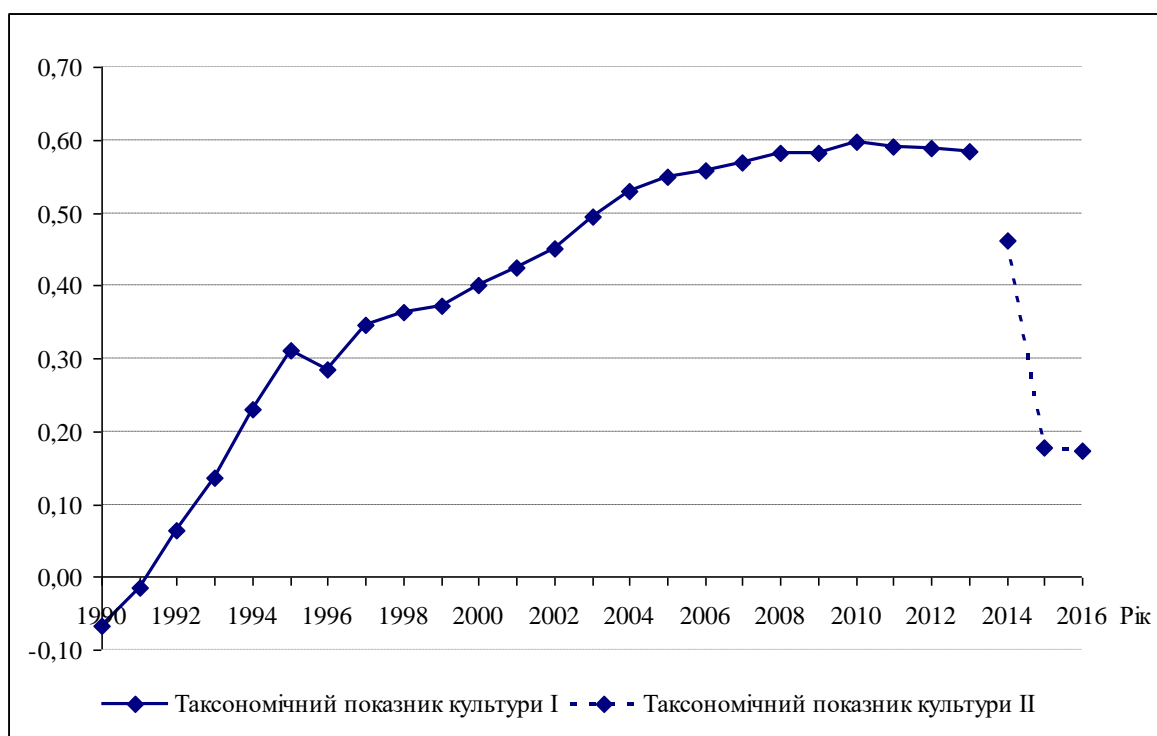

Рис.2.2.4. Таксономічний показник культури

Джерело: розраховано та побудовано автором

Дана методика розподілу державних фінансів може бути використана як для інших секторів економіки, так і для господарки країни загалом.

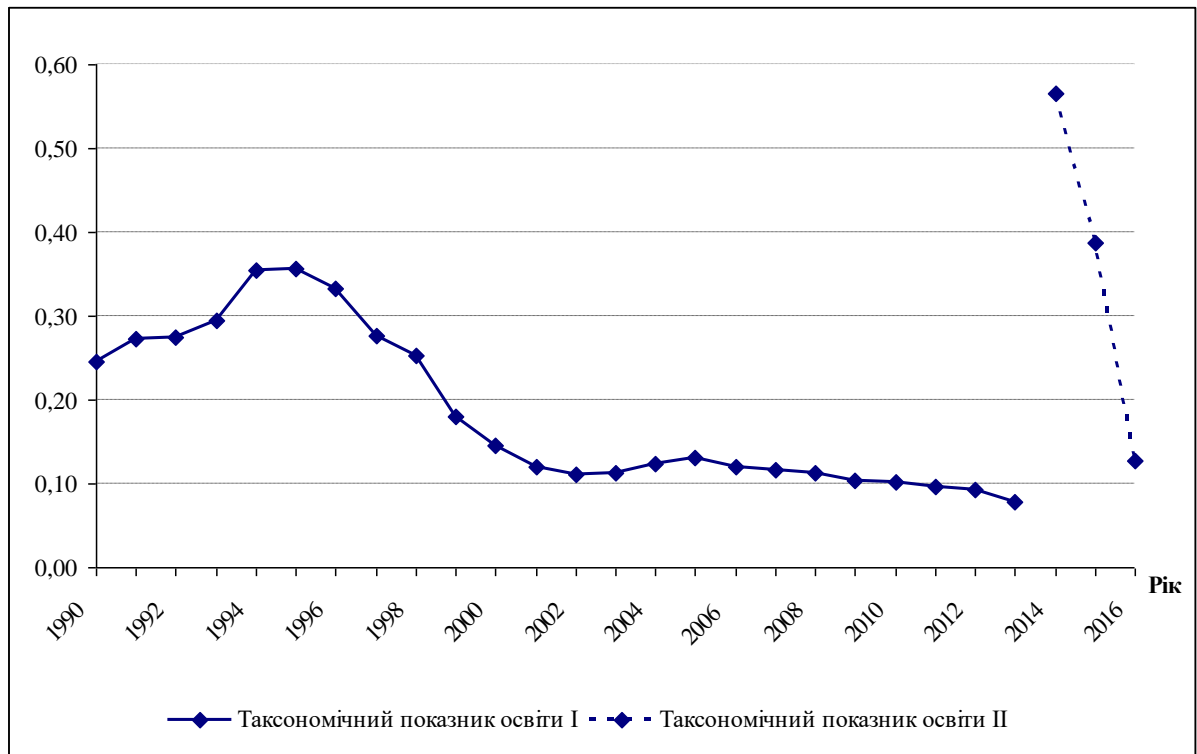

Рис.2.2.5. Таксономічний показник освіти

Джерело: розраховано та побудовано автором

На наш погляд, сьогодні слід провести реформування бюджетної системи у секторі нематеріальних послуг, перш за все забезпечити результативність бюджетних витрат:

1. Необхідно відкоригувати асигнування минулих років з огляду на зростаючу роль сектора нематеріальних послуг у економічному зростанні.
2. Відпрацювати систему не лише розподілу, а й формування і контролю витрат бюджетних коштів.
3. Визначити чіткі цілі і кінцеві результати використання бюджетних коштів.

4. Основним критерієм використання бюджетних коштів встановити доцільність та ефективність, а не використання коштів у межах затверджених статей, не дивлячись на доцільність.

5. При формуванні бюджету необхідно виходити з фактичного і потенційного внеску сектора нематеріальних послуг в економіку країни.

6. Поліпшення якості надання нематеріальних послуг на сучасному етапі можливе лише за умови збалансованого фінансування сектора з акцентом на державне фінансування.

7. Створити відповідну законодавчу базу: доповнити чинне законодавство нормами, що забезпечують більш прозорий контроль за витратами бюджетних коштів, удосконалити систему обліку і використання установами коштів, отриманих за платні послуги

8. Підсилити координацію діяльності органів державної влади за рішенням проблем сектора нематеріальних послуг.

Бюджетне фінансування сектора нематеріальних послуг має суттєві обмеження на сучасному етапі і, можна впевнено прогнозувати, продовжуватиметься й далі. В таких умовах неможливо досягти високої якості нематеріальних послуг. Необхідно побудувати економічні механізми, які забезпечили б фактично нові принципи і систему фінансування даного сектора.

При створенні нових принципів фінансування сектора нематеріальних послуг слід забезпечити відповідність поточним та перспективним потребам особистості, організації, держави і суспільства у цілому.

Для підвищення ефективності роботи сектора нематеріальних послуг необхідно активніше застосовувати ринкові механізми:

1. Функціонування сектора нематеріальних послуг потрібно перебудувати таким чином, щоб він був орієнтований не на виробників цих послуг, а на споживачів.

2. Стимулювати конкурентну боротьбу між виробниками послуг.

3. Для залучення спонсорів у бізнес-освіту впровадити пільгове оподаткування з прибутку у розмірі, пропорційному вкладу в освіту чи іншу галузь сектора нематеріальних послуг.

Без вагомої державної підтримки сектора нематеріальних послуг, без залучення інших, позабюджетних джерел фінансування вітчизняний ринок нематеріальних послуг може втратити позиції у світовому рейтингу країн.

2.3. Макроекономічний аналіз впливу нематеріальних послуг на економічне зростання в Україні

Стан вітчизняної економіки в умовах глобальної фінансової кризи спонукає до переосмислення ролі сфери послуг у економічному зростанні, глибшого дослідження впливу саме нематеріальних послуг на розвиток економіки. Економіка знань (чи інформаційна економіка) – це основна умова прискорення економічного зростання у XXI ст. Економічне зростання економік світу все частіше характеризується зростанням сфери послуг, домінантою нагромадження людського капіталу над фізичним, що у свою чергу залежить від інвестицій в економіку знань. У постіндустріальних суспільствах серед факторів виробництва чільне місце посідають освіта, наука, інформація, інтелект тощо. Країни, які надавали особливої уваги розвиткові сфери послуг, забезпечили вищі темпи економічного зростання, ніж країни, у яких переважає сфера матеріального виробництва. За даними прес-конференції Голови Комітету з питань науки і освіти Верховної Ради України Володимира Полохало та Міністра економіки України Богдана Данилишина, яка відбулась у вересні 2008 р., в країнах Європейського союзу нематеріальні активи становлять 50-85% вартості майна підприємств, а в Україні – менше 1% [16, с.91]. Більше того, третина вітчизняного ринку програмного забезпечення знаходиться в тіні, а втрати економіки від комп'ютерного піратства становлять 400 млн. дол. [42].

В останні десятиріччя ХХ ст. знання стає основним фактором економічного зростання та забезпечення міжнародної конкурентоспроможності країни [173, с.231]. Глобалізація суттєво загострила умови конкуренції на світовому ринку, рівень багатства і процвітання країн прямо залежить від спроможності створювати і правильно використовувати якісний людський капітал, який залежить від сектору нематеріальних послуг: освіти, науки, культури, медицини. Відновлення іміджу України як високотехнологічної і конкурентоспроможної держави стає першочерговим завданням у середньостроковій і довгостроковій перспективі. Міністерству економіки слід розробити стратегію переходу України до знаннєвої економіки. Ініціюючи це питання, слід враховувати світовий досвід та особливості трансформаційних процесів в Україні.

З аналізу досліджень [69; 72] можемо стверджувати, що знання людей, виробничий досвід, їх працелюбність, активність і працездатність, рівень культурного розвитку визначають потенції суспільного виробництва. Відновлення фізичного та розумового стану людини, підвищення кваліфікації, професійне зростання працівника тощо як елементи відтворення людського капіталу є ознаками цілісного продукту суспільства – продуктивної людини [71, с.104].

Національна доктрина розвитку освіти [134] України визначила, що з метою формування високого освітнього рівня людського капіталу економіка освіти повинна створити сталі передумови для розвитку всіх напрямів галузі [4, с.77]. І тут основними заходами мають стати наступні: 1) застосування змішаного фінансування, створення та впровадження механізму пільгового оподаткування доходів фізичних осіб, які скеровують власні кошти на оплату освітніх послуг; 2) удосконалення принципу формування видатків державного та місцевих бюджетів на нематеріальні послуги, поліпшивши системи якісних та кількісних показників для нормування таких видатків; 3) удосконалення правового підґрунтя для приватного фінансування діяльності

зкладів сектора нематеріальних послуг. Необхідним є також стимулювання інвестицій юридичних і фізичних осіб у сектор нематеріальних послуг, створення сучасної системи нормування та оплати праці у даному секторі, забезпечення ефективності використання коштів на функціонування і розвиток нематеріальних послуг.

Тривале існування ситуації, коли низька платоспроможність працюючого населення не дозволяє користуватися платними послугами охорони здоров'я, може негативно вплинути на процес відновлення фізичних і духовних сил працюючого населення, що витрачені в процесі їх трудової діяльності, і призвести до поступового погіршення здоров'я та скорочення вкрай обмеженої кількості працездатного населення нашої країни і зниження ефективності суспільного виробництва в цілому.

У постіндустріальному суспільстві питома вага зайнятих у матеріальному виробництві постійно зменшується, має місце абсолютне переважання сфери послуг (наприклад, у США в цій сфері зайнято понад 80% загальної чисельності працюючих). Це тягне за собою стрімке зростання попиту на високоосвічених і висококваліфікованих спеціалістів (учителів, лікарів, науковців та ін.) [166].

Отже, розвиток галузей саме сектора нематеріальних послуг є на сьогодні основним джерелом економічного зростання. Розглядаючи стан вітчизняного сектора нематеріальних послуг, ми зупинилися на тих послугах, які, на нашу думку, чинять найбільший вплив на розвиток сучасної економіки – послуги науки, освіти, охорони здоров'я. Стан фінансування цих галузей в Україні залишає бажати кращого. Катастрофічно низький рівень фінансування науки і освіти, закладений у Проект закону про Державний бюджет України на 2018 рік, уможливорює лише підтримання цих галузей на “плаву”, а не їхній розвиток. Неefективне державне управління, недостатнє фінансування цих секторів економіки призвели до кризової ситуації у галузях освіти, науки, охорони здоров'я, медицини тощо. Це є головною причиною

погіршення інвестиційного клімату у цих галузях. Так, сфера охорони здоров'я у 2007-2011 рр. характеризується спадним темпом зростання інвестицій (-0,2715) [9, с.8]. Сьогодні рівень інноваційного розвитку в Україні бажає кращого: через існування економічних і політичних бар'єрів до інвестування їх ефективність є низькою і вплив на економічне зростання є незначним.

Розвиток освіти і науки – це взаємозалежні процеси (рис.2.3.1). Як відомо, освіта є джерелом інтелектуального потенціалу для науки [141, с.23].

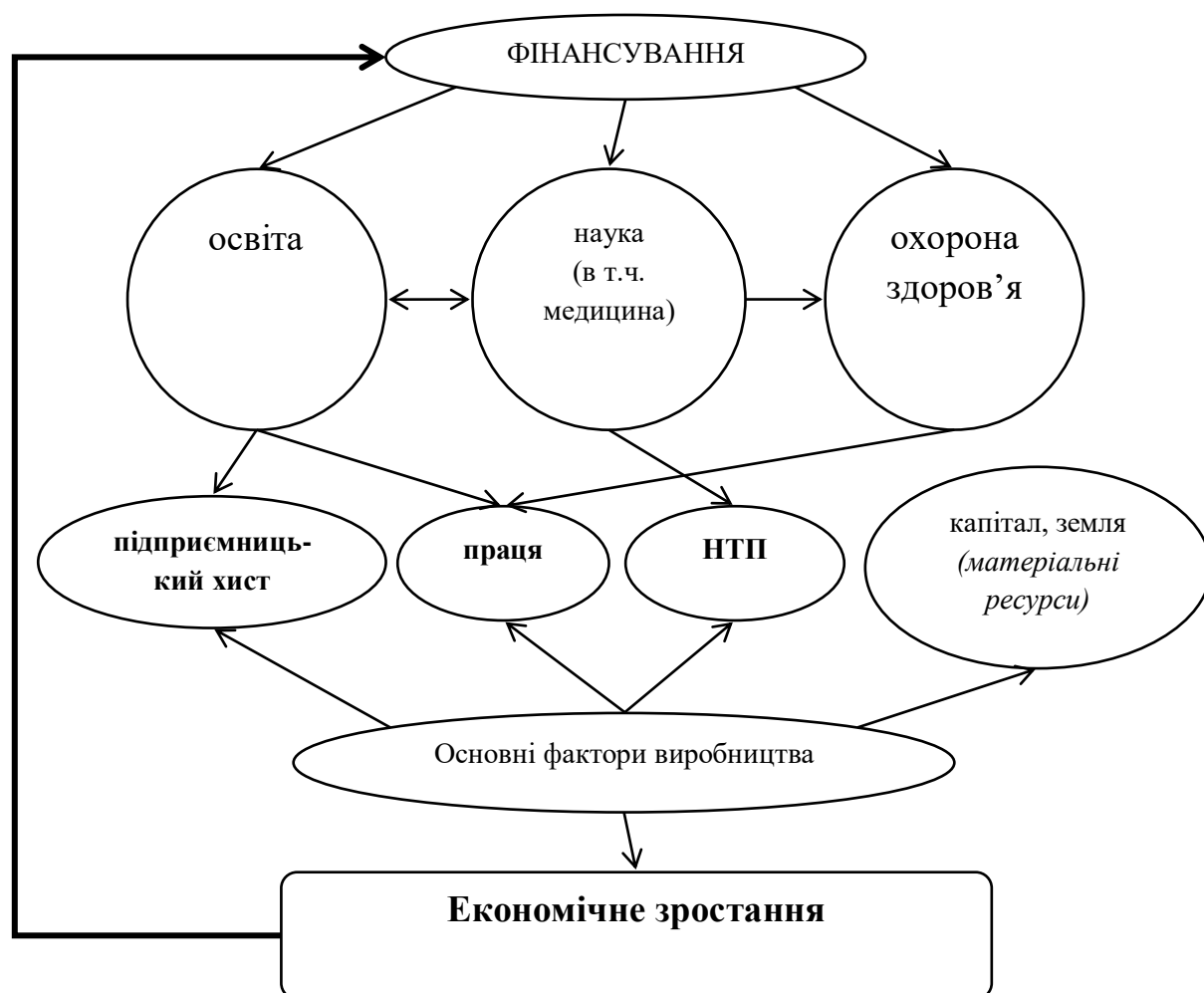

Рис.2.3.1. Взаємозв'язок фінансування нематеріальних послуг та економічного зростання

Джерело: розраховано та побудовано автором

Проте, висококваліфіковані випускники вузів часто не задоволені низьким рівнем заробітної плати в Україні, знаходять себе в наукових установах таких розвинутих країн, як США, Японія, Англія, Німеччина тощо, де інтелект і нові розробки високо оплачуються. Ці країни протягом останніх років інтенсивно імпортують наукові послуги. Шляхом ведення політики дешевої робочої сили та глобальної економії на державному секторі нематеріальних послуг Україна поступово знижує свою конкурентоспроможність на світовому ринку.

З іншого боку, розвиток науки (в т.ч. медицини) дає змогу підвищувати якість кадрів, якщо вони збагачуються новими знаннями. Так, інформація, яка передається від викладача до студента, засвоюється краще, коли теоретичні знання поєднуються з практичними. Нові підходи у лікуванні та профілактиці захворювань прямо впливають на якість робочої сили.

Як відомо, економічне зростання буває двох типів: екстенсивне та інтенсивне. Наука як генератор науково-технічного прогресу (НТП) є вагомим чинником інтенсивного типу економічного зростання, тобто підвищення ефективності використання ресурсів, що призводить до збільшення виробництва товарів і послуг. Проведений у США статистичний аналіз впливу трьох головних чинників економічного зростання – капіталу, праці й науково-технічного прогресу – виявив, що у 2002 р. на НТП припадало 70% [165].

Отже, НТП та підприємницький хист є безпосередніми результатами надання нематеріальних послуг. З іншого боку, освіта та охорона здоров'я є нематеріальною базою підвищення якості та збільшення кількості праці. Збільшуючи фінансування цих галузей економіки, держава сприятиме пришвидшенню темпів економічного зростання. Проте, спостерігаємо зачароване коло: економічне зростання прямо залежить від фінансування сфери послуг, а рівень її фінансування, своєю чергою, прямо залежить від темпів економічного зростання. Відповідно, у період економічної кризи

відбувається і зменшення фінансування освіти, науки, медицини тощо [75, с.244].

Освіта, своєю чергою, впливає як на якість праці (інтенсивний тип економічного зростання), так і на підприємницький хист, адже вона являє собою інвестиції у людський капітал. Водночас, на кількість праці впливають послуги з охорони здоров'я (екстенсивний тип економічного зростання), зменшуючи періоди тимчасової непрацездатності людського капіталу.

Вплив інвестування в науку та освіту на економічне зростання є загальновідомим фактом, коли цей зв'язок розглядають у макроплощині. Проте, при дослідженні цієї проблеми у мікроплощині, постають ряд питань: в яких обсягах має здійснюватись фінансування цих галузей; чи забезпечують ці кошти постійне зростання віддачі; фінансування якого рівня освіти більшою мірою впливає на економічне зростання тощо. Команда економістів Університету Оттави співпрацюючи зі службою статистики Канади дослідила вплив у довгостроковому періоді інвестицій у людський капітал на економічне зростання, і, зокрема, вплив рівня компетенції населення (освіти, поінформованості тощо). Вчені дійшли висновку, що підвищення рівня компетенції на 1% по відношенню до міжнародного середнього показника супроводжується, зазвичай, 2,5% зростанням продуктивності праці і збільшенням валового національного продукту на одну особу на 1,5% [82].

Також було виявлено, що внесок в економічне зростання за рахунок зменшення відсотка осіб з дуже низькою компетенцією виявляється більш чітко, ніж внесок у нього за рахунок збільшення відсотка осіб з дуже високою компетенцією. Залучення висококваліфікованих працівників може бути передумовою економічного росту: дослідження не дає можливості передбачити ефекти від залучення найкращих кадрів. Однак, ці результати показують, що не тільки висока кваліфікація призводить до зростання економіки. Підвищення базової кваліфікації всього населення може принести

реальний макроекономічний вигреш, що виправдовує затрати коштів на проведення освітніх програм. Цікавим є також той факт, що підвищення рівня кваліфікації жінок робить більший внесок у збільшення продуктивності, ніж підвищення кваліфікації чоловіків [82].

Усе вище викладене дає підстави зробити висновок, що сьогодні абсолютним пріоритетом мають стати реформи секторів національної економіки, пов'язаних з розвитком людського потенціалу, насамперед освіти та охорони здоров'я. Головні конкурентні переваги високорозвиненої країни забезпечуються високою якістю людського потенціалу й тими факторами, які безпосередньо пов'язані з життєдіяльністю людини. Роль держави залишається вирішальною у секторі нематеріальних послуг. Саме держава за допомогою не тільки прямого контролю, а й непрямих методів економічного, правового, організаційного впливу має можливість визначати розвиток цих галузей, і тим самим забезпечувати збереження і примноження національного багатства України, основою якого є люди, їхні духовні, інтелектуальні, творчі, продуктивні та інші здібності.

Державні політики повинні більше приділити уваги тим секторам економіки, які базуються на нематеріальних послугах. Серед першочергових завдань слід виділити:

1. Створення суспільства висококваліфікованих, мобільних та творчих людей, надати їм можливість постійного збагачення і оновлення своїх знань, збільшити державне і підтримати приватне фінансування інноваційної діяльності.

2. Створення нового культурного середовища, яке виявиться позитивним фактором для вирішення завдань розвитку. Дуже часто консервативне культурне середовище гальмує досягнення успіху в сучасних умовах міжнародної конкуренції.

Удосконаленню системи освіти України, росту її престижності і конкурентоспроможності сприятиме удосконалення державної політики у

даній сфері. Основними напрямками реалізації державної освітньої політики є забезпечення пріоритетності розвитку освіти (перш за все фінансування), розширення доступності освіти всіх рівнів, підвищення її якості та сприяння розвитку особистості, творчих здібностей і талантів людини.

Висновки до розділу 2

1. Врахування сукупності показників різних сфер діяльності, що характеризують сектор нематеріальних послуг, є необхідністю для комплексного аналізу функціонування цього сектора.

2. Побудова інтегрального показника, за допомогою якого проаналізовано стан основних галузей сектора нематеріальних послуг, а саме: освіти і науки, охорони здоров'я та культури, показала що за роки незалежності динаміка інтегрального показника загального стану сектора нематеріальних послуг була суперечливою: виявлено, що відбулося поліпшення у сфері культури з одночасним спадом у галузях охорони здоров'я та освіти.

3. Серед основних причин такого спаду є, зокрема, заполітизованість питання реформування сектора нематеріальних послуг, відсутність наступності й послідовності в реалізації реформ, нечіткість та неузгодженість нормативно-правової бази та ін.

4. Удосконалена методика визначення загального рейтингу закладів сектора нематеріальних послуг (на прикладі освітніх послуг) дозволила оцінити, окрім загальноприйнятих параметрів, ще й ступінь довіри абітурієнтів до вищих навчальних закладів, що може виступати показником оцінки конкурентоспроможності закладу та якості наданих послуг на ринку нематеріальних послуг.

5. Дослідження нормативно-правової бази функціонування ринку нематеріальних послуг у галузевому розрізі показало схожість проблем

галузей. Зокрема, неналежна увага до формування нормативно-правової бази та забезпечення процесу функціонування і комплексного регулювання вітчизняного сектора нематеріальних послуг спричинила виникнення структурних диспропорцій у галузях цього сектора, зниження рівня забезпеченості населення послугами, неефективної цінової політики, зниження якості наданих послуг, зменшення інвестиційної привабливості сектора нематеріальних послуг.

6. На основі розрахунку таксономічного показника по галузях сектора нематеріальних послуг запропоновано удосконалену методику розподілу бюджетних коштів у ці галузі, що дасть змогу пришвидшити темпи розвитку галузі з найнижчим показником розвитку і підтримати розвиток галузі із вищим значенням показника. Отже, розподіл коштів доцільно організовувати так щороку, доки галузі не вийдуть на однаковий рівень розвитку. Досягнувши цього рівня, можна буде стверджувати, що сектор нематеріальних послуг розвивається динамічно і цілісно. Цю методику розподілу державних фінансів варто використовувати і в інших секторах економіки та господарці країни загалом.

7. Дослідження впливу сектора нематеріальних послуг на економічне зростання в Україні показало взаємозалежність економічного зростання від фінансування галузей сектора нематеріальних послуг, а рівень фінансування, своєю чергою, прямо залежить від темпів економічного зростання.

Основні наукові результати, отримані під час аналізу та оцінки стану функціонування сектора нематеріальних послуг в Україні, опубліковано у працях автора: [33; 50; 51; 52; 53; 74; 75; 79; 178].

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СЕКТОРА НЕМАТЕРІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

3.1. Напрями поліпшення застосування інструментарію державного регулювання сектора нематеріальних послуг

Ефективне функціонування сектора нематеріальних послуг – це життєво важлива складова розвитку національної економіки. Оскільки галузі цього сектора головно формують людський капітал, який в свою чергу безпосередньо впливає на економічне зростання.

Тенденції розвитку світових економік та ринків праці зокрема засвідчують, що головним визначником економічного зростання країни є її людський капітал.

Варто наголосити, що у постіндустріальному суспільстві основний наголос здійснюється на переході до економіки знань, центральною характеристикою якої є розвиток творчого та інтелектуального потенціалу людини. Галузі сектора нематеріальних послуг, а саме: освіта, охорона здоров'я та культура стають визначниками якості життя суспільства. Як зазначає у своїх працях американський філософ Д. Белла, “якщо індустріальне суспільство визначається кількістю товарів, що свідчить про рівень життя, то постіндустріальне суспільство визначається якістю життя, що вимірюється послугами та зручностями – охороною здоров'я, освітою, організацією відпочинку, розвитком мистецтв...” [6, с.134]. Тобто, мова в першу чергу іде про розвиток сектора нематеріальних послуг загалом, його інститутів та інфраструктури зокрема.

Кожна людина потребує повноцінного та гармонійного розвитку у суспільстві як особистість, для усіх людей важливим є розвиток їхніх фізичних та розумових здібностей, створення умов та можливостей для

самореалізації із застосуванням закладеного в них потенціалу, тому постає необхідність самого усвідомлення цінності людського життя, що вимагає від наукових кіл та державних органів встановлення правильних пріоритетів соціального розвитку суспільства та визначення основних орієнтирів і стратегічних напрямів соціально-економічної політики нашої держави.

Сучасний сектор нематеріальних послуг, до якої належать в основному галузі соціально-культурного призначення, зокрема освіта, охорона здоров'я та культура, значно відстає від вимог суспільства. Матеріальна база цих галузей не перевищує 48- 50% нормативного рівня.

У катастрофічному становищі перебуває медичне обслуговування населення, скоротилася середня тривалість життя, зменшилася народжуваність.

Становлення економіки знань в Україні відбувається за наявності сформованої суперечності між об'єктивними закономірностями суспільного розвитку (стосовно потреби в інтелектуалізації суспільства) й умовами її розвитку та реалізації. Це відповідно зумовлює ідеологію формування системи економічного стимулювання, складових цієї системи та взаємозв'язків між ними. Необхідність адміністративного регулювання спричинена завданнями макроекономічного розвитку, а ринкового – короткостроковою кон'юнктурою, що зумовлене тимчасовими приватними орієнтаціями агентів економіки [13, с.21].

Безперечно, не лише ринкові механізми на сьогодні відіграють значну роль в інноваційному розвитку вітчизняної знанневої економіки а й значну роль відведено державі, зокрема інструментам її регуляторного впливу які потребують вдосконалення. Мова йде насамперед про концептуальний підхід до розробки та реалізації національної стратегії в галузі освіти і науки як важливих складових економіки знань. В умовах сьогодення потребують модернізації в більш гнучку та динамічну індустрію як система освіти так і науки, що сприятиме “виробництву інтелекту” зі застосуванням нових

освітніх технологій, форм і методів виховання і навчання, використання науково-дослідної роботи та здійснення відповідної фінансово-кредитної політики держави.

У стимулюванні інформаційно-наукової діяльності слід дотримуватися певних напрямів [145, с.170]:

1) у сфері правового забезпечення – закріплення в сучасному законодавстві нових тенденцій, що стосуються захисту прав автора, консультанта, науковця, вчителя, зв'язків із споживачами освітніх послуг тощо.

Важливо усунути недоліки, які містить закон України “Про вищу освіту”, “Про охорону здоров'я” і ін.

2) в організаційній сфері актуальними є такі завдання:

- розвиток ринку нематеріальних послуг;
- встановлення нових зв'язків між вищою й середньою школою, вищою освітою та ринком праці;
- зміна структури і стилю центрального й регіонального управління новою економікою;
- створення змішаних організаційних форм.

3) розмежування ринків платних та соціальних послуг ринку нематеріальних послуг, встановлення чіткої структури контролю за якістю надаваних послуг.

Варто зазначити, що до основних суперечностей, що стосуються економічного стимулювання становлення та розвитку ринку нематеріальних послуг належать: неефективність наявних механізмів державного регулювання, низька результативність взаємозв'язку державного управління з механізмами самоорганізацій, неефективність бюджетно-податкової політики [125, с.273]:

1. Неефективність механізмів державного регулювання, що виявилось у втраті монополії держави на окремі ланки функціонування системи

інноваційної економіки, зокрема освіту й науку, і як наслідок – у деструкції їх стабільності, руйнуванні єдності процесу переходу до інноваційної економіки, зниженні наукомісткості ВВП [171, с.36]. Йдеться, зокрема, про:

- недосконалу комерціалізацію зазначених галузей;
- брак гарантії стосовно її якості, асиметрію в структурі підготовки фахівців відповідно до потреб економіки знань;
- зниження ефективності відтворення кадрів;
- поглиблення професійних та інституційних розривів між окремими ланками системи економіки знань.

2. Взаємозв'язок державного управління з механізмами самоорганізації, вказує на низьку результативність та неефективне використання як зовнішніх, так і внутрішніх джерел розвитку, що проявляється в:

- повільному розвитку інноваційної економіки;
- неоптимальних темпах розвитку недержавної інфраструктури та змішаних організаційних форм;
- недостатньому рівні диверсифікації джерел фінансування;
- браку відкритих, демократичних моделей управління.

3. Неефективність бюджетно-податкової політики, а саме:

- відсутність у бюджетній політиці структуровано-функціональної послідовності в системі державних видатків, зумовлене порушеннями законодавчо встановлених обсягів державної підтримки;
- накладення мораторію на механізми, що забезпечують втілення основ стимулювання освіти і науки, які визначають інтелектуальний рівень нації;
- брак раціонального співвідношення у фінансуванні окремих елементів складових інноваційної економіки, зокрема через необґрунтований їх перерозподіл у межах загальних і недостатніх обсягів фінансування;
- обмежене використання прямих і непрямих форм підтримки і стимулів;

- брак належного контролю за цільовим та ефективним використанням ресурсів.

Специфічні умови механізму функціонування сектора нематеріальних послуг та перспективи його розвитку в Україні вимагають особливого впливу держави на нього, зокрема через управління, регулювання діяльності суб'єктів даного сектора які безпосередньо надають послуги населенню, а також надання державної підтримки для розвитку некомерційного сектора сфери обслуговування.

Головною недосконалістю ринку нематеріальних послуг є його індиферентність до соціальних питань (зокрема до суспільного здоров'я), здатність до реагування лише на індивідуальні платоспроможні потреби, розшарування громадян за рівнем і якістю життя, відсутність адміністративного контролю за ходом виконання ринкових угод. Вадами держави, у свою чергу, вважають: недосконалість перерозподільних процесів, коли скорочується фінансування соціально-культурної сфери на користь отримувачів політичної та економічної ренти; бюрократизм та іноді волонтаризм, неспроможність передбачити всі наслідки рішень, що приймаються; відсутність мотивації до впровадження нових технологій; державний патерналізм, який у багатьох випадках породжує утриманство [62, с.28].

Державне регулювання сектора нематеріальних послуг – це система правових, організаційних та регуляторно-контрольних заходів держави, спрямованих на створення сприятливого зовнішнього та внутрішнього середовища діяльності й управління сектором нематеріальних послуг для забезпечення ефективності та конкурентоспроможності галузей цього сектора та національної економіки загалом.

Варто зазначити, що у відповідності до аналізу нормативно-правової бази державного регулювання сектора нематеріальних послуг здійсненого у параграфі 2.1, процес регулювання цього сектора умовно можна поділити на

три етапи: законодавчий, впровадження та корегування. Відповідно до українських реалій можна виділити наступні періоди становлення і розвитку правових механізмів регуляторного процесу сектора нематеріальних послуг України:

- 1990 – 2000 рр. – формування законодавчої бази державного регулювання сектора нематеріальних послуг;
- 2001 – 2010 рр. – накопичення досвіду регулювання;
- 2011 – і до сьогодні – активне нормативно-правове корегування реформування сектора нематеріальних послуг у відповідності до міжнародних вимог.

Протягом першого десятиліття незалежності України було прийнято низку законодавчих актів, що регламентують діяльність сектора нематеріальних послуг, зокрема Закон України “Про освіту” [135], “Про вищу освіту” [129], “Основи законодавства України про охорону здоров’я” [106], “Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності” [130] та ін.

Загалом державне регулювання сектора нематеріальних послуг в Україні здійснюється на таких рівнях як міжнародний, державний, регіональний та місцевий (рис. 3.1.1).

Варто наголосити, що протягом 2001-2011 рр. вітчизняний сектор нематеріальних послуг зазнавав значних змін, зокрема декларативних. В галузі освіти було апробовано декілька реформ які частково втілювалися в життя, але загалом не були успішними.

Низка експертів вважає, що часткові реформи проведені в галузях освіти і охорони здоров’я призвели не до системних змін, а до повного руйнування даних галузей. Щодо галузі культури, то вона була відпущена на саморозвиток. Формування державного пріоритету розвитку галузі культури було лише декларативним, зберігся старий інституційний механізм делегування норм та нормативів виконання обов’язкових заходів на

загальнонаціональному та регіональному рівнях. Можемо стверджувати, що таке управління призвело до двояких наслідків.

Рис. 3.1.1. Основні рівні державного регулювання сектора нематеріальних послуг в Україні

Джерело: розроблено та побудовано автором

З однієї сторони спостерігаємо відмирання старих інституцій регулювання та формування культурного середовища на місцях таких, як різноманітні спілки та об'єднання художників, майстрів, колективів тощо з

одночасними корупційними схемами привласнення майна цих організацій окремими особами через механізм незаконної приватизації тощо. З іншого боку відсутність жорстких регулятивних впливів створила можливість розвитку приватного сектора культурних послуг на ринку нематеріальних послуг і його функціонування на засадах ринкової економіки.

В останні роки спостерігаємо впровадження в життя наступних реформ в галузях сектора нематеріальних послуг, зокрема реформа освіти та медицини 2017 р. Не можемо бачити наслідків цих реформ, але вже маємо чітке розмежування на прихильників та противників цих реформ як серед експертів так і безпосередніх учасників цих реформ – громадян. Частині суспільства загалом не зрозумілий механізм реформування цих галузей і його довгострокові наслідки як для країни в цілому так і кожного окремого громадянина зокрема. Значне обурення в суспільстві отримала медична реформа і на думку багатьох експертів її наслідки можуть бути згубними для здоров'я нації. Прогнозується стрімке зростання відпливу кваліфікованих медичних кадрів закордон, незрозумілим для значної кількості громадян є механізм соціальної медицини у зв'язку з високим рівнем недовіри до суб'єктів ринку страхових послуг та рівнем доходів середньостатистичного українця.

Державне управління сектора нематеріальних послуг – це реалізація положень законодавства, тобто це конкретні форми, методи та способи досягнення поставлених цілей в сфері, визначені законодавчо.

Г.Атаманчук та М.Ткач у своїх дослідженнях аналізують співвідношення понять “державне регулювання” та “державне управління” (табл. 3.1). Згідно з підходом цих дослідників дані поняття означають, передусім, спосіб організації відносин між державою та іншими суб'єктами. У випадку управління це суб'єкт-об'єктні відносини, в той час як при регулювання це суб'єкт-суб'єктні відносини. При державному управлінні держава здійснює вплив безпосередньо на об'єкт, а при державному

регулюванні вплив здійснюється на середовище, в якому діє об'єкт. Проте поняття мають і схожі риси, що підтверджено табл. 3.1.1. [161].

Процес державного управління завжди був об'єктом численних наукових досліджень та диспутів. Його ефективність складова ефективності функціонування загальнодержавного механізму управління системою, проте ефективність управління окремими секторами національної економіки можна оцінювати виходячи із показників розвитку галузей цього сектора і їх частки у структурі ВВП країни.

Таблиця 3.1.1

Порівняльна характеристика понять “державне управління”
та “державне регулювання” [161]

№	Критерій	Державне управління	Державне регулювання
1	сутність	форма реалізації виконавчої влади	
2	суб'єкт	здійснюється органами виконавчої влади, публічні органи, що мають виконавчі функції	
3	Повноваження суб'єкта	суб'єкт має повноваження з перевірки законної діяльності, що є об'єктом управління, а також втручання в діяльність та її припинення;	суб'єкт має можливість проводити перевірку тільки на предмет законності діяльності об'єкту, діяльність якого регулюється;
4	Об'єкт впливу	об'єктом виступають суспільні відносини, що реалізують відповідні інституції	об'єктом є середовище, що оточує суб'єкт-інституцію,
5	Форма впливу	наявність у суб'єктів управління підлеглих їм об'єктів та безпосередній вплив на їх діяльність;	опосередкований вплив переважно на організаційно невідпорядковані об'єкти;

Варто зазначити, що у відповідності до вищесказаного ми вважаємо, що поняття державного управління є дещо вужчим ніж державне регулювання і є його складовою частиною. Можемо виділити такі способи державного управління сектором нематеріальних послуг України (рис. 3.1.2):

Поділяємо думку українського дослідника В. Бакуменка, який зазначає, що процес управління – це взаємодія суб'єкта (управлінська система) та

об'єкта (система, якою управляють). Суб'єкт управління в процесі комунікації дії на об'єкт управління через певні управлінські впливи. Управлінські впливи повинні викликати дію (подію) в об'єкті управління. Такі дії повинні змінити ситуацію в навколишньому середовищі в бажаному для суб'єкта напрямі. При цьому об'єкт управління проявляє себе діями, які є наслідком економічної, політичної, соціальної діяльності. Таким чином суб'єкт і об'єкт управління перебувають у постійній динамічній взаємодії. При цьому керований об'єкт управління аж ніяк не є пасивним, він бере активну участь у формуванні характеру та спрямованості управлінського впливу, що охоплюється такими поняттям, як “зворотній зв'язок” [7, с.318].

Рис. 3.1.2. Способи державного управління сектором нематеріальних послуг України

Джерело: розроблено та побудовано автором

Варто зазначити, що сьогодні в процесах державного управління існують певні диспропорції, які є особливо разючими саме в секторі нематеріальних послуг. Спостерігаємо тенденції директивного управління галузями сектору, відсутній поступ в напрямку ефективного розвитку галузей цього сектора. Стратегічні програми розвитку освіти, культури, охорони здоров'я носять, швидше, декларативний ніж результативний характер. Відсутній ефективний механізм моніторингу цільового використання коштів в цих галузях породжений як корупційними схемами так і практично повною

відсутність зворотного зв'язку об'єктів та суб'єктів системи. Окрім цього при плануванні розвитку сектора нематеріальних послуг не враховуються сучасні тенденції розвитку цих ринків і їх важливість в економічному зростанні економіки загалом. Відсутнє розуміння необхідності здійснення чіткого розмежування та формування ефективного механізму функціонування ринку нематеріальних послуг з надання державних та приватних послуг в галузях цього сектора. Практично відсутні державні програми розвитку та стимулювання приватного сектора на ринку нематеріальних послуг. Простежується політика нівелювання важливості даної сфери, а також якості наданих у ній послуг, особливо гостро ми це спостерігаємо у системі вищої освіти та медицині. Так, спроможність установ сектора нематеріальних послуг пристосовуватися до швидких і радикальних змін у світі перебуває у прямо пропорційній залежності від ступеня їх автономізації, децентралізації, фрагментації та диверсифікації [12, с.120; 57, с.436].

Тому, на нашу думку, дії держави щодо регулювання процесів у галузях, які продукують нематеріальні послуги, мають базуватися на таких принципах:

- відповідний рівень забезпечення розвитку сектора нематеріальних послуг з боку держави, який надає можливість населенню одержання необхідних послуг в достатніх для забезпечення нормальних умов його життєдіяльності;
- стимулювання надходжень фінансових коштів від недержавних установ для функціонування та достатнього розвитку організацій соціально-культурної сфери;
- впровадження ринкових засад через комерціалізацію діяльності організацій в секторі нематеріальних послуг має здійснюватися лише за умови, що це не матиме негативних наслідків для суспільства.

Перебудова механізму державного управління галузями, які продукують нематеріальні послуги, має містити, на нашу думку, такі складники:

- поряд із зростанням відповідальності за результати наданих послуг організаціями сектора нематеріальних послуг, підвищення їхньої самостійності у прийнятті рішень;
- модернізація системи державного регулювання сектора нематеріальних послуг;
- підвищення ролі економічних методів в управлінні, через застосування прямої залежності заробітної плати персоналу від якості та результативності виконаних робіт;
- зміну організаційних методів фінансування установ цього сектора;
- оптимізація державних видатків на сектор нематеріальних послуг;
- інтенсифікацію використання кадрів, матеріально-технічних і фінансових ресурсів;
- сприяння закордонним стажуванням кадрів галузей сектора нематеріальних послуг для набуття досвіду розвинутих країн. Активізація співробітництва у галузях сектора нематеріальних послуг через участь у міжнародних проектах;
- сприяння впровадженню інновацій у секторі нематеріальних послуг;
- зміну системи планування й оцінки діяльності закладів сектора нематеріальних послуг;
- розширення асортименту платних послуг, які надають установи сектора нематеріальних послуг задля акумулювання коштів для забезпечення подальшого розвитку своїх кадрів та покращення матеріально-технічної бази.

Отже, виходячи із вищесказаного, пропонуємо наступний механізм державного регулювання сектора нематеріальних послуг в Україні (рис. 3.1.3)

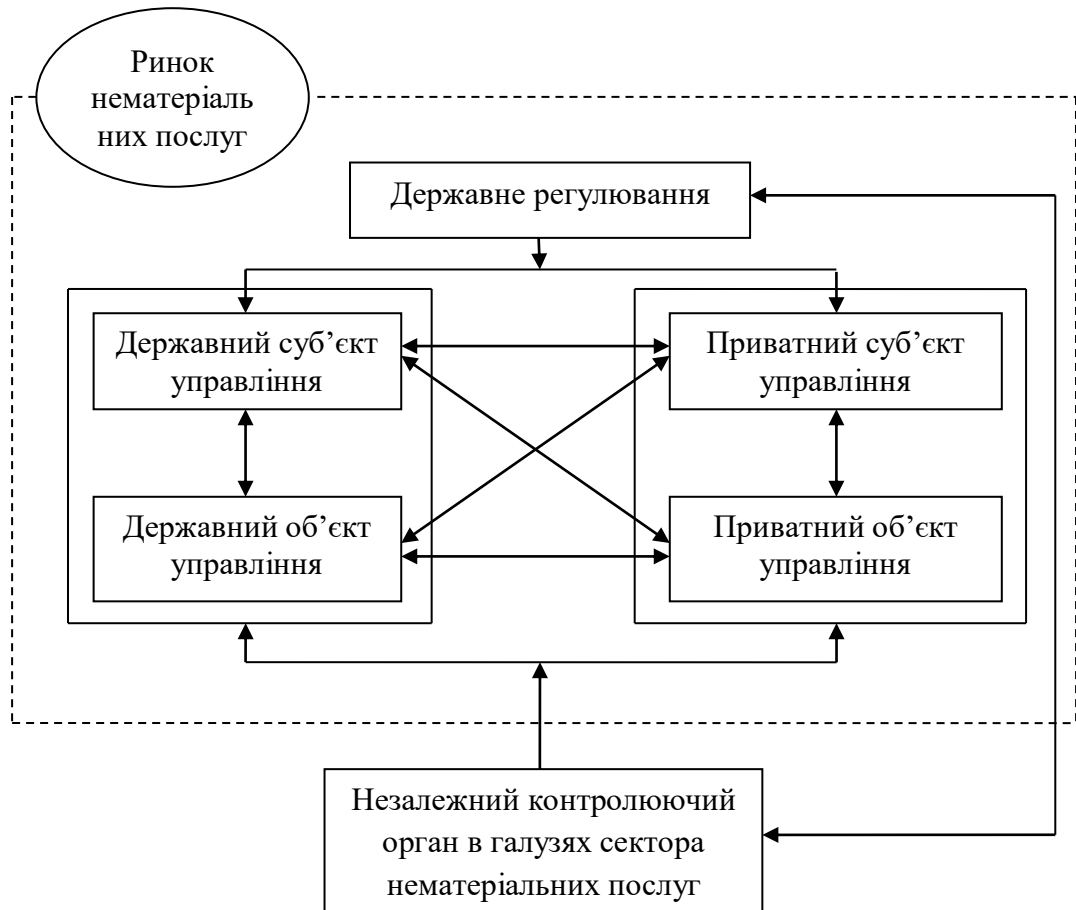

Рис. 3.1.3. Механізм державного регулювання ринку нематеріальних послуг в Україні

Джерело: розроблено та побудовано автором

Варто наголосити, що галузі сектора нематеріальних послуг заслуговують особливого, пріоритетного значення у структурі державної політики країни [179, с.113]. Особливо актуальним, як уже зазначалося вище, є розмежування приватних та державних послуг в галузях сектора нематеріальних послуг. Створення сприятливого середовища для формування приватного сектора в цих галузях. Особливо важливим та актуальним є створення незалежних контролюючих органів в секторі нематеріальних послуг. Одним із пріоритетних завдань є вимірювання та моніторинг якості наданих послуг. Варто зазначити, що створення подібних структур не повинно стати механізмом роздування державного апарату і бюрократизації діяльності сектора нематеріальних послуг. Важливим є

виробити механізм реорганізації існуючої системи контролю та управління в цьому секторі з подальшим виокремленням з діяльності державного апарату контролюючого органу за межі діяльності ринку нематеріальних послуг.

Поряд з цим державне регулювання має забезпечити створення та стимулювання умов для подальшого залучення до сфери освіти культури та охорони здоров'я додаткових недержавних джерел фінансування.

Так, зокрема основними завданнями сфери економічного стимулювання є:

- розмежування використання бюджетного і позабюджетного фінансування, основні напрями якого сконцентровані нині на обґрунтуванні політики цін за навчання та політики витрачання позабюджетних коштів;
- встановлення державних нормативів видатків на особу, яка споживає нематеріальні послуги;
- встановлення прямої залежності між обсягами фінансування та рівнем наданих послуг;
- створення фондів підтримки галузей нематеріальних послуг.

Основними стратегічними завдання і напрями реформування фінансового забезпечення ринку нематеріальних послуг вважаємо:

- перехід до ефективної моделі фінансування галузей, які продукують нематеріальні послуги, адекватної ринковій економіці,
- стимулювання переходу на нові технології та ефективну систему управління сектором нематеріальних послуг, скорочення непродуктивних витрат, істотне збільшення видатків на розвиток;
- поступове збільшення у загальних витратах коштів державних і приватних підприємств, громадських організацій, різних фондів, благодійних організацій тощо.

Основні шляхи реформування матеріально-технічного забезпечення сектора нематеріальних послуг є:

- збереження за державою пріоритету у фінансуванні галузей, які продукують нематеріальні послуги та підвищення ролі регіонів у фінансуванні потреб у таких послугах;
 - звільнення закладів, які надають послуги, від податків на прибуток і добавлену вартість;
 - створення при відповідних Міністерствах централізованих фондів для реалізації загальнодержавних програм;
 - заохочення організацій з надання нематеріальних послуг, які визнані такими, що мають позитивний досвід у розробленні і впровадженні нових прогресивних підходів щодо надання нематеріальних послуг, домагаються високих кінцевих результатів;
 - упорядкування системи оплати праці відповідно до конкретних результатів діяльності і якості роботи;
 - створення в секторі нематеріальних послуг нових банків, фондів, акціонерних товариств тощо;
 - заснування державного фонду сприяння громадянам у споживанні нематеріальних послуг в зарубіжних країнах;
 - залучення іноземних інвестицій для розвитку ринку нематеріальних послуг;
 - поліпшення технології формування видатків державного та місцевих бюджетів на сектор нематеріальних послуг, удосконалення системи кількісних та якісних показників для нормування зазначених видатків;
 - запровадження змішаного фінансування інноваційних проектів у галузі освіти, науки, медицини, охорони здоров'я, культури та ін., зокрема розроблення та запровадження механізму пільгового оподаткування доходів фізичних осіб, які спрямовують власні кошти на споживання нематеріальних послуг;
 - удосконалення правового підґрунтя для приватного фінансування діяльності закладів, що продукують послуги;

- проведення органами управління (державними та місцевими) моніторингу інвестування організацій послугової діяльності.

Таким чином, ефективний розвиток установ сектора нематеріальних послуг потребує докорінних змін загалом в секторі, які б відповідали сучасному стану українського суспільства. Основою для формування цього процесу повинні стати суттєві зміни в системі державної соціально-економічної політики щодо фінансового забезпечення та регулювання закладів освіти, науки, культури, охорони здоров'я та ін. Дані зміни потрібно здійснити на усіх щаблях вертикальної структури галузевого управління: від відповідних міністерств до структурних підрозділів установ. Загалом механізм функціонування сектора нематеріальних послуг треба будувати на основі вдосконалення показників оцінки діяльності організацій з надання нематеріальних послуг за кінцевим результатом (ефективність використання ресурсів, задоволеність споживачів послуг тощо), зміни системи матеріального заохочення персоналу, розширення прав і відповідальності керівників різного рівня, збільшення каналів фінансування, широке впровадження сучасних ресурсозберігаючих технологій, створення принципово нових технологій інформаційного забезпечення управління закладами з надання нематеріальних послуг [145, с.190].

Сучасна перебудова механізму державного управління галузями, які продукують нематеріальні послуги, на наш погляд, має включати такі елементи:

- надання більшої самостійності установам при одночасному зростанні їх відповідальності за результати своєї роботи;
- посилення ролі економічних методів керівництва, встановлення прямої залежності оплати праці персоналу від результатів і якості роботи;
- зміну організаційних методів у фінансуванні установ;
- інтенсифікацію використання кадрів, матеріально-технічних і фінансових ресурсів;

- зміну системи планування й оцінки діяльності закладів [37, с.199].

Основними шляхами реалізації пріоритетних напрямів удосконалення державного регулювання господарської діяльності в Україні виступають такі [145, с.205]:

1) формування та розроблення основних принципів державного регулювання потрібно здійснювати із залученням громадських організацій, благодійних фондів та інших неприбуткових організацій;

2) безперечне виконання законодавчих норм із державного регулювання здійснення господарської діяльності суб'єктами господарювання;

3) спрощення дозвільної системи та мінімізацію видів діяльності, що підлягають ліцензуванню;

4) відсутність технологічних перешкод при здійсненні господарської діяльності;

5) удосконалення системи оподаткування;

6) усунення необґрунтованих перешкод у реалізації підприємницької ініціативи;

7) посилення фінансової та кредитної підтримки розвитку господарської діяльності;

8) удосконалення діяльності органів державної влади з питань розвитку господарської діяльності та регуляторної політики.

Системне реформування законодавчої бази як метода державного регулювання вимагає відповідно законодавчих змін та подолання кризового стану законодавства у сферах нематеріальних послуг. Насамперед це потребує аналізу відповідності законодавства України міжнародним стандартам, прийнятим у розвинутих країнах світу. Це вимагає узгодження законодавчої бази галузей, які виробляють нематеріальні послуги, використання законодавчих актів як інструменту опосередкованого регулювання [145, с.446]. До засобів такого регулювання можна віднести і

податкову політику. Потребує свого створення та вдосконалення законодавча база щодо участі громадськості в діяльності органів державного управління нематеріальними послугами. Це питання на сучасному розвитку України як правової та демократичної держави набуває суттєвого значення та потребує найшвидшого впровадження [145, с.448].

Закони, що регулюють відносини в галузях нематеріальних послуг, повинні бути демократичними, тобто спонукати до творчості, вибору моделей і технологій надання послуг. Досягнення українським ринком нематеріальних послуг сучасного світового рівня значною мірою залежить саме від стану її нормативно-правової бази, яка повинна бути надійним підґрунтям і системою орієнтирів у практичній діяльності організацій нематеріального виробництва, їх керівників, усіх учасників процесу виробництва та споживання послуги. Окремі положення, що існують в нормативних документах містять деякі протиріччя та потребують узгодження, оскільки використовуються у повсякденній роботі. Саме такі недоліки частково чинять негативний вплив на формування нормативно-правового забезпечення закладів сектора нематеріальних послуг.

Сучасне законодавство має утверджуватися як ринково-спрямоване. Це повинно бути орієнтиром для розвитку сектора нематеріальних послуг відповідно до сучасних ринкових умов. Загальною вимогою до законодавства, що регулює діяльність на ринку нематеріальних послуг, повинна бути його відповідність умовам і потребам ринку, що забезпечуватиме стабільний розвиток суспільства і країни загалом.

3.2 Світовий досвід державного регулювання сектора нематеріальних послуг та його застосування в економіці в Україні

Розвиток сучасного суспільства безперечно пов'язаний з державою яка чинить безпосередній вплив на всі етапи його життєвого циклу. Не є винятком і сектор нематеріальних послуг, який на теперішній час відіграє неабияку роль у ефективному функціонуванні держави. Від рівня охорони здоров'я, здобутої освіти та культурного розвитку кожної людини залежить не лише розвиток окремої особи, суспільства, а й держави загалом, тому постає суттєва необхідність державного втручання у сектор нематеріальних послуг.

Як уже зазначалося в параграфі 3.1., державне регулювання ринку нематеріальних послуг – це здійснення органами державної влади регулюючого впливу на даний сектор для досягнення конкретної стратегічної мети та вирішення завдань як на державному, так і на глобальному рівнях. Ця політика ведеться на відповідному державному рівні, реалізується за допомогою нормативно-правової бази, різноманітних програм загальнодержавного та міжнародного значення, одночасно залучаючи до самого процесу її реалізації, інформаційний простір, суб'єктів господарської діяльності та інших верств суспільства.

Здійснений нами аналіз зарубіжного досвіду державного регулювання сектора нематеріальних послуг та можливості його застосування в економіці України показав, що існують дещо полярні погляди щодо цього питання. Деякі науковці вважають, що вирішувати економічні проблеми, що склалися в нашій країні повинні ми самі без звернень за допомогою до набутого досвіду інших зарубіжних країн. Ті, хто дотримуються протилежної думки, пропонують взяти модель будь-якої розвиненої країни і “пересадити” її на

вітчизняний ґрунт. В залежності від умов та особливостей існування певної країни, керуючись вже визначеною програмою її суспільного розвитку є очевидним, що при переході до нової моделі її державного регулювання потрібно на це звертати значну увагу.

Термін “державна політика в сфері послуг” міцно посів своє місце в ряді таких укорінених термінів, як “внутрішня політика”, “зовнішня політика”, “економічна політика”, і тільки в 60-70-х рр. ХХ ст., в таких країнах як Японія, США, західноєвропейських країнах почалось усвідомлення ролі сектора нематеріальних послуг як одного з найважливіших факторів економічного зростання, який потребує особливого ставлення з боку держави [68, с.19]. Ці роки характеризуються “інформаційним вибухом”, швидким відновленням знань, виникнення нових галузей нематеріального виробництва. Зважаючи на це значні зміни відбулись в основних цілях та значення галузей сектора нематеріальних послуг таких, як наука, освіта, культура, охорона здоров’я, для розвитку держави та суспільства загалом [81, с.288].

Поряд з цим все більшого значення набуло усвідомлення проблем, їх розгляду та системного вивчення, з котрими стикаються у секторі нематеріальних послуг перед тим, як прийняти стратегічні рішення та з’ясувати основні принципи державної політики у даній сфері.

До формування принципів побудови ефективної державної політики в сфері регулювання сектора нематеріальних послуг у більшості розвинених країн , а також країн – членів Організації економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР) залучені спеціальні наукові центри , експертні комісії, які спеціально для цього створені за відповідної підтримки глав держав, а не так як у вітчизняній практиці в урядових кулуарах. В ній чітко визначалися мета й завдання, пріоритети, ресурси, необхідні для їхньої реалізації. Особливостями політики держави в цих країнах в галузі освіти є послідовний та спадковий підходи. Для законодавчих документів національних освітніх

систем характерними є використання компетентнісного підходу (Закон України “Про вищу освіту”), інституційного – з акцентом на рівні вищої освіти та інституції, що можуть їх забезпечувати (Закон Республіки Польща “Про вищу освіту”), компетентнісно-результативного / програмно-цільового підходу (Федеральний закон “Про освіту в Російській Федерації”; Кодекс Республіки Білорусь про освіту), де зосереджено увагу на кінцевих особистісних і суспільних цілях вищої освіти [121, с.53-54]. На непорушність принципів першочерговості нематеріальних послуг, зокрема освіти не змогли вплинути ні зміна президентів ні влади в країні. Проілюструємо це на конкретних прикладах зарубіжних країн.

В теперішній час, навіть з існуванням таких суттєвих проблем у США, як терористичні акти, періодичні кризи та банкрутства компаній, урядом виділяються значні суми коштів на розвиток науки та створюються найсприятливіші умови для розвитку сектора нематеріальних послуг в країні.

На сьогодні США володіють найбільшим у світі науково-технічним потенціалом, який є вирішальним фактором динамічного розвитку економіки та її конкурентоспроможності. Кожного року на НДДКР у США асигнування перевищують на аналогічні видатки Німеччини, Великобританії, Франції та Японії, загалом.

Федеральний уряд США надає фінансову допомогу штатам, різним навчальним закладам, для здійснення освітньої реформи та з метою удосконалення якості освіти, оскільки інвестування у людський капітал відіграє все важливішу роль у забезпеченні конкурентних переваг країни як національному так і на глобальному рівнях. 12000 дол. США в середньому в рік витрачає уряд США на кожного учня, який безкоштовно вчиться у школі.

Кожен штат самостійно визначає структуру освіти, кількість років навчання, джерела та обсяги фінансування. Дошкільну освіту безкоштовно забезпечують деякі державні школи, а дитячі садочки – платно. Середню освіту безкоштовно забезпечують 71,5% закладів, що фінансує держава,

приватних закладів близько 24,15% (80% із них – релігійні), вартість навчання в середньому становить 17 500 дол. США). Існують так звані чартерні заклади їх 4,35% де навчання безкоштовне, фінансує їх держава із можливістю залучення приватних інвесторів.

Старші школи у США бувають академічними, професійними і багатoproфільними, при їх закінченні учні пишуть SAT академічний оцінювальний тест і отримують High School Diploma. Вступні іспити у вищі навчальні заклади відсутні, а підставою вступу є результати SAT які автоматично розсилають у ВНЗ штату.

На навчання в США, де проживає 4% дітей і молоді планети припадає на 28% світових витрат. Близько 60% студентів беруть кредити на навчання. Загальна сума боргу за кредитами на навчання у США станом на 2016 р. становить більше трильйона доларів [147]. Українські вищі отримують переважно державне фінансування (69,9%) яке збільшується з року в рік, цей показник збігається з пересічним у розвинутих країнах ОЕСР (69%), проте є нижчим, ніж у ЄС-21 (79%) [130]. Заклади вищої освіти у США, Великобританії, Австралії, Кореї та Японії переважною або значною мірою фінансуються домогосподарствами, однак в Україні інвестиції домогосподарств у вищу освіту в Україні надзвичайно низькі та складають приблизно 1% від усього фінансування вищої освіти.

Згідно зі звітом OECD за 2016 рік, зарплата вчителя в Україні – найнижча в Європі. Зарплата вчителя в Польщі у 19 раз вища, ніж в Україні, у Росії – у 5 разів, у Молдові – удвічі [175] (рис. 3.2.1.).

В Україні протягом останніх чотирьох років, навіть при скороченні обсягів державного замовлення конкурс на бюджетні місця на різних освітніх рівнях не зростає, оскільки значно швидше спадає кількість вступників, ніж кількість бюджетних місць. Це зумовлено демографічною кризою та погіршенням рівня середньої освіти в Україні та значним впливом студентів на навчання за кордон. Загальна кількість зарахованих на бюджет

на денну форму навчання протягом 2012–2015 років впала на 38% – з 107 282 до 66 314 осіб. Спад кількості зарахованих на контрактну форму навчання був ще більшим – на 59% з 98 555 до 40 548 осіб [105].

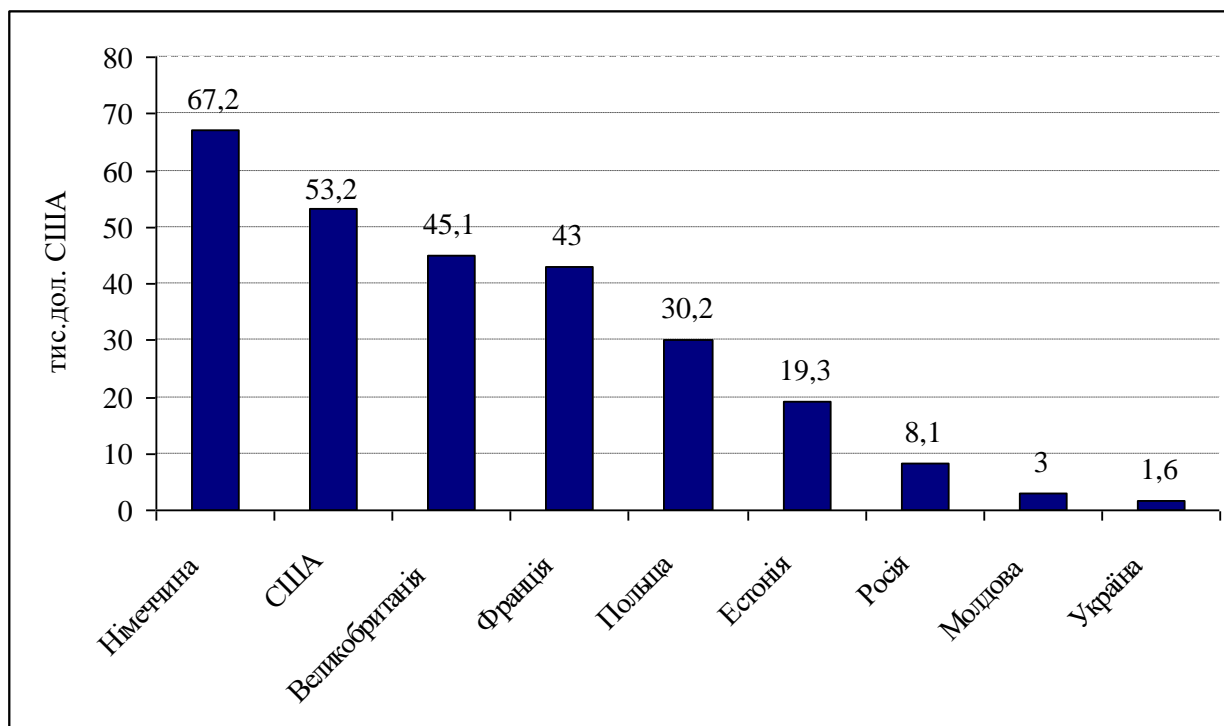

Рис.3.2.1. Середня щорічна зарплата вчителя у 2016 р., тис. дол [175]

Необхідно відзначити, що нематеріальні послуги відіграють вирішальну роль не тільки в економічному, але й соціальному розвитку країни. Вони забезпечують зміцнення положення держав на світових ринках, національну безпеку, посилення ролі в міжнародних економічних співтовариствах. Ці та інші аспекти знайшли своє відображення в особливостях державної політики з регулювання ринку нематеріальних послуг країн ОЕСР [144, с.41; 187, с.7-19].

Більшість країн Європейського Союзу здійснили істотні зміни в державній політиці регулювання сектора нематеріальних послуг, з урахуванням його впливу на економічне зростання.

Протягом останніх років спостерігаються високі темпи зростання економіки Німеччини, які супроводжуються активізацією наукових пошуків щодо дослідження різних аспектів економічного зростання. Берлінський технічний університет спільно з Національним інститутом економічних і соціальних досліджень (м. Лондон) організував такі дослідження в різних галузях промисловості Німеччини. Вони довели, що саме високий рівень кваліфікації робочої сили зумовлює високу продуктивність цих галузей, який, в свою чергу, забезпечується національною системою професійної освіти. Ці дослідження дають змогу стверджувати, що основними визначниками продуктивності праці галузей промисловості є освіта, зокрема вища.

На початку 60-х рр. японською радою з економічного планування встановлено, що економічне суперництво держав переходить в іншу систему координат, а саме в сферу науки та технологій, що, відповідно, стосується і сектора нематеріальних послуг. Японія є яскравим підтвердженням цього висновку. Саме “економічне диво” є безпосереднім наслідком реформи системи освіти у повоєнній Японії, яке б не відбулось без цих 200 тис. молодих японців, які у 50-х рр. в університетах Західної Європи, США та Канади здобули вищу освіту. Японські вчені пройшли стажування в наукових дослідницьких центрах ВНЗ більшості розвинутих держав світу. Саме та обставина, що урядом були створені дуже сприятливі умови для формування і розвитку сектору недержавної вищої освіти відіграла вагомую роль. З урахуванням надзвичайно стрімкого економічного та технологічного розвитку виникли нові вимоги до системи освіти. Такий розвиток змушував японців до постійної модифікації національної системи освіти, яка передбачала створення нових типів навчальних закладів, вдосконалення програм та методів навчання.

Японія чверть століття має третій у світі науковий потенціал (за обсягами фінансування), поступаючись лише США та ЄС, при цьому темпи

його росту вищі ніж у лідерів. На думку японських, американських і західноєвропейських фахівців, “ніщо в дійсності не дало такого великого внеску в перетворення Японії в країну з гігантським економічним потенціалом і високо розвинутою технологією виробництва, як її система освіти, яка є складовою частиною локомотива, що рухає японське суспільство в напрямку модернізації” [30, с.199].

Давайте проаналізуємо яких змін в країнах ОЕСР зазнав сектор нематеріальних послуг з урахуванням нових підходів до визначення її ролі та місця в системі економічного та соціального розвитку, на яких була побудована їх державна політика. Перш за все збільшились кількісні параметри, що відображають їхню масштабність.

Оскільки, масштаби розвитку освітньої системи США та спрямованість їхньої освітньої політики були розцінені країнами Західної Європи, Японією і новими промислово розвинутими країнами Тихоокеанського регіону як загрозу їхнім позиціям на міжнародних ринках, то вони вжили адекватні заходи, щоб звести до мінімуму її.

Стрімкий розвиток сектору нематеріальних послуг в країнах ОЕСР (за винятком Туреччини, Португалії і Мексики) супроводжувався його структурною трансформацією, переглядом завдань і цілей, змісту, філософії, методів і форм надання послуг, використанням нових інструментів контролю якості нематеріальних послуг, підвищення якої було основною метою реформ проведених на початку 90-х рр.

Аналіз зарубіжної практики показує, що у провідних країнах найчастіше використовують практику кредитування нематеріальних послуг, зокрема в сфері освіти.

Кредитування освіти в Україні має місце, але лише в одному варіанті – цільовий пільговий державний кредит. Інших державних схем кредитування нематеріальних послуг поки що немає. Освітні кредити служать інструментом соціальної політики держави, надаються при умові її активної

ролі та дають змогу забезпечити виконання державного замовлення. В цьому випадку основним пріоритетом є підвищення рівня доступності професійної освіти. Кредити, в системі вищої освіти, генеруються ВНЗ і спрямовані на зростання рівня якості навчання. Варто розширити варіації державного кредитування освітніх послуг, а також стимулювати через податкові пільги, активніше кредитування освіти комерційними банками.

Очевидним є факт про велику соціальну ефективність сектора нематеріальних послуг. Кожна людина, яка здобула необхідний для неї рівень освіти, культури, здоров'я, культури це відчуває.

На фоні процесів, що відбуваються в секторі нематеріальних послуг країн ОЕСР у результаті практичної реалізації проголошеної ними державної політики, в Україні стан сектора нематеріальних послуг оцінюється зовсім не однозначно, і в суспільстві немає єдиної думки з цього питання про це свідчить рівень заробітної плати у даному секторі, яка є на середньому рівні порівняно із заробітними платнями за іншими видами економічної діяльності табл.3.2.1.

Існують різні фактори впливу на сектор нематеріальних послуг, проте досвід багатьох країн свідчить, що різкі економічні спади або наявність тих чи інших політичних, економічних чи військових потрясінь не обов'язково призводять до уповільнення розвитку ринку нематеріальних послуг й тим паче до його повного розвалу, як це трапилося в Україні й інших державах СНД.

В більшості розвинутих країн і країн, що розвиваються в різні періоди розвитку спостерігались гострі кризові ситуації. Швидше і з меншими витратами виходили з них ті країни, що першорядне значення надавали розвитку освітніх, медичних, культурних послуг, послуг з охорони здоров'я і відповідних реформ. Так, наприклад, у США в другій половині двадцятого століття спостерігалось вісім істотних спадів виробництва, які були спричинені низкою внутрішніх і зовнішніх факторів (енергетичний криза,

в'єтнамська війна тощо). Та й сьогоднішню ситуацію важко віднести до позитивних для економічного зростання. Однак, при жодному спаді виробництва скорочення кількості студентів університетів і коледжів в США не було допущене. Потрібно зазначити, що в таких кризових ситуаціях спостерігалась протилежна ситуація, а саме, бурхливе зростання контингенту студентів. Тому, після другої світової війни освітня політика, що здійснювалась всіма президентами, сприяла цьому.

Таблиця 3.2.1

Динаміка середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності у 2010-2016 роках

Вид діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Освіта	1884	2077	2532	2696	2745	3132	3769
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1616	1762	2186	2351	2441	2829	3400
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	2129	2394	3017	3343	3626	4134	4844

Джерело: складено автором на підставі [110]

Соціальним благом є здоров'я тому, що нездорове населення збільшує суспільні витрати на медицину, їх альтернативне використання в інших сферах (зокрема, освіті, яка є основою нової економіки або економіки знань) скорочується. Страждає також бізнес: хвороби зменшують не тільки прибутки підприємств, але й продуктивність праці та якість інтелектуального потенціалу. Доступність і добра якість охорони медичних послуг – важливий чинник залучення у країну висококласних спеціалістів, науковців, підприємців, а також перешкода відтоку мізків.

У практиці зарубіжних країн найчастіше використовують страхування у сфері охорони здоров'я.

Як свідчить аналіз досвіду країн з конкурентними та високорозвинутими ринками медичного страхування, страховики, загалом, в

якості споживачів свої послуг прагнуть бачити осіб, які мають кращий стан здоров'я та намагаються уникати страхування осіб ризик для здоров'я яких є високим [66, с.38]. Це ускладнює можливість гарантування медичного обслуговування літнім людям та хронічним хворим і негативно відображається на забезпеченні справедливого фінансування галузі охорони здоров'я. Звичайно, що на практиці шляхом державного регулювання неможливо повністю уникнути таке явище, як “збирання вершків”. Щоб певною мірою послабити подібні тенденції потрібно мати надзвичайно сильні регуляторні можливості держави.

У Німеччині, Австрії, Бельгії, Нідерландах, Франції, Люксембурзі, Канаді, останнім часом – у нових країнах ЄС та Росії переважає модель соціального обов'язкового медичного страхування О. Бісмарка. Модель приватного медичного страхування є характерною для США, Швейцарії, Філіппін, Південної Кореї та Австралії, почали наближуватися до неї Азербайджан і Грузія [65, с.284-285]. У системі приватного медичного страхування в США не охоплено страхуванням біля 15 % населення, яке має досить низькі доходи. Уряд США вимушено фінансує дві страхові медичні програми для бідних і літніх осіб, щоб забезпечити їм медичну допомогу.

Реформування механізму фінансування охорони здоров'я не повинно зменшити обсяг фінансового забезпечення, а має гарантувати хоча б його існуючий рівень, тому потрібно встановити суму страхових внесків держави на нинішньому рівні фінансування у розрахунку на одну особу. Справді, страховий механізм необхідно запроваджувати поступово, не потрібно виключити державу із системи фінансового забезпечення закладів охорони здоров'я. Оскільки, саме держава має зайняти ключову роль у контролі і фінансуванні всієї системи охорони здоров'я та сприяти зростанню фінансового забезпечення.

Саме досвід зарубіжних країн дає змогу підтвердити той факт, що підвищення витрат суспільства на охорону здоров'я має здійснюватись паралельно зі збільшенням у цьому процесі частки держави.

У Франції діє типова схема обов'язкового медичного страхування. Держава забезпечує збір внесків на обов'язкове медичне страхування. На відміну від приватного страхування, ці внески пропорційні не ризику, а доходам. Державна страхова компанія відшкодовує пацієнтам їх витрати на медичну допомогу. Однак, тут діє схема неповного відшкодування – 75-80 % витрачених коштів, що дає змогу обмежити переспоживання медичних послуг з боку споживача. Але така схема не захищає від стимулювання попиту лікарями, оскільки в країні медична допомога оплачується за гонорарним принципом .

Слід відмітити, що цілі, на які витрачаються державні кошти і страхові виплати, у різних країнах суттєво відрізняються. Так, у Великобританії в системі державної медицини мають місце довготривалі черги (інколи це становить кілька років). Саме у таких ситуаціях щоб їх уникнути найчастіше використовуються страхові виплати. У Канаді приватні страховки використовуються, коли державні страхові виплати не повністю покривають вартість послуги (наприклад, деякі послуги стоматолога). У Франції державними програмами передбачено вартість послуги. Однак, коли фактична вартість вища над передбачуваною, тоді на доплату за послугу використовують приватні страховки. Практично лише у США страхові виплати використовуються для оплати найнеобхідніших медичних послуг.

Практика функціонування в розвинутих країнах соціальних та економічних моделей господарювання свідчить, що сфера послуг є надзвичайно важливою, оскільки безпосередньо впливає на формування освітньо-культурного рівня людського потенціалу, забезпечує задоволення потреб індивідуумів, підвищує рівень задоволення суспільних потреб чим впливає на виробничу сферу.

Розвиток сектора нематеріальних послуг відбувається випереджуваними темпами ніж сфери виробництва. Якщо здійснити порівняльний аналіз частки зайнятих в цій сфері у загальній чисельності зайнятих, то в країнах Західної Європи цей показник дорівнює 66%, а в США – на 6 % більший та відповідно становить 73%, на цей сектор припадає 80-90% приросту нових робочих місць.

В деяких країнах уряди намагаються відійти від традиційної (державної чи приватної) організації ринку нематеріальних послуг. Однією з можливостей розширених повноважень державних закладів є визначення плати за свої послуги. Стимулювання діяльності приватних закладів передбачає створення умов, коли їм вигідно здійснювати свою діяльність згідно державної політики. Одночасно це відбувається при заохоченні ринкової конкуренції між державними і приватними організаціями, що надають нематеріальні послуги. Домінування та розмір державного чи приватного сектора залежить від типу економічної системи країни та сили інституту національної історичної традиції: якщо у католицько-консервативній Іспанії переважає державна система освіти, то у традиційно ринково-ліберальних суспільних формаціях англосаксонського світу приватний сектор якщо не переважає кількісно, то має незаперечний престиж [11, с.282].

У Великобританії заклади з послуг освіти мають можливість отримати новий легальний статус – корпорації з гарантованою обмеженою відповідальністю. Державні заклади в такій ситуації не є приватизованими. Вони стають державними корпораціями, для яких характерна функціональна та фіскальна обмежена відповідальність, яка гарантується державою. За своєю суттю це неприбуткові організації, їх особливістю є те, що вони одержують контракти на постачання освітніх послуг від держави, однак їх персонал – це не державні службовці, а наймані за контрактом працівники. Планування своїх надходжень та розподіл коштів вони здійснюють

самостійно, а також несуть відповідальність за всі питання, що стосуються персоналу. У випадках, коли в коледжів з'являються фінансові труднощі, вони звертатися до уряду не повинні. До аспектів, якими вони відрізняються від традиційних приватних компаній належать: можливість додаткового банківського кредитування, хоча статут це і обмежує; обмеженість повноважень по управлінню активами і будівлями, якими вони володіють; коледжі можуть здійснювати нове будівництво за рахунок капітальних грантів уряду.

Практика діяльності урядів інших країн передбачає так звані спеціальні контракти на менеджмент державних закладів. За умови повного збереження власності і контролю держави приватний суб'єкт здобуває право очолювати державний заклад на певний проміжок часу із свободою приймати тільки прості управлінські рішення. Однак, в таких країнах, як Великобританія, Нідерланди і Бельгія, приватні заклади, які дотримуються державних стандартів підлягають фінансовому забезпеченні держави так, як і державні.

В Нідерландах в результаті політики заохочення свободи вибору в секторі нематеріальних послуг, майже 85% організацій з надання послуг нематеріального характеру є зараз приватними. В державних і приватних організаціях статутні умови, що стосуються організації діяльності є однаковими. Регіональні та місцеві органи влади забезпечують контроль державних асигнувань організаціям. [39, с.30].

Існують різні схеми фінансування підприємствами сектору нематеріальних послуг. Так, може бути майже повна свобода підприємств або ж жорстке регулювання всіх аспектів розвитку діяльності підприємств. Виділяються такі основні типи фінансування підприємствами професійного навчання працівників.

При першому типі, уряди не здійснюють регулювання видатків підприємств на навчання. В деяких країнах історично склалося усвідомлення важливості цієї діяльності і тому не має потреби в державному регулюванні. В

Німеччині, Японії, Швейцарії підприємці добровільно беруть на себе значну відповідальність за фінансування навчання працівників. Ніяких законодавчих зобов'язань щодо організації та фінансування навчання працівників не мають підприємства в Канаді, Нідерландах, Швеції, Великобританії, США [45, с.5].

Другий тип – можливість впровадження урядами прямих фінансових стимулів підприємствам з метою організації навчання. Це здійснюється у формі грантів або компенсації витрат на навчання (Німеччина, Великобританія, Республіка Корея, Чилі, Пакистан). Уряди намагаються здійснити законодавчий захист інвестицій підприємців у навчання. До таких спроб належить розробка нормативних положень, які передбачають, що працівники зобов'язані оплатити частину вартості навчання, в тому випадку, коли вони до певного моменту часу після його завершення покинули підприємство. У Данії, Франції, Індії, Ірландії, Республіці Корея, Пакистані, Малайзії, Нігерії, Сінгапурі та деяких латиноамериканських країнах уряди впроваджують схеми обов'язкового навчання працівників на підприємствах.

Третій тип – колективні угоди між підприємцями та профспілками як важливий інструмент фінансування професійного навчання, існують в більшості індустріальних країн. В цих угодах передбачено мінімальний рівень асигнування ресурсів та форми фінансування професійного навчання. Уряди мають можливість втручання в забезпечення дотримання цих пунктів та здійснювати співфінансування навчання (Нідерланди, Бельгія, Данія).

Четвертий – уряд і промисловість мають змогу спільно здійснювати фінансування відпусток працівників на період навчання. Такі загальнодержавні схеми передбачають, що підприємства здійснюють фінансові внески, які визначаються розміром заробітної плати працівників, а організацію, співфінансування та контроль забезпечує держава. У Франції та Бельгії підприємства спільно з урядами здійснюють фінансування оплати відпусток для працівників на період навчання.

Фонди професійної підготовки в галузях. Для деяких розвинених країн Європи характерною ознакою, є широке поширення концепції спільної відповідальності працівників, підприємств і уряду за професійне навчання. Так, в колективних угодах між працівниками і підприємцями передбачено спеціальний пункт, що стосується навчання. В результаті цього було створено багато галузевих та регіональних фондів фінансування навчання.

Держава забезпечує стимулювання розвитку цих фондів і здійснює допомогу у фінансуванні. Як правило, обсяг асигнувань держави є вільним, і може адресуватись як на окремі програми так і на частини: наприклад, на програму навчання найбільш вразливих груп населення або учнівства. Так, успіх функціонування галузевих фондів в європейських країнах доводить, що зростання обсягів професійного навчання, який здійснюється на підприємствах можна досягнути в умовах обмеженого державного втручання та фінансуванні. Такі форми фінансування професійної підготовки можуть бути ефективні у широко розвинених галузях промисловості, із значною чисельністю зайнятих і міцними профспілками. Окрім цього, вони залишають іншим формам і програмам професійного навчання простір для розвитку, оскільки охоплюють не весь обсяг трудових ресурсів.

Зростання витрат на сектор нематеріальних послуг у розвинених країнах світу в останні роки відбувається рекордними темпами. Однак, задоволення населення рівнем цих послуг знижується ще скоріше.

Для більшої переконливості: досвід країн Центральної і Східної Європи, які є не настільки багатими, які стали як і Україна на початку 1990-х рр. на шлях докорінних політичних, соціальних та економічних реформ, включаючи й реформування сектора нематеріальних послуг. Якщо раніше західна модель ринку нематеріальних послуг замінювалася соціалістичною, то сьогодні спостерігається протилежна ситуація: соціалістична модель, принесена в Центральну й Східну Європу Радянським Союзом, поступалася місцем сучасним моделям Західної Європи і США [68, с.93]. Реформи

сектора нематеріальних послуг в цих країнах так само, як і в Україні, здійснювалися в умовах політичної та економічної нестійкості, проте тут не було різкого спаду у фінансуванні галузей послуг нематеріального характеру.

Вивчення світового досвіду державного регулювання сектора нематеріальних послуг надали можливість розгляду його застосування в економіці в Україні.

Нерівність у фінансуванні медичних послуг різними верствами населення доповнюється нерівністю у кінцевому споживанні [151, с.127]. Тому актуальним завданням держави на сучасному етапі розвитку України є забезпечення доступності нематеріальних послуг для населення (освіти, охорони здоров'я) як суспільно необхідних благ, зумовлених неплатоспроможністю попиту на ці послуги.

Зіставлення доходів (заробітної плати) фахівців сектора нематеріальних послуг (професорсько-викладацького складу, науковців, лікарів, акторів та музикантів) в Україні (рис. 3.2.2.) та світі (рис.3.2.1.) дає підстави стверджувати: доходи фахівців сектора нематеріальних послуг у нашій країні одні з найнижчих у світі, що є сьогодні дестимулятором і демотиватором самовдосконалення, розвитку і зростання фахівців у секторі нематеріальних послуг та призводить до зниження конкурентоспроможності установ сектора нематеріальних послуг, втрати наукової еліти через відплив людського капіталу за кордон тощо [55, с.73]. Тому першорядним завданням уряду має стати підвищення доходів працівників у галузях сектора нематеріальних послуг до середньоевропейського.

У трійці провідних країн за основними показниками здоров'я Японії, Німеччині та США – усе населення охоплено повним медичним страхуванням, яке забезпечує держава та приватні структури-працедавці. В Україні стартувала реформа системи охорони здоров'я, якою передбачено активізацію медичного страхування здоров'я людини. Цей перший етап

впровадження медичної реформи поки не дає можливості говорити про переваги чи недоліки таких змін у вітчизняній системі охорони здоров'я.

В охороні здоров'я Великої Британії, Швеції, Фінляндії, Нової Зеландії, Італії контрактна система формує, поміж іншим, так звані квазіринки (або внутрішні ринки) державних і приватних медичних послуг.

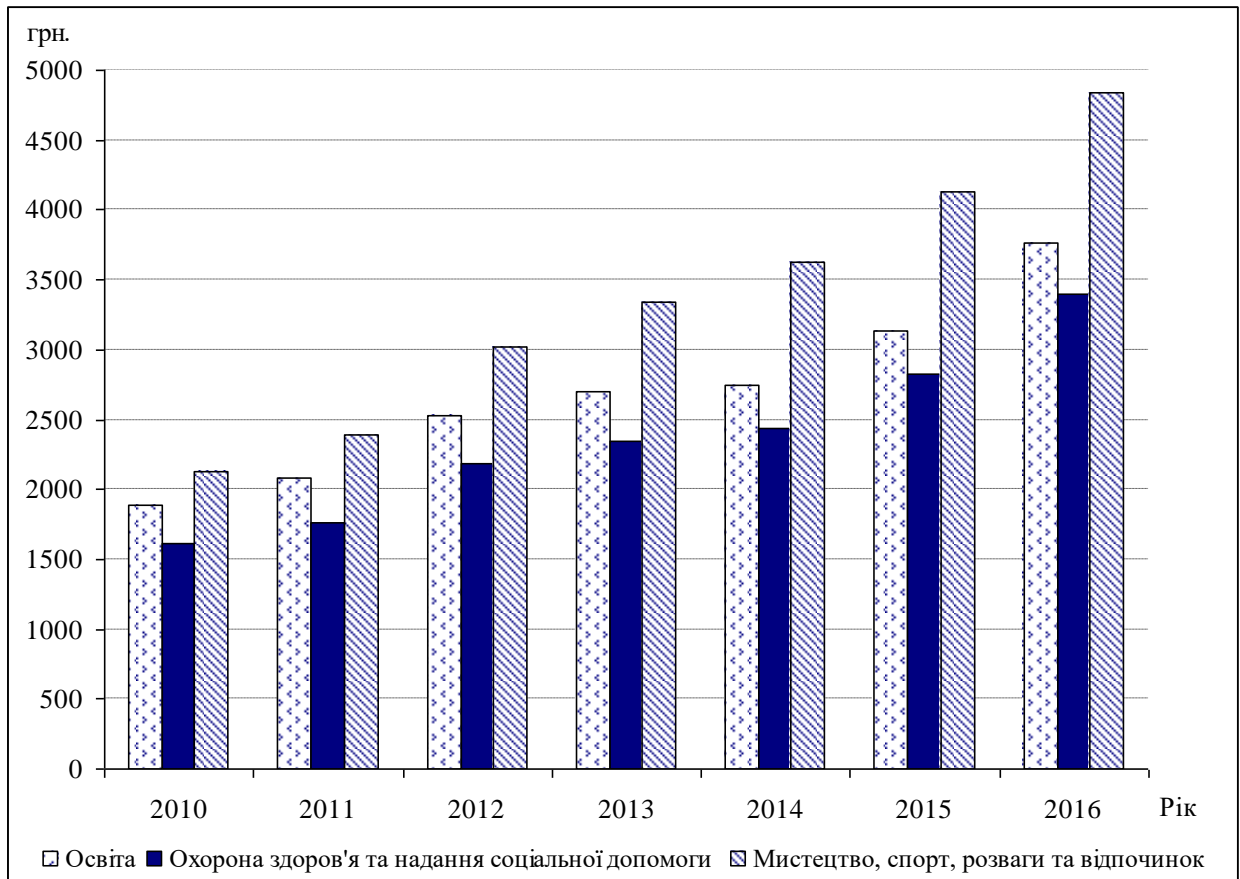

Рис.3.2.2. Динаміка середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності в Україні у 2010-2016 рр.

Джерело: побудовано автором на підставі [110]

Контрактна економіка передбачає участь держави в якості сторони договірних економічних відносин (договори на закупівлю медичних послуг між державою та лікувальними закладами, або договори зі сторонніми організаціями на будівництво державних лікарень, або інші соціальні проекти)..

Обмеження державою сфер використання суспільних ресурсів при укладанні контрактів з іншим суб'єктом, їх точкове використання дозволяють отримувати шуканий результат. У країнах Великої сімки (США, Велика Британія, Німеччина, Італія, Канада, Франція, Японія) перше місце із 615 за кількістю реалізованих проектів з державно-приватного партнерства посідає охорона здоров'я (184), друге – освіта (138) [110].

В Україні застосування внутрішнього ринку неодноразово апробували лише як експеримент у низці областей, починаючи з 2000-х років. Для нас це цікавий досвід через низький рівень бюджетного фінансування охорони здоров'я і відсутність тривалого тренду на збільшення іноземних інвестицій у цю галузь. Навпаки, останнім часом ми бачимо їх зниження. Так, у 2014 р. воно становило 11140,4 млн доларів, а у січні-вересні 2015 р. – 1806,7 млн доларів. На одну особу прямі інвестиції (наростаючим підсумком) у січні-вересні 2015 р. дорівнювали лише 1026,1 млн доларів [47].

Таким чином, беручи до уваги світовий досвід функціонування сектора нематеріальних послуг та процес реформування економіки України загалом варто зазначити, що в процесі переходу до нової економічної моделі потрібно передовсім зважати на умови й особливості розвитку вітчизняної економіки, керуватись опрацьованою програмою суспільного розвитку. Підвищення рівня життя населення, пришвидшення темпів розвитку та зміцнення економіки країни можливе лише при продуманій політиці держави щодо регулювання сектора нематеріальних послуг, належному розумінні його ролі і значення в прискоренні економічного зростання, забезпеченні стабільного культурного й духовного розвитку суспільства.

Отже, збалансована політика держави в секторі нематеріальних послуг, усвідомлення ваги сектора нематеріальних послуг у економічному зростанні країни, пропаганда культурно-духовного розвитку суспільства є основними умовами виведення цього сектора на вищий рівень розвитку.

Висновки до розділу 3

1. Сучасний сектор нематеріальних послуг, до якої належать в основному галузі соціально-культурного призначення, зокрема освіта, охорона здоров'я та культура, значно відстає від вимог суспільства. Матеріальна база цих галузей не перевищує 48- 50% нормативного рівня. У катастрофічному становищі перебуває медичне обслуговування населення, скоротилася середня тривалість життя, зменшилася народжуваність.

2. До основних суперечностей, що стосуються економічного стимулювання становлення та розвитку ринку нематеріальних послуг належать: неефективність наявних механізмів державного регулювання, низька результативність взаємозв'язку державного управління з механізмами самоорганізацій, неефективність бюджетно-податкової політики.

3. Процес регулювання сектора нематеріальних послуг умовно можна поділити на три етапи: законодавчий, впровадження та корегування.

4. Сьогодні спостерігаємо тенденції директивного управління галузями сектора нематеріальних послуг, відсутній поступ в напрямку ефективного розвитку галузей цього сектора. Стратегічні програми розвитку освіти, культури, охорони здоров'я носять, швидше, декларативний ніж результативний характер. Відсутній ефективний механізм моніторингу цільового використання коштів в цих галузях породжений як корупційними схемами, так і практично повною відсутністю зворотного зв'язку об'єктів та суб'єктів системи.

5. Потребують розвитку державні програми стимулювання приватного сектора на ринку нематеріальних послуг з посилення контролю за цільовим використанням коштів в цих галузях.

6. Пріоритетними напрямками удосконалення механізму державного регулювання мають стати: розмежування приватних та державних послуг в галузях сектора нематеріальних послуг; створення сприятливого середовища

для формування приватного сектора; створення незалежних контролюючих органів в секторі нематеріальних послуг; удосконалення методики вимірювання та моніторингу якості наданих послуг; формування механізму реорганізації існуючої системи контролю та управління в цьому секторі з подальшим виокремленням з діяльності державного апарату контролюючого органу за межі діяльності ринку нематеріальних послуг.

7. Основним дестимулятором і демотиватором самоудосконалення, розвитку і зростання фахівців у секторі нематеріальних послуг є низький рівень заробітної плати (у порівнянні із країнами світу), який призводить до зниження конкурентоспроможності установ сектора нематеріальних послуг, втрати наукової еліти через відплив людського капіталу за кордон тощо.

8. Актуальне завдання для України – забезпечення доступності нематеріальних послуг (освіти, охорони здоров'я, культури) як суспільно необхідних. Варто розширити варіації державного кредитування нематеріальних послуг, а також стимулювати через податкові пільги, активніше кредитування комерційними банками суб'єктів ринку нематеріальних послуг та удосконалення системи медичного страхування громадян.

Основні наукові результати, отримані під час аналізу державного регулювання сектора нематеріальних послуг в Україні та світі, опубліковано у працях автора: [32; 51].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягає у дослідженні політико-економічного середовища функціонування вітчизняного сектора нематеріальних послуг. Результати проведеного дослідження дозволяють зробити такі наукові висновки і пропозиції:

1. У другій половині ХХ – початку ХХІ ст. зростає значення сектора нематеріальних послуг у життєдіяльності суспільства. Дедалі важливішу роль цей сектор відіграє у процесах формування якісного людського капіталу. Простежується зростання частки створеного у цьому секторі національного продукту. Розвиток сектора нематеріальних послуг визначає динаміку головних показників рівня і якості життя населення країни – середня тривалість життя, медіанний рівень освіти, чисельність студентів і лікарів та індекс людського розвитку країни загалом.

2. Теоретичні засади дослідження функціонування сектора нематеріальних послуг передбачають розвиток понятійно-категоріального апарату. Уточнено визначення категорії “нематеріальна послуга” як форми продукту виробництва: нематеріальною доцільно вважати послугу, у виробництві якої частка матеріального об’єкта є незначною, носить допоміжний характер і є необов’язковою. Авторське визначення терміну “сектор нематеріальних послуг” комплексно характеризує взаємозв’язок елементів (суб’єктів та об’єктів ринку нематеріальних послуг), діяльність яких визначена загальною метою задоволення нематеріальних потреб та регулюється загальними правилами в наявному внутрішньому та зовнішньому середовищах зокрема та господарській системі країни загалом.

3. Питання цінової дискримінації у процесі ціноутворення в секторі нематеріальних послуг є зумовлені непостійністю якості нематеріальної

послуги, асиметрією інформації на ринку нематеріальних послуг, неплатоспроможністю попиту та рівнем споживчих ризиків.

4. Проведений аналіз сучасного стану та особливостей розвитку сектора нематеріальних послуг в Україні дає підстави для неоднозначних висновків. З одного боку, підсумкова інтегральна оцінка стану сектора нематеріальних послуг відображає позитивну динаміку зростання сфери культури. Проте, з іншого боку, за роки незалежності динаміка інтегрального показника загального стану сектора нематеріальних послуг була суперечливою, зокрема погіршився стан сфери охорони здоров'я та сфери освіти.

5. Основними причинами спаду у секторі нематеріальних послуг є: заполітизованість питання реформування сектора нематеріальних послуг; відсутність наступності й послідовності в реалізації реформ; відсутність єдиної політичної волі щодо напрямку шляхів реформування; нечіткою та неузгодженою є нормативно-правова база, що визначає та регулює механізми фінансування сектора нематеріальних послуг та ін.

6. Актуальним завданням держави на сучасному етапі розвитку України є забезпечення доступності нематеріальних послуг для населення (освіти, охорони здоров'я) як суспільно необхідних благ, зумовлених неплатоспроможністю попиту на ці послуги.

7. Тривале і суттєве недофінансування сектора нематеріальних послуг спричинило значні негативні явища, які несприятливо впливали на поведінку усіх учасників ринку нематеріальних послуг. Побудований таксономічний показник засвідчує значне відхилення показників рівня розвитку від одиниці, що вказує на незначні позитивні процеси змін, тобто розвиток сектора нематеріальних послуг у вітчизняній економіці відбувається досить повільними темпами.

8. Дослідження питання становлення та розвитку механізму фінансування вітчизняного сектора нематеріальних послуг дало підстави для

висновку, що низький рівень державного фінансування нематеріальних послуг у нашій державі до 2014 р. був зумовлений як дефіцитом державного бюджету, так і затримкою із його затвердженням, розривом у часі між виділенням коштів урядом та їх фактичним наданням, невиконанням прийнятих рішень про обсяги фінансування. Тривале і суттєве недофінансування сектора нематеріальних послуг спричинило значні негативні явища, які несприятливо вплинули на поведінку усіх учасників ринку нематеріальних послуг. В останні роки простежується тенденція до збільшення ролі фінансування сектора нематеріальних послуг з боку місцевих органів влади, що призводить до перетворення регіону з об'єкту на суб'єкт фінансування.

9. Існує прямий взаємозв'язок між розвитком сектора нематеріальних послуг та економічним зростанням країни. Досліджувані елементи сектора нематеріальних послуг (освіта, охорона здоров'я, культура) виступають основними чинниками формування факторів виробництва загалом та людського капіталу зокрема. Збільшуючи фінансування цих галузей економіки, держава сприятиме пришвидшенню темпів економічного зростання. Проте, простежуємо зачароване коло: економічне зростання прямо залежить від фінансування сфери послуг, а рівень її фінансування, своєю чергою, прямо залежить від темпів економічного зростання. Відповідно, у періоди економічних спадів відбувається зменшення фінансування освіти, науки, медицини тощо.

10. Основним напрямом поліпшення інституційного регулювання сектора нематеріальних послуг, враховуючи наукові напрацювання вітчизняних учених та беручи до уваги сучасні тенденції розвитку цього сектора, є перебудова механізму державного управління галузями, які продукують нематеріальні послуги, зокрема: надання більшої самостійності установам при одночасному зростанні їх відповідальності за результати своєї роботи; встановлення прямої залежності оплати праці персоналу від

результатів і якості роботи; зміну організаційних методів фінансування установ сектора нематеріальних послуг та ін.

11. Сучасний механізм державного регулювання потребує структурованої послідовної державної політики для гармонійного розвитку сектора нематеріальних послуг в структурі національної економіки. Такий механізм повинен забезпечити розмежування приватних та державних послуг в галузях сектора нематеріальних послуг; створення незалежних контролюючих органів в секторі нематеріальних послуг; удосконалення методики вимірювання та моніторингу якості наданих послуг; формування механізму реорганізації існуючої системи контролю та управління в цьому секторі з подальшим виокремленням з діяльності державного апарату контролюючого органу за межі діяльності ринку нематеріальних послуг.

12. Щодо використання в Україні зарубіжного досвіду державного регулювання ринку нематеріальних послуг існують дещо полярні погляди. Окремі економісти і політики вважають, що Україні немає потреби переймати досвід інших, оскільки самі здатні розв'язати свої соціально-економічні проблеми. Ті, хто дотримуються протилежної думки, пропонують взяти модель будь-якої розвинутої країни і перенести її на вітчизняний ґрунт. Очевидно, в процесі переходу до нової економічної моделі розвитку галузей сектора нематеріальних послуг потрібно передовсім зважати на умови й особливості розвитку країни.

13. Державна політика регулювання ринку нематеріальних послуг провідних зарубіжних країн формується в наукових центрах, спеціально створених з цією метою авторитетних комісіях експертів за підтримки перших осіб держави. Характерними рисами державної політики зазначених країн були й залишаються послідовність і спадкоємність. Принцип пріоритетності нематеріальних послуг в цих країнах залишається непорушним. Запозичення такого досвіду регулювання ринку нематеріальних послуг створить сприятливе середовище для розвитку галузей цього сектора.

14. Узагальнюючи світовий досвід функціонування сектора нематеріальних послуг та процес реформування економіки України загалом очевидно, що в процесі переходу до нової економічної моделі потрібно передовсім зважати на умови й особливості розвитку вітчизняної економіки, керуватись опрацьованою програмою суспільного розвитку. При продуманій політиці держави щодо сектора нематеріальних послуг, належному розумінні його ролі і значення в прискоренні економічного зростання, забезпеченні стабільного культурного й духовного розвитку суспільства по шляху демократії можна порівняно швидко домогтися зміцнення економіки країни та підвищення рівня життя населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айвазян С.А., Бажаева З.И., Староверова О.В. Айвазян С. Классификация многомерных наблюдений. Москва: Статистика, 1974. 769 с.
2. Александрова В.П. Перспективи фінансування економіки знань. *Економіка і прогнозування*. 2004. № 1. С. 71-86.
3. Аналітична економіка: макроекономіка і мікроекономіка: підручник : у 2 кн. 3-тє вид., випр. та доп. / за ред. С.М. Панчишина, П.І. Островерха. Київ: Апріорі, 2017. Кн.1: Вступ до аналітичної економіки. Макроекономіка. 567 с.
4. Антошкіна Л.І. Науково-методичні основи державного регулювання вищої освіти: дис. ... д-ра економ. наук: 08.02.03 / Бердянський інститут підприємництва. Київ, 2005. 464 с.
5. Апопій В.В., Олексин І.І., Шутовська Н.О., Футало Т.В. Організація і технологія надання послуг: навч. пос. / за ред. В.В. Апопія. Київ: Академія, 2006. 312 с.
6. Артеменко В.Б. Основи вимірювання регіонального розвитку з використанням концепції якості життя. *Регіональна економіка*. 2003. № 2. С. 133-142.
7. Бакуменко В.Д. Системно-ситуаційне зображення процесів управління в соціальних системах. *Вісник УАДУ*. 1999. №3. С. 312-324.
8. Башнянин Г.І. Сучасна вища освіта: тенденції та перспективи розвитку. *Освітнянські проблеми вищої школи: науковий вісник НЛТУ України*. / Г.І. Башнянин, О.М. Свінцов, М.Л. Потинський та ін. Львів, 2012. Вип.22.9. С.380-385. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu_2012_22.9_65 (дата звернення: 18.06.2017).
9. Башнянин Г.І., Лінтур І.В. Прогнозування обсягів інвестицій в економіку України за видами економічної діяльності. *Науковий вісник*

Мукачівського державного університету. Серія: Економіка. 2014 с.6-10.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2014_1_3 (дата звернення: 15.08.2017).

10. Башнянин Г.І., Свінцов О.М., Панчишин Т.В. Знання як вагомий економічний ресурс постіндустріального суспільства та чинник посилення економічної безпеки держави. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна.* Львів, 2012. № 2 С.149-158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_e_2012_2_18 (дата звернення: 25.08.2017).
11. Башнянин Г.І., Свінцов О.М., Панчишин Т.В. Структура та особливості освітніх систем розвинутих країн. *Ефективність державного управління / Національна академія державного управління при Президентові України*, 2013. № 35. С.277-283.
12. Башнянин Г.І., Свінцов О.М., Скірка Н.Я. Проблеми підвищення ефективності функціонування державної підсистеми освітнього комплексу. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна.* Львів, 2012. Вип.39 С.117-121. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlca_ekon_2012_39_28 (дата звернення: 15.07.2017).
13. Башнянин Г.І., Свінцов О.М., Шевчик Б.М. Вплив освітнього комплексу на ефективність функціонування національної економіки. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна.* Львів, 2014. Вип.46. С.19-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlca_ekon_2014_46_5 (дата звернення: 03.08.2017).
14. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. Москва: Academia, 1999. 786 с.
15. Білінець М.Ю. Фінансування вищої освіти в Україні: сучасні тенденції, проблеми та перспективи. URL: <http://www.global-national.in.ua/archive/4-2015/166.pdf> (дата звернення: 08.06.2017).

16. Болгов В.Є. Формування механізму інноваційного розвитку національної економіки: дис. ... канд. економ. наук: 08.00.03 / Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган – Барановського. Донецьк, 2014. 215 с.
17. Бредіхіна А., Лисак В. Проблеми охорони здоров'я в контексті соціальної політики. *Актуальні проблеми внутрішньої політики*. Київ: Вид-во НАДУ, 2005. Вип. 1 (5). С.252-256.
18. Булатова О.В. Регіоналізація світової економіки в умовах глобальної інтеграції: дис. ... д-ра економ. наук: 08.00.02 / Донецький національний університет. Донецьк, 2012. 508 с.
19. Бурменко Т.Д., Даниленко Н.Н., Туренко Т.А. Сфера услуг: економіка: учеб. пособие / под ред. Т.Д.Бурменко. Москва: КНОРУС, 2007. 328 с.
20. Бюджет України: видатки. URL: <http://cost.ua/budget/expenditure> (дата звернення: 09.08.2017).
21. Ван дер Венде М. Послесловие к одной дискуссии. ВВШ "Alma Mater", 2000. № 5. С.30-34.
22. Варналій З.С. Фінансування державних вищих навчальних закладів України: монографія. Київ: Знання України, 2017. 231 с.
23. Ватаманюк З., Панчишин С., Ватаманюк О. Вступ до економічної теорії: Курс лекцій. Львів: "Новий світ – 2000", 2005. Частина 1. 352 с.
24. Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление / отв. ред. А.Л.Яншин. Москва: Наука, 1991. 270 с.
25. Вернадский В.И. Начало и вечность жизни. Москва: Советская Россия, 1989. 704с.
26. Виконання Державного бюджету. URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477> (дата звернення: 02.05.2017).
27. Вітренко А. О. Сервісна економіка: теорія, сучасні виклики та глобальні тренди : монографія. Знання, 2016. 413 с.

28. Вітренко А.О. Сутність нематеріальної послуги як особливої теоретичної категорії в системі сучасної постіндустріальної економіки. *Економіка Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 8(173). С.42-49.
29. Вступ до економічної теорії: підручник / за ред.З.Ватаманюка. Львів: “Новий Світ – 2000”, 2006. 504 с.
30. Галаган А.И. Сравнительная характеристика принципов образовательной политики России и некоторых зарубежных стран. *Социально-гуманитарные знания*. 1999. № 3. С. 186-205
31. Гнилякевич І.З., Ільків Н.В. Маркетингові аспекти функціонування залізничного транспорту на ринку послуг України. *Формування ринкової економіки: зб.наук.пр.* Київ, 2012. № 28 Ч.2. С.338-346.
32. Гнилякевич-Проць І.З., Ільків Н.В. До проблеми реформування освіти в контексті програмно-орієнтованого навчання. *Проблеми становлення інформаційної економіки в Україні: матеріали міжнародної наук.-практ. конф.* (Львів, 19-21 жовтня 2017 р. Львів: Видавництво “Левада”, 2017. С.203-206.
33. Гнилякевич-Проць І.З., Ільків Н.В. Проектно-орієнтоване навчання як метод практичної підготовки студентів у вищій школі. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. Львів, 2016. Вип.53. С.381-385.
34. Головка В.А. Забезпечення ефективності діяльності підприємства шляхом вдосконалення менеджменту персоналу: дис. ... канд. економ. наук: 08.00.04 / Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України. Харків, 2013. 243 с.
35. Голубка С.М. Макроекономічний аналіз “Економічної системи” М.А.Балудянського: дис. ...канд. екон. наук: 08.01.03 / Львівський ун-т ім. І.Франка. Львів, 1995. 181 с.

36. Горський В.С. “Моління Данила Заточеника”. Гідність розуму. *Горський В.С. Нариси з історії філософської культури Київської Русі (середина XII-середина XIII ст.)*. Київ, 1993. 164 с.
37. Григорович В.Р. Державне управління процесами підготовки та прийняття управлінських рішень у системі охорони здоров'я України: дис. ... канд. Наук з держ. упр-ня: 25.00.02 / Національна академія державного управління при президентові України. Київ, 2011. 328 с.
38. Гэлбрейт Дж. К. Новое индустриальное общество. Москва: АСТ, 2004. 608 с.
39. Добровольська А.Б. Послуги в міжнародній торговельній діяльності: перспективи країн із перехідною економікою в контексті наслідків Уругвайського раунду ГАТТ /СОТ. *Реструктуризація економіки та раціоналізація експортно-імпортової політики України*: зб. пр. вч. / Ін-т світової економіки і міжнарод. відносин. Київ, 1997. Вип.10. С.29-32.
40. Довбенко М.В. Сучасна економічна теорія. Економічна нобелеологія: навч. посіб. Київ: Видавничий центр “Академія”, 2005. 336 с.
41. Друкер П. Управление в обществе будущего. – М.: “Вильямс”, 2007. – 320 с.
42. Електронний інформаційний ресурс “ОСВІТА.UA”. URL: <http://osvita.ua> (дата звернення: 20.08.2017).
43. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2001. – 170 с.
44. Єрохін С. Ефективність використання видатків державного бюджету на вищу освіту і можливість збільшення фонду державного пільгового кредитування. *Економічний часопис – XXI*: наук. журнал. Київ, 2004. № 2. С.48-50.
45. Жаров В. Дев'ятий раунд переговорів Україна – СОТ: досягнення у сфері інтелектуальної власності. *Інтелектуальна власність*. Київ, 2002. № 7-8. С.3-7.

46. Жильцов Е.Н., Казаков В.Н., Восколович Н.А. Экономика сферы платных услуг: учебник / под ред. Е.Н.Жильцова. Казань: МГУ им.М.В.Ломоносова, 1996 г. 205 с.
47. Зинченко Е. С. Государственно-частное партнёрство в здравоохранении – конец социального государства? URL: <http://www.iarex.ru/articles/51783.html> (дата звернення: 29.08.2017).
48. Злупко С.М. Економічна думка України (від давнини до сучасності): навчальний посібник. / ЛНУ ім.Івана Франка. Львів: Вид-во ЛНУ ім.Івана Франка, 2000. 496 с.
49. Злупко С.М. Українська економічна думка. Постаті і теорії. Львів: Євросвіт, 2004. 544 с.
50. Ильків Н.В. Интегральная оценка функционирования сектора нематериальных услуг в Украине. *Вести института предпринимательской деятельности*. Беларусь, июнь 2013. С.37-43.
51. Ільків Н.В. Маркетингові служби як інструмент розвитку підприємств сектора нематеріальних послуг в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. Львів, 2015. Вип.52. С.307-312.
52. Ільків Н.В. Освіта як інструмент промоції міста Львова. *Розвиток вищої освіти як інструмент міського маркетингу: збірник тез міжнародної наук. конф. (Школа технології, Катовіце, Польща, 5-6 листопада 2014 р.)*. Катовіце, Польща, 2014. С.24-25.
53. Ільків Н.В. Особливості організації служби маркетингу на підприємствах сфери послуг. *Діяльність вищих закладів освіти і розвиток економіки і культури в місті: збірник тез міжнародної наук. конф. (Школа технології, Катовіце, Польща, 17-18 вересня 2015 р.)*. Катовіце, Польща, 2015. С.21-22.
54. Інформація про хід реалізації Послань Президента України за підсумками I півріччя 2001 року / Кабінет Міністрів України. Київ, 2001. URL:<http://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 20.08.2017).

55. Кавун С.В., Ревак І.О. Тенденції та діагностика стану вітчизняної науки як фактора збагачення інтелектуального потенціалу. *Вісник НБУ*. 2015. № 6. С. 68–76.
56. Каленюк І. Кредитні джерела інвестування освіти. *Банківська справа*. Київ, 1998. № 5. С.41-44.
57. Камінська Т.М. Автономія медичних закладів у державному регулюванні охорони здоров'я: досвід Європи. *Актуальні проблеми державного управління: зб.наук.пр.* / Національна академія державного управління при Президентові України. Харків: Магістр, 2012. № 2 (42). С.431-438.
58. Камінська Т.М. Вплив асиметрії інформації на якість медичних послуг. *Економічна теорія та право*. 2015. № 3. С. 14-24.
59. Камінська Т.М. Децентралізація як умова ефективного фінансування лікувальних закладів. *Вектори розвитку фінансового потенціалу суб'єктів господарювання: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (1-5 лют. 2014 р.)*. Харків, 2014. 235–239.
60. Камінська Т.М. Децентралізована система охорони здоров'я в Канаді: уроки для України. *Історичні, економічні, соціально-філософські та освітні аспекти розвитку охорони здоров'я: матеріали II Міжнар. наукової Інтернет-конф. (4-11 листоп. 2014 р.)*. Харків, 2014. С. 54–58.
61. Камінська Т.М. Конкурентоспроможність охорони здоров'я в Україні. *Економічна безпека сучасної України: виклики та загрози* : матеріали наук.-практ. конф. викладачів, аспірантів і студентів Нац. юрид. ун-ту імені Ярослава Мудрого / за заг. ред. А. П. Гетьмана. (м.Харків, 19 трав. 2015 р.). Харків: Право, 2015. С.32-35.
62. Камінська Т.М. Контрактна економіка: еволюція та роль в охороні здоров'я. *Економіка і право охорони здоров'я*. 2015. № 2 (2). С.27-31.
63. Камінська Т.М. Охорона здоров'я і відтворення інтелектуального капіталу. *Нематеріальна економіка: управління формуванням і*

- використанням інтелектуального капіталу: монографія / за ред. Л.С.Шевченко. Харків: Право, 2014. С.211-240.
64. Камінська Т.М. Пріоритети соціальної модернізації національної економіки. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право: зб. наук. пр.* Харків: Право, 2011. № 3 (6). С. 47-57.
65. Камінська Т.М. Світові моделі фінансування охорони здоров'я. *Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого"*. Харків, 2012. С.284-285.
66. Камінська Т.М., Мандзюк М.М. Правові засади медичного загальнообов'язкового страхування за кордоном: уроки для України. *Історичні, економічні, соціально-філософські та освітні аспекти розвитку охорони здоров'я: матеріали II Міжнар. наукової Інтернет-конф. (4-11 листоп. 2014 р.)*. Харків, 2014. С. 58–61.
67. Каразин В.Н. Сочинения, письма и бумаги В.Н. Каразина, собранные и редактированные проф. Д. И. Багалеем / собр. и ред. Д.И. Багалея. Харьков: Тип. и лит. Зильберберг и С-вья, 1910. 926 с.
68. Касьянова Д.А. Соціально-економічний розвиток ринку освітніх послуг: дис. ... канд. економ. наук: 08.09.01 / Донецька державна академія управління. Донецьк, 2004. 214 с.
69. Кічурчак М.В. Відтворення суспільних благ в економічній системі України: концептуальні засади теорії та практики: монографія. Львів: Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 494 с.
70. Кічурчак М.В. Напрями адаптації зарубіжного досвіду фіскальної децентралізації в систему відтворення суспільних благ в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 8. С. 256–268.
71. Кічурчак М.В. Пріоритети поліпшення відтворення суспільних благ в умовах реалізації стратегії сталого розвитку в економічній системі України. *Економічний простір*. 2017. № 117. С. 102–118.

72. Кічурчак М.В. Становлення інституту суспільного вибору в системі відтворення суспільних благ в умовах євроінтеграції України. Пріоритети розвитку національної економіки в контексті євроінтеграційних та глобальних викликів : монографія / за заг. ред. О.С. Іванілова. Х.: ФОП Панов А.М., Видав. дім "В справі", 2016. С. 382–396.
73. Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010. Наказ Держспоживстандарт України від 11.10.2010 р. № 457. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/rada/card/vb457609-10> (дата звернення: 12.06.2016 р.).
74. Клим Н.В. Державне фінансування сектора нематеріальних послуг в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. Львів, 2002. Вип.31. С.240-245.
75. Клим Н.В. До питання про вплив нематеріальних послуг на економічне зростання. *Світова економічна криза: причини, наслідки та перспективи подолання: матеріали міжнародної наук. студ.-асп. конф.* (Львів, 14-15 травня 2010 р.) Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2010. С.243-245.
76. Клим Н.В. До питання про природу та класифікацію послуг. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. Львів, 2007. Вип.37. С.543-547.
77. Клим Н.В. Матеріальні і нематеріальні послуги: еволюція української економічної думки. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. Львів, 2010. Вип.43. С.610-615.
78. Клим Н.В. Місце нематеріальних послуг у дослідженнях інституціоналістів. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. Львів, 2005. Вип.34. С.748-752.
79. Клим Н.В. Основні джерела фінансування сектора нематеріальних послуг в Україні. *Формування нової парадигми економічної теорії в Україні. / Формування ринкової економіки в Україні: наук. збірник: / за ред.З.Г.Ватаманюка*. Львів: Інтереко, 2001. Спецвипуск 8. С.396-401.

80. Клим Н.В. Послуги як об'єкт дослідження у сучасній економічній науці. *Нові обрії економічної науки: матеріали міжнародної наук. студ.-асп. конф.* (Львів, 11-12 травня 2007 р.). Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2007. С.111-113.
81. Козик В.В., Панкова Л.А., Даниленко Н.Б. Міжнародні економічні відносини: навч. посіб. Київ: Знання–Прес, 2002. 406 с.
82. Козлова В.В., Невмержицький В.І. Вплив людського капіталу на економічний ріст. Матеріали наукової інтернет-конференції “*Соціум. Наука. Культура*”. URL: <http://intkonf.org> (дата звернення: 20.08.2017).
83. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 15.08.2017).
84. Кривцун І.М. Аналіз тенденцій розвитку страхового ринку в Україні. “*Економічні проблеми ринкової трансформації України*” : матеріали Всеукр. конф. (м.Львів, 2002 р.). Львів: Львів. банк. ін-т НБУ, 2002. С.132-134.
85. Кривцун І.М. Управління ризиками на засадах реалізації превентивних та компенсаційних заходів: дис. ... канд. економ. наук: 08.06.01 / Нац. ун-т “Львівська політехніка”. Львів, 2005. 164 с.
86. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2001. 608 с.
87. Крупка М.І., Островерх П.І., Реверчук С.К. Основи економічної теорії: підручник. Київ: Атіка, 2001. – с.344.
88. Крупка М.І., Ревак І.О. Пріоритети зміцнення економічної безпеки в освітній та науковій сфері України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 4(4). С. 55–62.
89. Куценко В., Удовиченко В., Опалова І. Освіта як фактор стабільності та національної безпеки України. *Економіка України*. 1998. № 1. С.12-22.

90. Лист Ф. Национальная система политической экономии / пер. под ред.: К.В.Трубников. С.-Пб.: А.Э. Мартенс, 1891. 486 с.
91. Майдебура Е.В. Маркетинг услуг. Киев: ВИРА-Р, 2001. 574 с.
92. Макроекономічний прогноз-2017: економіка та людина. URL: <http://iser.org.ua/analitika/ekonomichnii-analiz/makroekonomichnii-prognoz-2017-ekonomika-ta-liudina> (дата звернення: 25.02.2017 р.).
93. Максименко Г.В. Деякі закономірності розвитку сфери послуг в соціально орієнтованій економіці (порівняльний аналіз): автореф. дис. ...канд. екон. наук: 08.05.01 / Інститут світової економіки і міжнародних відносин. Київ, 2004. 23 с.
94. Маркетинг: Бакалаврський курс: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред.. С.М. Ілляшенка. Суми: ВТД „Університетська книга”, 2004. 976 с.
95. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения: в 50 томах. Москва: Госполитиздат, 1955. Т.23: Капитал. 907 с.
96. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения: тома 1-25. 2-е изд. Москва: Госполитиздат, 1955–1961.
97. Маршалл А. Принципы политической экономии. Москва: Прогресс, 1983. Т.1. 415 с.
98. Маяцкая И.Н. Развитие маркетинга в социальной сфере: теоретико-методологический аспект: дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.05 / Российский государственный социальный университет. Москва: РГБ, 2005. 390 с.
99. Михасюк І., Чаус В.. Регулювання національної економіки в екстремальних умовах (в умовах війни): монографія. Львів : Априорі, 2016. 212 с.
100. Національні рахунки України за 2014 рік: стат. зб. / Держ. служба статистики України. / за ред. І.М. Нікітіної. Київ: Держ. служба статистики України, 2016. 179 с.
101. Нематеріальна економіка: управління формуванням і використанням інтелектуального капіталу : монографія / Л.С. Шевченко, О.А. Гриценко,

- Т.М. Камінська та ін. / за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Право, 2014. 404 с.
102. Образование для всех? *Региональный мониторинговый доклад № 5 проекта MONEE*. Флоренция / Международный центр развития ребенка ЮНИСЕФ. Atar SA, Швейцария, 1998. 145 с.
 103. Овсянников С.С. Социальные и экономические факторы развития человеческого потенциала: дис. ... к-та экон. наук: 08.00.01 / ГОУ ВПО “Орловский государственный университет”. Орел, 2007. 199 с.
 104. Орієнтир – життєві потреби суспільства. *Урядовий кур’єр*. 2003. № 43. С.5-6.
 105. Освіта в Україні – 2015. URL: https://cedos.org.ua/data/pdfs/osvita_ua_250416_updated.pdf (дата звернення: 23.08.2016 р.).
 106. Основи законодавства України про охорону здоров’я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення: 24.07.2017).
 107. Островерх П.І. Мікроекономіка. Тести і задачі: навчальний посібник. / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 400 с.
 108. Офіційний сайт Головного управління статистики у Львівській області. URL: www.lv.ukrstat.gov.ua (дата звернення 10.07.2017 р.).
 109. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <http://www.treasury.gov.ua> (дата звернення: 27.05.2017).
 110. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 27.05.2017).
 111. Офіційний сайт Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень “IBSED”. URL: <http://www.ibser.org.ua> (дата звернення: 19.08.2017).
 112. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua> (Дата звернення: 05.08.2017).

113. Офіційний сайт Львівської міської ради. URL: <http://city-adm.lviv.ua/> (дата звернення: 23.07.2017).
114. Офіційний сайт Львівської обласної адміністрації. URL: <http://loda.gov.ua> (дата звернення: 05.08.2017).
115. Офіційний сайт Міністерства культури України. URL: <https://mincult.kmu.gov.ua> (дата звернення: 05.08.2017).
116. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/> (дата звернення: 05.08.2017).
117. Офіційний сайт Міністерства охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua> (дата звернення: 05.08.2017).
118. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua> (дата звернення: 05.08.2017).
119. Офіційний сайт Українського науково-технологічного центру. URL: <http://www.stcu.int> (дата звернення: 05.08.2017).
120. П. Хейне П. Боуттке, Д. Причитко. Экономический образ мышления. Изд. 10-е / пер. с англ. и ред. Т.А. Гуреш. Москва: Вильямс, 2007. 544 с.
121. Панчишин С.М., Гринькевич О.С. Поняттєвий апарат інституційного аналізу конкурентоспроможності системи вищої освіти. *Економіка розвитку*. Харків, 2017. № 1 (81). С.50-58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/есго_2017_1_8.
122. Парена В.А. Сфера послуг в умовах переходу до ринкової економіки України: дис. ... канд. економ. наук: 08.01.01 / Дніпропетровський державний аграрний університет. Дніпропетровськ, 2005. 221 с.
123. Пашук А. Проблема “истинного человека” у філософській концепції Григорія Сковороди. *Записки Наукового товариства ім.Т.Шевченка*. Львів, 1991. Т.ССХХІІ. С.181-200.
124. Переосмысливая грядущее. Крупнейшие американские экономисты и социологи о перспективах и противоречиях современного развития. МэиМО, 1998. № 11. С.5-26.

125. Пирець Н.М. Шляхи стимулювання експортного потенціалу України. *Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект*. Донецк: ДонНУ, 2004. С. 271–273.
126. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в эконометрическом моделировании / пер. с польск. В.В.Иванова. Москва: Финансы и статистика, 1989. 175 с.
127. Подолинский С.А. Труд человека и его отношение к распределению энергии. Москва: Ноосфера, 1991. 82 с.
128. Присяжнюк Ю.І. Міжрегіональна структурна взаємодія економіки України з національними господарськими системами країн Центрально-Східної Європи: дис. ... д-ра економ. наук: 08.00.02 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2012. 465 с.
129. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 15.08.2017).
130. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11.09.2003 р. № 1160-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1160-15> (дата звернення: 15.08.2017).
131. Про культуру: Закон України від 14.12.2010 р. № 2778-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2778-17> (дата звернення: 15.08.2017).
132. Про музеї і музейну справу : Закон України від 29.06.1995 № 249/95-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/249/95> (дата звернення: 15.08.2017).
133. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/848-19/page> (дата звернення: 15.08.2017).

134. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17.04.2002 № 347/2002. URL: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 24.06.2017).
135. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page> (дата звернення: 15.08.2017).
136. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 № 1805-III. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> (дата звернення: 15.08.2017).
137. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки : Закон України від 11.07.2001 № 2623-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2623-14> (дата звернення: 17.07.2017)
138. Про театри і театральну справу: Закон України від 31.05.2005 № 2605-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2605-15> (дата звернення: 15.08.2017).
139. Радиш Я.Ф. Державне управління охороною здоров'я в Україні: генезис, проблеми та шляхи реформування: монографія / передмова і заг. ред. Н.Р.Нижник. Київ: УАДУ, 2001. 360 с.
140. Ревак І.О. Досвід інституційної підтримки культури і духовності як чинників зміцнення економічної безпеки держави. *Європейські перспективи*. 2015. № 5. С. 12–19.
141. Ревак І.О. Інтелектуальний потенціал у системі економічної безпеки України: проблеми теорії та практики: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2015. 416 с.
142. Ревак І.О. Культурно-духовні чинники підвищення інтелектуального потенціалу України. *Глобальні та національні проблеми економіки*: електрон. наук. фахове вид. 2014. Вип. 2. С. 335–340.
143. Ревак І.О. Методичні підходи до оцінювання інтелектуального потенціалу держави. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія економічні науки*. 2014. Вип. 8. С. 214–219.

144. Реформа и развитие высшего образования: программный документ. / ЮНЕСКО. Париж: Изд-во ЮНЕСКО, 1995. 172 с.
145. Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи / В.В. Цветков та ін. Київ: Оріяни, 1998. 364 с.
146. Сагайдак М.П. Формування системи внутрішнього маркетингу підприємств сфери послуг: монографія. Київ: Вид-во ТОВ “СІК ГРУП УКРАЇНА”, 2015. 508 с.
147. Система освіти США в цифрах. URL: <http://studway.com.ua/sistema-osviti-ssha> (дата звернення: 23.09.2016 р.).
148. Система охорони здоров'я в США: фіаско комерційного підходу. URL: <http://msvitu.com/archive/2009/february/article-7.php> (дата звернення: 15.06.2017).
149. Сковорода Г. Повне зібрання творів: у 2 т. Київ: Наукова думка, 1973. Т.1. 532 с.
150. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Москва: Соцэкгиз, 1962. 684 с.
151. Соціальна держава: досвід політико-економічного аналізу: монографія / за ред. Л.С.Шевченко. Харків: “Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”, 2012. 275 с.
152. Статистичний щорічник України за 2016 р. / за ред. І.Є.Вернера; Державна служба статистики України. Київ, 2017. 611 с.
153. Стиглиц Дж.Ю. Экономика государственного сектора. Москва: МГУ: ИНФРА-М, 1997. 720 с.
154. Струмилин С.Г. Эффективность образования в СССР. *Экономическая газета*. 1962. 2 апр. № 14. с.28-30.
155. Тоффлер Э. Метаморфозы власти. Знание, богатство и сила на пороге XXI века. Москва: ООО “Издательство АСТ”. 2001. 669 с.
156. Туган-Барановський М.І. “Основи політичної економії” / наук.ред., автор передмови і вступної статті С.М.Злупко. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. 628 с.

157. Україна у цифрах 2016 / за ред. І.Є.Вернера; Державна служба статистики України. Київ Державна служба статистики. Київ, 2017. 240 с.
158. Україна: огляд економічної ситуації. URL: <http://www.elsys.pi.net.ua> (дата звернення: 25.08.2017).
159. Українські гуманісти епохи Відродження: антологія у 2 ч. / за ред. В.М.Нічик. Київ: „Наукова думка”, „Основи”, 1995. Ч.1. 432 с.
160. Финансовые недуги здравоохранения. “Зеркало недели”. 2004 р. № 36 (511). С.14-15.
161. Фінкільштейн О.В. Особливості застосування понять “державне управління” та “державне регулювання” у сфері вищої освіти. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. № 1 (10). С. 65-73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2015_1_10 (дата звернення: 22.08.2017).
162. Хаксевер К., Рендер Б., Рассел Р., Мердик Р. Управление и организация в сфере услуг: теория и практика. 2-ое международное изд. / пер. с англ. под ред. В. В. Кулибановой. С.-Пб.: Питер, 2002. 752 с.
163. Ходжсон Дж. Социально-экономические последствия прогресса знаний и нарастания сложности. *Вопросы экономики*. 2001. № 8. С.32-45.
164. Ціборовський О.М., Істомін С.В., Сорока В.М. Шляхи систематизації законодавства України у сфері охорони здоров'я. Київ: УІСД, 2011. 72 с.
165. Чистов С. М. Державне регулювання економіки: навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. Київ: КНЕУ, 2002. 208 с.
166. Чухно А. Зміна характеру та структури зайнятості в умовах постіндустріального суспільства. *Економічний Часопис-XXI*. 2002. №1. URL: <http://soskin.info/ea/2002/1/20020172.html> (дата звернення: 25.08.2017).
167. Шевченко Л.С. Роль і особливості впливу освіти на формування та розвиток інтелектуального капіталу. *Нематеріальна економіка: управління формуванням і використанням інтелектуального капіталу:*

- монографія / Л.С. Шевченко, О.А. Гриценко, Т.М. Камінська та ін.; за ред. Л.С. Шевченко. Харків: Право, 2014. С.169-210.
168. Шовкун, І. А. Високотехнологічні послуги у зовнішній торгівлі: світовий досвід та українські реалії. *Економіка України*. 2013. № 9. С.47–72.
169. Шурпа С.Я. Підвищення ефективності інвестування в людський капітал в Україні: дис. ... канд. економ. наук: 08.00.07 / ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”. Івано-Франківськ, 2013. 232 с.
170. Экономика здравоохранения как научно-практическая дисциплина: краткий обзор систем финансирования. *Вопросы экономики и управления для руководителей здравоохранения*. 2004. № 6 (42). С.25-47.
171. Юринець З.В. Інноваційний потенціал і державна інноваційна політика в системі підвищення конкурентоспроможності національної економіки. *Інвестиції : практика та досвід*: наук.-практ. журн. / Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили, ТОВ “ДКС Центр”. Київ: Центр, 2016. №4. С.35-37.
172. Юринець З.В. Розвиток інноваційної діяльності у США та Україні. *Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство*: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 15 травня 2015 р.). Львів : Центр американських студій ФМВ ЛНУ ім. Ів. Франка, 2015. Ч.2. С.392-396.
173. Юринець З.В. Чинники, що визначають формування конкурентоспроможності національної економіки. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*: науковий журнал. Хмельницький: Редакційно-видавничий центр Хмельницького національного університету, 2013. № 4, том 1 (202). С. 230-233.
174. Bell D. The social framework of the information society. / in: T Forester (ed.), *The Microelectronics Revolution*. Blackwell, Oxford: 1980. P.500-549.

175. Education at a Glance 2016: OECD INDICATORS. URL: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/education/education-at-a-glance-2016_eag-2016-en#.WnIJdfll_Dd#page1 (дата звернення: 11.07.2017 р.).
176. Hobson J. A. *Work and Wealth*. L., 1914. P. 9; Hobson J.A. *Free Thought in the Social Science*. L., 1926.
177. Hoekman B., Primo Braga C.A. *Protection and Trade in Services: A Survey: The World Bank Polici Research Working Paper*. / World Bank. Washington, 1997. № 1747. 42 p.
178. Ilkiv N.V. Innovative forms of promotion of the city L'viv. *Problems of social and economic development of business: Collection of scientific articles*. Vol. 2. Publishing house "BREEZE". Montreal, Canada, 2014. P.386-390.
179. Kaminska T.M. *Sustainable Development: Social and Economic Changes: Monograph*. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2016. P. 111-117.
180. Maddison A. *Dynamic Forces in Capitalist Developmen* / Oxford University Press. Oxford, 1991. 352 p.
181. OECD Health Data: Health expenditure and financing: Health expenditure indicators. URL: <http://data.oecd.org/healthres/health-spending.htm>.
182. Ohmae K. *The borderless world: power and strategy in the interlinked economy*. N.Y.: Harper Business, 1990. 223 p.
183. Porter M. Clusters and the new economics of competition. *Harvard Business Review*. 1998. Vol.76. Issue 6. P.77-90.
184. Schultz T. Human capital investment in women and men, International Center for Economic Growth Occasional Paper, 1994. No. 44 (New Haven, CT, Yale University).
185. Statistics Directorate Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: <http://www.oecd.org/std> (дата звернення: 26.08.2017).
186. The World Factbook. URL: <https://www.cia.gov/library/publications> (дата звернення: 26.08.2017).

187. Toffler A. Powershift: Knowledge, Wealth, and Violence at the Edge of the 21st Century, New York: Bantam Books., 1990. 585 p.
188. World Development Report (1998/99): Knowledge for Development. / The World Bank. Washington, 1999. URL: <http://www.rrojasdatabank.info/wdr98/front2.pdf> (дата звернення: 15.08.2017).

Види послуг у КВЕД¹

Секція	Назва секції видів економічної діяльності КВЕД ДК 009:2010	Розділ	Назва розділу
А	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство		
В	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	09	Надання допоміжних послуг у сфері добувної промисловості та розроблення кар'єрів
С	Переробна промисловість	33	Ремонт і монтаж машин і устаткування
Д	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	35	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря
Е	Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	36 37 38 39	Забір, очищення та постачання води Каналізація, відведення й очищення стічних вод Збирання, оброблення й видалення відходів; відновлення матеріалів Інша діяльність щодо поводження з відходами
Ф	Будівництво	41 42 43	Будівництво будівель Будівництво споруд Спеціалізовані будівельні роботи
Г	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	45 46 47	Оптова та роздрібна торгівля автотранспортними засобами та мотоциклами, їх ремонт Оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами Роздрібна торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами
Н	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	49 50 51 52 53	Наземний і трубопровідний транспорт Водний транспорт Авіаційний транспорт Складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту Поштова та кур'єрська діяльність

¹ Класифіковано автором за <http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010>

I	Тимчасове розміщування й організація харчування	55 56	Тимчасове розміщування Діяльність із забезпечення стравами та напоями
J	Інформація та телекомунікації	60 61 62 63	Діяльність у сфері радіомовлення та телевізійного мовлення Телекомунікації (електрозв'язок) Комп'ютерне програмування, консультування та пов'язана з ними діяльність Надання інформаційних послуг
K	Фінансова та страхова діяльність	64 65 66	Надання фінансових послуг, крім страхування та пенсійного забезпечення Страхування, перестрахування та недержавне пенсійне забезпечення, крім обов'язкового соціального страхування Допоміжна діяльність у сферах фінансових послуг і страхування
L	Операції з нерухомим майном	68	Операції з нерухомим майном
M	Професійна, наукова та технічна діяльність	69 70 71 72 73 74 75	Діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку Діяльність головних управлінь (хед-офісів); консультування з питань керування Діяльність у сферах архітектури та інжинірингу; технічні випробування та дослідження Наукові дослідження та розробки Рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку Інша професійна, наукова та технічна діяльність Ветеринарна діяльність
N	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	77 78 79 80 81 82	Оренда, прокат і лізинг Діяльність із працевлаштування Діяльність туристичних агентств, туристичних операторів, надання інших послуг бронювання та пов'язана з цим діяльність Діяльність охоронних служб та проведення розслідувань Обслуговування будинків і територій Адміністративна та допоміжна офісна діяльність, інші допоміжні комерційні послуги
O	Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	84	Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування
P	Освіта	85	Освіта
Q	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	86 87	Охорона здоров'я Надання послуг догляду із забезпеченням проживання

		88	Надання соціальної допомоги без забезпечення проживання
R	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	90	Діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг
		91	Функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури
		92	Організування азартних ігор
		93	Діяльність у сфері спорту, організування відпочинку та розваг
S	Надання інших видів послуг	94	Діяльність громадських організацій
		95	Ремонт комп'ютерів, побутових виробів і предметів особистого вжитку
		96	Надання інших індивідуальних послуг
T	Діяльність домашніх господарств	97	Діяльність домашніх господарств як роботодавців для домашньої прислуги
U	Діяльність екстериторіальних організацій і органів	99	Діяльність екстериторіальних організацій і органів

Визначено автором

Умовні позначення:

■ нематеріальні послуги

■ матеріальні послуги

■ змішані послуги (можуть бути як матеріальні, так і нематеріальні)

Додаток Б

Одиничні показники освіти (x_{ij}^1)

	Кількість дошкульних навчальних закладів ² , тис.	Кількість місць в дошкульних закладах	Кількість загальноосвітніх навчальних закладів	Кількість вчителів у загальноосвітніх навчальних закладах	Кількість професійно-технічних закладів	Кількість ВНЗ I-II рівнів акредитації	Кількість ВНЗ III-IV рівнів акредитації	Кількість аспірантів	Кількість докторантів	Кількість організацій, які виконують наукові дослідження й розробки	Кількість науковців, осіб
1990	24,5	2277	21,8	537	1246	742	149	13374	422	1344	313079
1991	24,4	2243	21,9	543	1251	754	156	13596	503	1344	295010
1992	23,8	2216	22	565	1255	753	158	13992	592	1350	248455
1993	23,2	2189	22,1	579	1185	754	159	14816	765	1406	222127
1994	22,3	2101	22,3	576	1177	778	232	15643	927	1463	207436
1995	21,4	2014	22,3	596	1179	782	255	17464	1105	1453	179799
1996	20,2	1856	22,2	585	1156	790	274	19227	1197	1435	160103
1997	18,4	1770	22,1	571	1003	660	280	20645	1233	1450	142532
1998	17,6	1638	22,1	573	995	653	298	21766	1247	1518	134413
1999	17,2	1216	22,2	576	980	658	313	22300	1187	1506	126045
2000	16,3	1117	22,2	577	970	664	315	23295	1131	1490	120773
2001	15,7	1077	22,2	568	965	665	318	24256	1106	1479	113341
2002	15,3	1060	22,1	561	962	667	330	25288	1166	1477	107447
2003	15	1053	21,9	551	953	670	339	27106	1220	1487	104841
2004	14,9	1040	21,7	547	1011	619	347	28412	1271	1505	106603
2005	15,1	1056	21,6	543	1023	606	345	29866	1315	1510	105512

2006	15,1	1063	21,4	537	1021	570	350	31293	1373	1452	100245
2007	15,3	1084	21,2	531	1022	553	351	32497	1418	1404	96820
2008	15,4	1110	21	524	1018	528	353	33344	1476	1378	94138
2009	15,5	1121	20,6	522	975	511	350	34115	1463	1340	92403
2010	15,6	1136	20,3	515	976	505	349	34653	1561	1303	89564
2011	16,1	1171	19,9	509	976	501	345	34192	1631	1255	84969
2012	16,4	1204	19,7	510	972	489	334	33640	1814	1208	82032
2013	16,7	1236	19,3	508	968	478	325	31482	1831	1143	77853
Средне	18,0	1460,3	21,5	550,2	1051,6	639,6	292,7	24844,3	1206,4	1404,2	141897,5
2014	15	1077	17,6	454	814	387	277	27622	1759	999	69404
2015	14,8	1105	17,3	444	798	371	288	28487	1821	978	63864
2016	14,9	1125	16,9	438	787	370	287	25963	1792	978	63864
Средне	14,9	1102,3	17,3	445,3	799,7	376,0	284,0	27357,3	1790,7	985,0	65710,7

Одиничні показники охорони здоров'я (x_{ij}^2)

	Кількість лікарняних закладів, тис	Кількість лікарняних ліжок на 10 000 населення	Кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів, тис.	Кількість лікарів усіх спеціальностей на 10 000 населення	Кількість середнього медичного персоналу на 10 000 населення	Захворювані всього	Захворювані новоутворення	Хвороби органів дихання	Уроджені аномалії (вади розвитку), деформації та хромосомні порушення
1990	3,9	135,5	6,9	44	117,5	32188	310	17021	41
1991	3,9	135,2	7	44,4	119,4	32701	321,5	16623,5	46,5
1992	3,9	132,6	7,1	43,8	115,8	33214	333	16226	52
1993	3,9	130,9	7,2	44,4	115,7	33833	332	16671	54
1994	3,9	129,3	7,2	44,1	114,2	31455	328	14499	49
1995	3,9	125,1	7,2	45,1	116,5	32547	327	15705	47
1996	3,7	114,6	7,1	45,2	115	30169	335	13221	50
1997	3,4	100,2	7,1	45,1	112,7	31158	348	14129	53
1998	3,3	97	7,2	45,5	111,7	31974	372	13877	59
1999	3,3	96,5	7,3	46	111,9	32959	382	14485	61
2000	3,3	95	7,4	46,2	110,3	33471	382	14639	62
2001	3,2	96,6	7,4	46,8	110,1	33192	394	14213	59
2002	3,1	97,3	7,4	46,9	110	32233	382	13372	57
2003	3	96,6	7,6	47,1	110,3	32585	395	13835	54
2004	2,9	95,7	7,7	47,4	110,9	32573	406	13511	55
2005	2,9	95,2	7,8	47,9	106,2	32912	408	13894	53
2006	2,9	95,6	7,9	48,4	106,1	32240	414	13308	53

2007	2,8	95,2	8	48,3	105,5	32807	407	13946	51
2008	2,9	95,1	8,8	48,3	101,1	32467	406	13671	51
2009	2,8	94,2	8,8	49,1	102	33032	407	14528	52
2010	2,8	94	9	49,3	102,4	33080	418	14595	52
2011	2,5	90,6	8,2	49,3	101	32381	423	14148	55
2012	2,4	89,1	8,3	47,9	97,2	31162	433	13220	54
2013	2,2	88	10,8	48	97,4	31024	440	13293	55
Середнє	3,2	104,8	7,8	46,6	109,2	32389,9	379,3	14442,9	53,1
2014	1,8	78,5	9,8	43,5	88,6	26881	363	11839	48
2015	1,8	78,1	10	43,7	87,3	26789	366	11862	48
2016	1,7	74,3	10,2	44	86,5	27361	369	12582	47
Середнє	1,8	77,0	10,0	43,7	87,5	27010,3	366,0	12094,3	47,7

Додаток Г

Одиничні показники культури (x_{ij}^3)

	Кількість театрів, од	Кількість концертних організацій, од	Кількість музеїв, од	Кількість бібліотек, тис.од ²	Бібліотечний фонд, млн. прим. ²	Кількість клубних закладів, тис.од ²	Кількість дитячих музичних шкіл	Кількість шкіл мистецтв	Кількість дитячих художніх шкіл	Кількість хореографічних шкіл
1990	125	44	214	25,6	419	25,1	1204	110	126	5
1991	130	43	225	25,3	410	24,7	1226	126	130	6
1992	127	44	275	25,3	401	23,9	1238	156	131	6
1993	131	49	295	24,4	388	23,5	1234	190	135	6
1994	132	52	305	24,2	379	23,3	1223	211	137	8
1995	136	53	314	23,8	370	23	1201	244	138	10
1996	130	53	324	23,3	364	22,4	1182	250	136	8
1997	130	55	358	21,5	356	21,5	1102	269	133	9
1998	132	57	367	21,1	350	20,9	1086	277	132	9
1999	131	57	369	20,9	347	20,7	1064	291	131	9
2000	131	61	378	20,7	343	20,4	1036	307	130	9
2001	129	61	386	20,4	338	20,2	1025	312	131	10
2002	131	67	376	20,4	339	19,9	1021	319	130	11
2003	135	71	394	20,3	336	19,6	995	348	127	11
2004	133	77	422	20	333	19,4	985	358	122	11
2005	135	78	437	19,8	330	19,1	966	370	124	12
2006	137	81	445	19,8	324	19	954	377	125	12

2007	138	79	458	20,8	345	18,9	938	389	125	10
2008	138	77	478	20,6	352	18,8	908	418	123	10
2009	136	77	499	20,1	338	18,7	905	422	124	10
2010	140	83	546	19,5	326	18,6	892	432	125	10
2011	133	82	570	19,3	318	18,5	889	435	123	10
2012	132	88	592	19,2	315	18,5	880	443	121	10
2013	133	85	608	19,1	311	18,5	878	443	121	10
Средне	132,71	65,58	401,46	21,48	351,33	20,71	1043,00	312,38	128,33	9,25
2014	113	73	543	16,9	258	16,8	797	377	108	9
2015	113	73	564	17,3	266	17,2	793	370	109	8
2016	112	76	576	17	255	17,1	787	378	107	8
Средне	112,67	74,00	561,00	17,07	259,67	17,03	792,33	375,00	108,00	8,33

Додаток Д

Стандартизовані значення освіти (P_{ij}^1)

	Кількість дошкульних навчальних закладів ² , тис.	Кількість місць в дошкульних закладах	Кількість загальноосвітніх навчальних закладів	Кількість вчителів у загальноосвітніх навчальних закладах	Кількість професійно-технічних закладів	Кількість ВНЗ I-II рівнів акредитації	Кількість ВНЗ III-IV рівнів акредитації	Кількість аспірантів	Кількість докторів	Кількість організацій, які виконують наукові дослідження й розробки	Кількість науковців, осіб	Інтегральний показник освіти, W_i^1
1990	1,36	1,56	1,01	0,98	1,18	1,16	0,51	0,54	0,35	0,96	2,21	11,82
1991	1,36	1,54	1,02	0,99	1,19	1,18	0,53	0,55	0,42	0,96	2,08	11,80
1992	1,32	1,52	1,02	1,03	1,19	1,18	0,54	0,56	0,49	0,96	1,75	11,57
1993	1,29	1,50	1,03	1,05	1,13	1,18	0,54	0,60	0,63	1,00	1,57	11,52
1994	1,24	1,44	1,04	1,05	1,12	1,22	0,79	0,63	0,77	1,04	1,46	11,79
1995	1,19	1,38	1,04	1,08	1,12	1,22	0,87	0,70	0,92	1,03	1,27	11,83
1996	1,12	1,27	1,03	1,06	1,10	1,24	0,94	0,77	0,99	1,02	1,13	11,68
1997	1,02	1,21	1,03	1,04	0,95	1,03	0,96	0,83	1,02	1,03	1,00	11,13
1998	0,98	1,12	1,03	1,04	0,95	1,02	1,02	0,88	1,03	1,08	0,95	11,09
1999	0,96	0,83	1,03	1,05	0,93	1,03	1,07	0,90	0,98	1,07	0,89	10,74
2000	0,91	0,76	1,03	1,05	0,92	1,04	1,08	0,94	0,94	1,06	0,85	10,58
2001	0,87	0,74	1,03	1,03	0,92	1,04	1,09	0,98	0,92	1,05	0,80	10,46
2002	0,85	0,73	1,03	1,02	0,91	1,04	1,13	1,02	0,97	1,05	0,76	10,50

2003	0,83	0,72	1,02	1,00	0,91	1,05	1,16	1,09	1,01	1,06	0,74	10,59
2004	0,83	0,71	1,01	0,99	0,96	0,97	1,19	1,14	1,05	1,07	0,75	10,68
2005	0,84	0,72	1,00	0,99	0,97	0,95	1,18	1,20	1,09	1,08	0,74	10,76
2006	0,84	0,73	1,00	0,98	0,97	0,89	1,20	1,26	1,14	1,03	0,71	10,74
2007	0,85	0,74	0,99	0,97	0,97	0,86	1,20	1,31	1,18	1,00	0,68	10,75
2008	0,86	0,76	0,98	0,95	0,97	0,83	1,21	1,34	1,22	0,98	0,66	10,76
2009	0,86	0,77	0,96	0,95	0,93	0,80	1,20	1,37	1,21	0,95	0,65	10,65
2010	0,87	0,78	0,94	0,94	0,93	0,79	1,19	1,39	1,29	0,93	0,63	10,68
2011	0,90	0,80	0,93	0,93	0,93	0,78	1,18	1,38	1,35	0,89	0,60	10,66
2012	0,91	0,82	0,92	0,93	0,92	0,76	1,14	1,35	1,50	0,86	0,58	10,71
2013	0,93	0,85	0,90	0,92	0,92	0,75	1,11	1,27	1,52	0,81	0,55	10,52
2014	1,01	0,98	1,02	1,02	1,02	1,03	0,98	1,01	0,98	1,01	1,06	11,11
2015	0,99	1,00	1,00	1,00	1,00	0,99	1,01	1,04	1,02	0,99	0,97	11,02
2016	1,00	1,02	0,98	0,98	0,98	0,98	1,01	0,95	1,00	0,99	0,97	10,88

Додаток Е

Стандартизовані значення охорони здоров'я (P_{ij}^2)

	Кількість лікарняних закладів, тис	Кількість лікарняних ліжок на 10 000 населення	Кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів, тис.	Кількість лікарів усіх спеціальностей на 10 000 населення	Кількість середнього медичного персоналу на 10 000 населення	Захворювані всього	Захворювані новоутворення	Хвороби органів дихання	Уроджені аномалії (вади розвитку), деформації та хромосомні порушення	Інтегральний показник охорони здоров'я, W_i^2
1990	1,22	1,29	0,89	0,94	1,08	1,01	1,22	0,85	1,30	7,65
1991	1,22	1,29	0,90	0,95	1,09	0,99	1,18	0,87	1,14	7,63
1992	1,22	1,27	0,91	0,94	1,06	0,98	1,14	0,89	1,02	7,51
1993	1,22	1,25	0,93	0,95	1,06	0,96	1,14	0,87	0,98	7,51
1994	1,22	1,23	0,93	0,95	1,05	1,03	1,16	1,00	1,08	7,56
1995	1,22	1,19	0,93	0,97	1,07	1,00	1,16	0,92	1,13	7,53
1996	1,16	1,09	0,91	0,97	1,05	1,07	1,13	1,09	1,06	7,39
1997	1,06	0,96	0,91	0,97	1,03	1,04	1,09	1,02	1,00	7,06
1998	1,03	0,93	0,93	0,98	1,02	1,01	1,02	1,04	0,90	6,92
1999	1,03	0,92	0,94	0,99	1,02	0,98	0,99	1,00	0,87	6,88
2000	1,03	0,91	0,95	0,99	1,01	0,97	0,99	0,99	0,86	6,85
2001	1,00	0,92	0,95	1,00	1,01	0,98	0,96	1,02	0,90	6,83
2002	0,97	0,93	0,95	1,01	1,01	1,00	0,99	1,08	0,93	6,86
2003	0,94	0,92	0,98	1,01	1,01	0,99	0,96	1,04	0,98	6,81
2004	0,91	0,91	0,99	1,02	1,02	0,99	0,93	1,07	0,97	6,77

2005	0,91	0,91	1,00	1,03	0,97	0,98	0,93	1,04	1,00	6,73
2006	0,91	0,91	1,02	1,04	0,97	1,00	0,92	1,09	1,00	6,77
2007	0,88	0,91	1,03	1,04	0,97	0,99	0,93	1,04	1,04	6,74
2008	0,91	0,91	1,13	1,04	0,93	1,00	0,93	1,06	1,04	6,84
2009	0,88	0,90	1,13	1,05	0,93	0,98	0,93	0,99	1,02	6,81
2010	0,88	0,90	1,16	1,06	0,94	0,98	0,91	0,99	1,02	6,81
2011	0,78	0,86	1,06	1,06	0,92	1,00	0,90	1,02	0,97	6,58
2012	0,75	0,85	1,07	1,03	0,89	1,04	0,88	1,09	0,98	6,50
2013	0,69	0,84	1,39	1,03	0,89	1,04	0,86	1,09	0,97	6,75
2014	0,34	0,34	0,33	0,33	0,34	3,01	3,02	3,06	2,98	7,71
2015	0,34	0,34	0,33	0,33	0,33	3,02	3,00	3,06	2,98	7,70
2016	0,32	0,32	0,34	0,34	0,33	2,96	2,98	2,88	3,04	7,58

Додаток Ж

Стандартизовані значення показників культури (P_{ij}^3)

	Кількість театрів, од	Кількість концертних організацій, од	Кількість музеїв, од	Кількість бібліотек, тис.од ²	Бібліотечний фонд, млн. прим. ²	Кількість клубних закладів, тис.од ²	Кількість дитячих музичних шкіл	Кількість шкіл мистецтв	Кількість дитячих художніх шкіл	Кількість хореографічних шкіл	Інтегральний показник культури, W_i^3
1990	0,94	0,67	0,53	1,19	1,19	1,21	1,15	0,35	0,98	0,54	8,77
1991	0,98	0,66	0,56	1,18	1,17	1,19	1,18	0,40	1,01	0,65	8,97
1992	0,96	0,67	0,69	1,18	1,14	1,15	1,19	0,50	1,02	0,65	9,14
1993	0,99	0,75	0,73	1,14	1,10	1,13	1,18	0,61	1,05	0,65	9,34
1994	0,99	0,79	0,76	1,13	1,08	1,12	1,17	0,68	1,07	0,86	9,66
1995	1,02	0,81	0,78	1,11	1,05	1,11	1,15	0,78	1,08	1,08	9,98
1996	0,98	0,81	0,81	1,08	1,04	1,08	1,13	0,80	1,06	0,86	9,66
1997	0,98	0,84	0,89	1,00	1,01	1,04	1,06	0,86	1,04	0,97	9,69
1998	0,99	0,87	0,91	0,98	1,00	1,01	1,04	0,89	1,03	0,97	9,70
1999	0,99	0,87	0,92	0,97	0,99	1,00	1,02	0,93	1,02	0,97	9,68
2000	0,99	0,93	0,94	0,96	0,98	0,98	0,99	0,98	1,01	0,97	9,75
2001	0,97	0,93	0,96	0,95	0,96	0,98	0,98	1,00	1,02	1,08	9,83
2002	0,99	1,02	0,94	0,95	0,96	0,96	0,98	1,02	1,01	1,19	10,02
2003	1,02	1,08	0,98	0,95	0,96	0,95	0,95	1,11	0,99	1,19	10,18
2004	1,00	1,17	1,05	0,93	0,95	0,94	0,94	1,15	0,95	1,19	10,27
2005	1,02	1,19	1,09	0,92	0,94	0,92	0,93	1,18	0,97	1,30	10,45
2006	1,03	1,24	1,11	0,92	0,92	0,92	0,91	1,21	0,97	1,30	10,53

2007	1,04	1,20	1,14	0,97	0,98	0,91	0,90	1,25	0,97	1,08	10,45
2008	1,04	1,17	1,19	0,96	1,00	0,91	0,87	1,34	0,96	1,08	10,52
2009	1,02	1,17	1,24	0,94	0,96	0,90	0,87	1,35	0,97	1,08	10,51
2010	1,05	1,27	1,36	0,91	0,93	0,90	0,86	1,38	0,97	1,08	10,71
2011	1,00	1,25	1,42	0,90	0,91	0,89	0,85	1,39	0,96	1,08	10,65
2012	0,99	1,34	1,47	0,89	0,90	0,89	0,84	1,42	0,94	1,08	10,78
2013	1,00	1,30	1,51	0,89	0,89	0,89	0,84	1,42	0,94	1,08	10,76
2014	1,00	0,99	0,97	0,99	0,99	0,99	1,01	1,01	1,00	1,08	10,02
2015	1,00	0,99	1,01	1,01	1,02	1,01	1,00	0,99	1,01	0,96	10,00
2016	0,99	1,03	1,03	1,00	0,98	1,00	0,99	1,01	0,99	0,96	9,98

Рейтинг Webometrics (червень, 2017 р.) [42]

ranking	<u>World Rank</u> ▲	University	<u>Presence Rank*</u>	<u>Impact Rank*</u>	<u>Openness Rank*</u>	<u>Excellence Rank*</u>
1	1299	Київський національний університет Тараса Шевченка	943	1879	1607	1398
2	1685	Національний технічний університет України Київський політехнічний інститут	559	1335	1419	2664
3	2112	Сумський державний університет	962	2034	1859	3012
4	2124	Харківський національний університет В Н Каразіна	1193	3292	3180	2264
5	2192	Одеський національний університет І І Мечникова	2346	1709	4785	2807
6	2303	Львівський національний університет Івана Франка	1547	3016	2617	2743
7	2526	Національний університет Львівська політехніка	1218	4612	2014	2782
8	2696	Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"	1206	4429	1882	3171
9	2702	Тернопільський національний економічний університет	3190	898	2444	4539
10	3000	Національний авіаційний університет	1711	1748	3241	4403
11	3133	Національний Університет біоресурсів і природокористування України	3449	4098	2801	3783
12	3235	Чернівецький національний університет Ю Федьковича	4770	9133	3259	2712
13	3377	Запорізький національний університет	2598	1083	4056	5254
14	3469	Національний університет Києво Могилянська академія	4578	3168	3089	4539
15	3577	Прикарпатський національний університет Василя Стефаника	2043	6995	3352	3783
16	3854	Львівський національний медичний університет	4439	8263	3329	3843
17	3864	Івано Франківський національний технічний університет нафти і газу	6834	2229	4221	5254
18	3942	Національний аерокосмічний університет Н Е Жуковського	4352	6815	3380	4285
19	4082	Харківський національний університет радіоелектроніки	6897	10473	3414	3674
20	4095	Дніпропетровський національний університет О Гончара	5268	9113	6050	3625
21	4107	Харківський національний університет міського господарства О М Бекетова	2384	2330	3103	5789
22	4273	Національний Університет Харчових Технологій	3146	9196	4236	4068
23	4280	Буковинський державний медичний університет	5361	2227	4152	5789
24	4408	Ужгородський національний університет	4666	10664	2858	4068
25	4474	Національний педагогічний університет М П Драгоманова	1467	3647	2528	5789

ranking	<u>World Rank</u> ▲	University	<u>Presence Rank*</u>	<u>Impact Rank*</u>	<u>Openness Rank*</u>	<u>Excellence Rank*</u>
26	4536	Національний медичний університет О О Богомольця	7770	10166	2635	4285
27	4661	Київський національний економічний університет	3027	8711	1665	4921
28	4726	Чернівецький медичний коледж	7724	812	9491	5789
29	4814	Національний університет оборони України Івана Черняхівського	8979	2550	6337	5789
30	4875	Національний гірничий університет	2505	3862	4552	5789
31	4875	Черкаський національний університет Богдана Хмельницького	2908	4576	3010	5789
32	4968	Донецький національний технічний університет	3923	4151	4420	5789
33	5017	Одеський національний політехнічний університет	5179	7338	3206	5254
34	5040	Київський Національний Університет Технологій та Дизайну	6955	10824	3173	4539
35	5102	Київський національний університет будівництва і архітектури	2825	7281	4153	5254
36	5148	Тернопільський державний медичний університет	967	5294	3935	5789
37	5173	Запорізький Національний Технічний Університет	1801	9096	4360	4921
38	5193	Донецький національний університет	7337	7275	4077	5254
39	5245	Вінницький національний технічний університет	2817	6052	2775	5789
40	5308	Луганський національний університет Та Шевченка	8318	8367	5266	4921
41	5371	Європейський університет	11440	3723	6524	5789
42	5409	Национальная Металлургическая академия Украины	6792	11123	3625	4703
43	5486	Київський Університет Бориса Грінченка	32	7858	2767	5789
44	5601	Тернопільський національний технічний університет І Пулюя	829	7076	3607	5789
45	5664	Український Католицький Університет	7249	5067	5807	5789
46	5707	Полтавський національний педагогічний університет	3405	6427	4395	5789
47	5727	Донбаська державна машинобудівна академія	4253	12572	4595	4539
48	5775	Херсонський державний університет	5698	9020	4500	5254
49	5829	Київський національний університет культури і мистецтв	1012	7351	4071	5789
50	6020	Національний Фармацевтичний Університет	4742	11629	4058	4921
51	6026	Українська державна академія залізничного транспорту	1827	8016	3471	5789
52	6026	Харківський національний автомобільно дорожній університет	1357	7964	3632	5789
53	6168	Уманський державний педагогічний університет П Тичини	2416	7094	5305	5789
54	6242	Університет КРОК	4688	8482	3193	5789

ranking	<u>World Rank</u> ▲	University	<u>Presence Rank*</u>	<u>Impact Rank*</u>	<u>Openness Rank*</u>	<u>Excellence Rank*</u>
55	6274	Національний університет Острозька академія	5719	7721	4338	5789
56	6278	Харківський національний економічний університет	4340	8943	2691	5789
57	6329	Київський національний торговельно економічний університет	5859	9121	2469	5789
58	6374	Донецький національний медичинський університет М Горького	10667	7008	9491	4703
59	6471	Український державний хіміко-технологічний університет	8979	15581	3701	4403
60	6478	Закарпатський художній інститут	18221	2533	9491	5789
61	6485	Миколаївський національний аграрний університет	9639	7745	4545	5789
62	6485	Чернігівський національний технологічний університет	5834	9133	3052	5789
63	6501	Мелітопольський державний педагогічний університет	1720	8033	5294	5789
64	6509	Полтавський національний технічний університет Ю Кондратюка	3363	8984	3668	5789
65	6548	Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти	4815	3341	9491	5789
66	6555	Національний юридичний університет Ярослава Мудрого	3514	9910	2448	5789
67	6708	Національний університет водного господарства та природокористування	2729	12134	3698	5254
68	6755	Українська академія банківської справи Національного банку України	6707	9400	3321	5789
69	6776	Бердянський державний педагогічний університет	6089	7558	6153	5789
70	6776	Національний університет Одесская юридическая академия	4127	9615	3413	5789
71	6815	Приазовський державний технічний університет	5876	11022	5271	5254
72	6905	Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту академіка В Лазаряна	5698	9780	3404	5789
73	7027	Кременчуцький національний університет Михайла Остроградського	3279	9780	4112	5789
74	7079	Переяслав Хмельницький державний педагогічний університет Григорія Сковороди	12414	9274	3715	5789
75	7084	Київська школа економіки	7548	9066	4711	5789
76	7093	Східноукраїнський національний університет В Даля	10309	8263	5513	5789
77	7125	Івано-Франківський національний медичинський університет	3179	6864	8026	5789
78	7148	Національна академія внутрішніх справ	4796	8239	6432	5789
79	7154	Житомирський державний університет І Франка	4757	10056	3872	5789
80	7212	Тернопільський національний педагогічний	5859	10254	3576	5789

ranking	<u>World Rank</u> ▲	University	<u>Presence Rank*</u>	<u>Impact Rank*</u>	<u>Openness Rank*</u>	<u>Excellence Rank*</u>
		університет				
81	7238	Дніпропетровська медична академія	1586	11166	2917	5789
82	7303	Житомирський державний технологічний університет	5236	11238	2427	5789
83	7346	Кіровоградський державний педагогічний університет В Винниченка	5092	10434	3814	5789
84	7393	Національний університет кораблебудування адмірала Макарова	2664	10216	4560	5789
85	7498	Східноєвропейський національний університет Лесі Українки	4994	11629	2477	5789
86	7533	Луцький Національний Технічний Університет	6388	12468	9491	4168
87	7581	Харківський національний університет внутрішніх справ	2091	11304	3594	5789
88	7622	Вінницький національний медичний університет М І Пирогова	6388	10853	3790	5789
89	7765	Сумський національний аграрний університет	5834	11592	3161	5789
90	7801	Кам'янець Подільський національний університет І Огієнка	6955	10473	4726	5789
91	7859	Одеська національна академія харчових технологій	2835	11761	3541	5789
92	7989	Університет сучасних знань	18523	4384	9491	5789
93	8105	Національний університет цивільного захисту України	2884	11761	4185	5789
94	8163	Національна медична академія післядипломної освіти П Л Шупика	5183	13092	2128	5789
95	8303	Українська інженерно педагогічна академія	3363	11903	4363	5789
96	8345	Хмельницький національний університет	3654	10892	5864	5789
97	8388	Львівський Державний Університет Фізичної Культури	2806	13070	2965	5789
98	8405	Полтавська державна аграрна академія	4483	12170	4035	5789
99	8430	Дніпропетровський університет Альфреда Нобеля	5889	11629	4729	5789
100	8471	Національний транспортний університет	7905	10902	5538	5789

Рейтинг ВНЗ “Топ 200 Україна” (2017 р.) [42]

№	ВНЗ	Оцінка якості науково- педаго- гічного потенціалу Іпп	Оцінка якості навчання ІН	Оцінка міжна- родного визнання ІМВ	Оцінка інтегральног о показника діяльності ВНЗ, ІЗ
1	Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського”	37,418142	24,281419	24,4829	86,182459
2	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	37,769754	20,839431	23,28319	81,892371
3	Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	19,751908	14,676816	15,06279	49,491519
4	Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”	18,573207	10,14642	16,38257	45,102197
5	Національний університет “ “Львівська політехніка”	12,008843	15,626166	17,03906	44,674071
6	Національний гірничий університет	21,093455	10,546152	12,75355	44,393153
7	Національний медичний університет імені О.О. Богомольця	28,103072	7,6483286	8,041441	43,792842
8	Національний університет біоресурсів і природокористування України	17,665546	14,957859	10,36397	42,987377
9	Львівський національний університет імені Івана Франка	12,020464	14,703774	16,07945	42,803691
10	Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана	11,894025	18,473218	11,72613	42,09337
11	Сумський державний університет	13,320145	10,395121	18,28005	41,995313
12	Національний університет “Києво- Могилянська академія”	13,279081	17,366606	11,34653	41,992215
13	Національний аерокосмічний університет ім. М.С. Жуковського “Харківський авіаційний інститут”	14,524216	9,163254	16,81335	40,500819
14	Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара	15,748106	11,897727	12,1823	39,828137
15	Національна металургійна академія України	15,996271	8,5173348	13,67065	38,184257
16	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого	15,105474	11,289669	9,971076	36,366219
17	Одеський національний університет імені І.І. Мечникова	11,089862	7,7530442	16,33042	35,17333
18	Національний педагогічний університет імені	11,673445	11,614833	11,85866	35,146938

	М.П. Драгоманова				
19	Національний авіаційний університет	12,492928	12,757832	9,875604	35,126364
20	Національний університет харчових технологій	16,639845	9,8555001	8,609579	35,104923
21	Національний фармацевтичний університет	15,862625	11,159398	8,075143	35,097167
22	Харківський національний університет радіоелектроніки	13,998094	7,5003567	12,43083	33,929278
23	Вінницький національний технічний університет	16,502596	8,3810433	8,160793	33,044432
24	Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича	8,1114229	11,003123	13,87004	32,98459
25	Донецький національний технічний університет	10,20566	9,7286763	12,15083	32,08517
26	Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова	17,092673	6,7225328	8,098894	31,9141
27	Донецький національний університет імені Василя Стуса	9,7369625	9,7299357	12,13886	31,605761
28	Київський національний торговельно-економічний університет	9,2426924	15,530474	6,632241	31,405408
29	Національний лісотехнічний університет України	19,751459	5,2806003	6,026775	31,058834
30	Київський національний університет технологій та дизайну	11,958706	10,551717	8,341715	30,852139
31	Одеський національний політехнічний університет	8,5710604	7,2550861	14,06076	29,886905
32	Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу	9,8073633	7,1655625	12,80114	29,77407
33	Одеський національний економічний університет	8,1088181	14,458519	7,077368	29,644705
34	Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя	10,647704	9,5471127	9,329379	29,524196
35	Харківський національний медичний університет	14,048191	7,2310914	8,188405	29,467687
36	Ужгородський національний університет	10,883447	8,9749116	9,381115	29,239473
37	Університет банківської справи НБУ	7,7920344	14,535036	6,79511	29,122181
38	Одеська національна академія харчових технологій	13,863704	6,435202	8,370871	28,669777
39	Тернопільський національний економічний університет	7,2291993	13,626469	7,059001	27,914669
40	Національний університет "Одеська юридична академія"	8,7587236	10,483024	8,666277	27,908024
41	Східноукраїнський національний університет	8,3195826	7,3278926	12,05684	27,704312

	імені Володимира Даля				
42	Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника	8,7036999	8,1425287	10,75924	27,605472
43	Київський національний університет будівництва і архітектури	12,221179	8,2878733	7,016546	27,525598
44	Чорноморський національний університет імені Петра Могили	8,089503	10,377948	8,831732	27,299183
45	Одеський національний медичний університет	13,301058	6,4727427	7,476178	27,249979
46	Хмельницький національний університет	8,7203006	6,0774351	12,3691	27,166838
47	Запорізький національний технічний університет	8,867404	7,7574351	9,740285	26,365124
48	Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького	12,06688	6,2080972	7,824156	26,099133
49	Національний транспортний університет	8,191878	8,123793	9,432823	25,748494
50	Українська медична стоматологічна академія	11,685123	5,9224789	8,024535	25,632137
51	Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця	7,2410782	10,067781	8,078696	25,387555
52	Буковинський державний медичний університет	11,769303	5,5235322	8,042125	25,33496
53	Дніпропетровська медична академія	13,642962	5,5321604	6,13473	25,309852
54	Центральноукраїнський національний технічний університет	12,205074	8,8388643	4,201953	25,245892
55	Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського	8,0978407	6,2580043	10,70857	25,06441
56	Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського	8,9146823	7,1676607	8,363907	24,44625
57	Українська інженерно-педагогічна академія	10,718456	7,633485	6,075756	24,427697
58	Харківський національний автомобільно-дорожній університет	11,007225	6,2977628	7,079058	24,384046
59	Університет економіки та права "КРОК"	7,6313484	10,711667	5,829533	24,172548
60	Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка	11,749055	7,3889842	4,827579	23,965618
61	Запорізький державний медичний університет	10,482022	5,4194369	8,04334	23,944799
62	Івано-Франківський національний медичний університет	12,103334	6,2176947	5,512124	23,833153
63	Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв	8,6778748	9,6096199	5,467402	23,754897
64	Луганський національний університет імені Тараса Шевченка	7,4021796	10,483912	5,865417	23,751508

65	Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна	7,9474675	6,7732376	9,015735	23,73644
66	Миколаївський національний аграрний університет	10,03159	9,7665523	3,911426	23,709569
67	Національний університет водного господарства та природокористування	10,051258	7,4241173	6,180651	23,656027
68	Придніпровська державна академія будівництва та архітектури	11,123379	5,7556099	6,748043	23,627032
69	Київський міжнародний університет	7,7496571	10,998626	4,861257	23,609541
70	Таврійський державний агротехнологічний університет	10,640381	7,1583783	5,749208	23,547968
71	Донбаська державна машинобудівна академія	10,565202	5,0503156	7,546315	23,161832
72	Національний університет фізичного виховання і спорту України (НУФВСУ)	9,3882397	9,7874423	3,985872	23,161554
73	Луцький національний технічний університет	7,745826	5,7865382	9,521092	23,053456
74	Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського	8,0399361	6,6807408	8,007514	22,728191
75	Львівський торговельно-економічний університет	9,6178188	7,509426	5,569609	22,696854
76	Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки	8,2069827	7,783377	6,597677	22,588037
77	Одеський національний морський університет	8,6082965	6,1948279	7,717273	22,520398
78	Київський університет імені Бориса Грінченка	6,8546163	6,7077848	8,935383	22,497784
79	Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка	8,164922	8,5766941	5,69003	22,431646
80	Одеська національна академія зв'язку ім. О.С. Попова	9,0365285	7,5138188	5,825923	22,376271
81	Запорізький національний університет	7,2675138	8,3989694	6,691577	22,35806
82	Херсонський національний технічний університет	9,0894331	8,448366	4,783949	22,321748
83	Національна музична академія України імені П.І. Чайковського	8,234184	8,9631365	5,076093	22,273414
84	Львівська національна музична академія імені М.В. Лисенка	7,8870001	10,300128	4,058517	22,245646
85	Донецький національний медичний університет	13,112818	4,220912	4,900185	22,233915
86	Приазовський державний технічний університет	8,1027506	6,1052748	7,986903	22,194929
87	Тернопільський державний медичний університет імені І.Я. Горбачевського	11,619032	5,4095119	5,047451	22,075995

88	Криворізький національний університет	10,55627	6,1765551	5,240301	21,973126
89	Одеський державний екологічний університет	7,2796253	6,0711006	8,518182	21,868908
90	Український державний університет залізничного транспорту	9,2172767	7,0357952	5,513409	21,766481
91	Національний університет “Одеська морська академія”	8,0583747	5,8453213	7,797563	21,701259
92	Херсонський державний університет	8,0327785	8,1085018	5,548115	21,689395
93	Харківський національний університет будівництва та архітектури	8,9280366	6,0603853	6,651511	21,639932
94	Національна академія управління	7,6502278	10,06635	3,890632	21,60721
95	Маріупольський державний університет	7,9176098	7,2212746	6,420391	21,559275
96	Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди	7,8303427	8,83672	4,871686	21,538749
97	Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба	8,3944834	8,3512484	4,760439	21,506171
98	Національний університет “Острозька академія”	7,1239206	8,5020251	5,854797	21,480742
99	Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського	8,1283991	7,1114687	5,99282	21,232688
100	Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка	7,123433	6,4433698	7,649383	21,216186

Додаток Л

Рейтинг ВНЗ України за даними наукометричної бази даних SciVerse Scopus (2017 р.) [42]

№ п/п	Установа	Кількість публікацій	Кількість цитувань	Індекс Гірша (h-індекс)
1	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	14802	68483	79
2	Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна	8382	40675	60
3	Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича	2547	10122	51
4	Львівський національний університет імені Івана Франка	5823	28547	50
5	Одеський національний університет імені І. І. Мечникова	2780	14029	50
6	НТУУ “Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського”	5862	13118	43
7	Донецький національний медичний університет ім. Горького	953	6056	40
8	Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара	3184	10249	37
9	Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”	2425	8556	36
10	Національний університет “Львівська політехніка”	4278	9025	33
11	Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника	436	4208	32
12	Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького	681	3544	32
13	Сумський державний університет	1688	7887	31
14	Український державний хіміко-технологічний університет	712	4236	30
15	Національний медичний університет імені О.О.Богомольця	467	2699	30
16	Ужгородський національний університет	1660	6737	29
17	Донецький національний університет	1708	4129	27
18	Харківський національний університет радіоелектроніки	2143	3527	26
19	Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки	449	3325	23
20	Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського “Харківський авіаційний інститут”	866	2749	23
21	Дніпропетровська медична академія Міністерства охорони здоров'я України	265	2567	23
22	Національний університет “Києво-Могилянська академія”	319	2217	23
23	Донецький національний технічний університет	1107	2160	23
24	Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького	328	1833	23
25	Національний університет біоресурсів і природокористування України	504	1505	19

№ п/п	Установа	Кількість публікацій	Кількість цитувань	Індекс Гірша (h-індекс)
26	Харківський національний медичний університет	230	1090	19
27	Національний авіаційний університет	1360	1980	17
28	Донбаська державна машинобудівна академія	336	1626	15
29	Одеський національний політехнічний університет	707	1213	15
30	Національний університет харчових технологій	286	977	15
31	Хмельницький національний університет	269	943	15
32	Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля	329	999	14
33	Національний лісотехнічний університет України	130	978	14
34	Одеський національний медичний університет	448	889	14
35	Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького	122	579	14
36	Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського	111	807	13
37	Київський національний університет технологій та дизайну	269	1683	12
38	Національна металургійна академія України	871	800	12
39	Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя	286	774	12
40	Запорізький національний технічний університет	568	766	12
41	Національний транспортний університет	232	682	12
42	Чернігівський національний технологічний університет	217	583	12
43	Придніпровська державна академія будівництва та архітектури	178	511	12
44	Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка	130	385	12
45	Криворізький національний університет	194	312	12
46	Запорізький державний медичний університет	210	589	11
47	Буковинський державний медичний університет	562	563	11
48	Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського	194	422	11
49	Одеський державний екологічний університет	99	364	11
50	Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова	132	317	11
51	Національна медична академія післядипломної освіти імені П. Л. Шупика	80	679	10
52	Національний фармацевтичний університет	369	621	10
53	Київський національний університет будівництва і архітектури	356	543	10
54	Вінницький національний технічний університет	439	542	10
55	Івано-Франківський національний медичний університет	48	441	10
56	Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	86	358	10
57	Луганський державний медичний університет	76	342	10
58	Київська школа економіки	46	336	10
59	Житомирський державний технологічний університет	161	334	10
60	Тернопільський національний економічний університет	429	503	9
61	Запорізька державна інженерна академія	268	405	9

№ п/п	Установа	Кількість публікацій	Кількість цитувань	Індекс Гірша (h-індекс)
62	Одеська державна академія будівництва та архітектури	101	306	9
63	Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова	123	248	9
64	Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка	93	230	9
65	Сумський національний аграрний університет	67	184	9
66	Донецький державний університет управління	48	181	9
67	Харківська медична академія післядипломної освіти	69	606	8
68	Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна	142	366	8
69	Запорізький національний університет	241	344	8
70	Приазовський державний технічний університет	391	327	8
71	Українська академія друкарства	81	283	8
72	Луцький національний технічний університет	299	265	8
73	Херсонський державний університет	126	211	8
74	Одеська національна академія харчових технологій	131	191	8
75	Донбаська національна академія будівництва і архітектури	50	190	8
76	Харківський національний автомобільно-дорожній університет	56	154	8
77	Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка	205	270	7
78	Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського	299	247	7
79	Національний університет водного господарства та природокористування	182	219	7
80	Житомирський державний університет імені Івана Франка	122	152	7
81	Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба	136	148	7
82	Одеська національна академія зв'язку ім. О. С. Попова	156	119	7
83	Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова	196	226	6
84	Національний гірничий університет	516	225	6
85	Українська медична стоматологічна академія	219	225	6
86	Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу	223	166	6
87	Український державний університет залізничного транспорту	77	139	6
88	Львівський державний університет безпеки життєдіяльності	64	138	6
89	Українська інженерно-педагогічна академія	129	128	6
90	Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана	156	124	6
91	Київський національний торговельно-економічний університет	140	115	6
92	Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця	111	111	6
93	Міжрегіональна академія управління персоналом	58	80	6

№ п/п	Установа	Кількість публікацій	Кількість цитувань	Індекс Гірша (h-індекс)
94	Міжнародний Соломонів університет	48	184	5
95	Київський Медичний Університет УАНМ	186	146	5
96	Чорноморський національний університет імені Петра Могили	74	111	5
97	Одеський національний морський університет	81	105	5
98	Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова	105	85	5
99	Національний університет фізичного виховання і спорту України	28	70	5
100	Черкаський державний технологічний університет	71	60	5

Показники вступної кампанії у ВНЗ -2017 р. [42]

№ п/п	ВНЗ	Всього прийнято заяв для вступу (бакалаврат ,ПЗСО) у 2017 р.	Макс. обсяг державного замовлення (бакалаврат, ПЗСО) у 2017 р.	Зараховано на контракт (бакалаврат, ПЗСО) всього у 2017 р.
1.	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	43935,00	2847,00	1754,00
2.	Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"	37286,00	3996,00	1269,00
3.	Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	19789,00	1405,00	1087,00
4.	Сумський державний університет	5882,00	816,00	548,00
5.	Одеський національний університет імені І.І. Мечникова	10795,00	813,00	828,00
6.	Львівський національний університет імені Івана Франка	37693,00	2043,00	2274,00
7.	Національний університет "Львівська політехніка"	27706,00	2611,00	2103,00
8.	Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"	17078,00	1448,00	1012,00
9.	Тернопільський національний економічний університет	7713,00	995,00	743,00
10.	Національний авіаційний університет	26164,00	2036,00	1423,00
11.	Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича	18391,00	1044,00	1566,00
12.	Національний університет біоресурсів і природокористування України	10939,00	1367,00	714,00
13.	Національний університет "Кієво-Могилянська академія"	12994,00	607,00	576,00
14.	Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника	4728,00	674,00	1498,00
15.	Національний аерокосмічний університет ім. М.С. Жуковського "Харківський авіаційний інститут"	6686,00	918,00	400,00
16.	Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького	7741,00	500,00	491,00
17.	Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара	14528,00	1362,00	876,00
18.	Харківський національний університет радіоелектроніки	8146,00	987,00	460,00
19.	Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу	5346,00	611,00	383,00
20.	Національний медичний університет імені О.О. Богомольця	3535,00	873,00	845,00
21.	Національний університет харчових технологій	1121,00	956,00	734,00

22.	Ужгородський національний університет	9934,00	790,00	1130,00
23.	Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова	17198,00	585,00	1030,00
24.	Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана	18547,00	897,00	1555,00
25.	Національний гірничий університет	7333,00	887,00	597,00
26.	Донецький національний технічний університет	1209,00	206,00	146,00
27.	Донецький національний університет імені Василя Стуса	6389,00	356,00	648,00
28.	Одеський національний політехнічний університет	10097,00	991,00	688,00
29.	Київський національний університет технологій та дизайну	5364,00	564,00	473,00
30.	Київський національний університет будівництва і архітектури	5806,00	683,00	440,00
31.	Вінницький національний технічний університет	5117,00	722,00	261,00
32.	Національна металургійна академія України	2422,00	315,00	202,00
33.	Запорізький національний технічний університет	6799,00	635,00	947,00
34.	Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя	4124,00	506,00	229,00
35.	Національний фармацевтичний університет	1774,00	22,00	247,00
36.	Київський національний торговельно-економічний університет	24550,00	990,00	2127,00
37.	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого	8155,00	1599,00	616,00
38.	Харківський національний медичний університет	5160,00	459,00	216,00
39.	Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля	1986,00	239,00	285,00
40.	Університет банківської справи НБУ	731,00	58,00	21,00
41.	Національний університет "Одеська юридична академія"	6071,00	903,00	675,00
42.	Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова	9711,00	500,00	590,00
43.	Одеська національна академія харчових технологій	4983,00	537,00	527,00
44.	Хмельницький національний університет	6886,00	621,00	855,00
45.	Національний транспортний університет	7811,00	578,00	876,00
46.	Національний лісотехнічний університет України	2159,00	313,00	92,00
47.	Одеський національний медичний університет	4312,00	404,00	293,00
48.	Чорноморський національний університет імені Петра Могили	3641,00	552,00	602,00
49.	Українська медична стоматологічна академія	3745,00	297,00	391,00
50.	Одеський національний економічний університет	3889,00	301,00	402,00

**Стандартизовані значення та загальний рейтинг ВНЗ України
за 2017 р.**

№ п/п	ВНЗ	Оцінка інтегрального показника діяльності ВНЗ, ІЗ	Webometrics	SciVerse Scopus	Всього прийнято заяв для вступу (бакалаврат, ПЗСО) у 2017 р.	Макс.обсяг держ. замовлення (бакалаврат, ПЗСО) у 2017 р.	Зараховано на контракт (бакалаврат, ПЗСО) всього у 2017 р.	Інтегральний рейтинг
1.	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	0,95	6,52	1,00	1,00	0,71	0,77	2,59
2.	Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"	1,00	5,03	0,54	0,85	1,00	0,56	2,06
3.	Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	0,57	3,99	0,76	0,45	0,35	0,48	1,59
4.	Львівський національний університет імені Івана Франка	0,50	3,68	0,63	0,86	0,51	1,00	1,57
5.	Одеський національний університет імені І.І. Мечникова	0,41	3,86	0,63	0,25	0,20	0,36	1,45
6.	Сумський державний університет	0,49	4,01	0,39	0,13	0,20	0,24	1,44
7.	Національний університет "Львівська політехніка"	0,52	3,35	0,42	0,63	0,65	0,92	1,41
8.	Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"	0,52	3,14	0,46	0,39	0,36	0,45	1,26
9.	Національний авіаційний університет	0,41	2,82	0,22	0,60	0,51	0,63	1,14
10.	Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича	0,38	2,62	0,65	0,42	0,26	0,69	1,13
11.	Тернопільський національний економічний університет	0,32	3,14	0,11	0,18	0,25	0,33	1,10
12.	Національний університет біоресурсів і природокористування України	0,50	2,70	0,24	0,25	0,34	0,31	1,05
13.	Національний університет "Києво-Могилянська академія"	0,49	2,44	0,29	0,30	0,15	0,25	0,96
14.	Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника	0,32	2,37	0,41	0,11	0,17	0,66	0,95
15.	Дніпропетровський національний університет	0,46	2,07	0,47	0,33	0,34	0,39	0,91

	імені Олесея Гончара							
16.	Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького	0,30	2,20	0,41	0,18	0,13	0,22	0,85
17.	Національний аерокосмічний університет ім. М.С. Жуковського “Харківський авіаційний інститут”	0,47	2,15	0,29	0,15	0,23	0,18	0,85
18.	Харківський національний університет радіоелектроніки	0,39	2,08	0,33	0,19	0,25	0,20	0,83
19.	Ужгородський національний університет	0,34	1,92	0,37	0,23	0,20	0,50	0,81
20.	Національний медичний університет імені О.О. Богомольця	0,51	1,87	0,38	0,08	0,22	0,37	0,80
21.	Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана	0,49	1,82	0,08	0,42	0,22	0,68	0,79
22.	Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу	0,35	2,19	0,08	0,12	0,15	0,17	0,79
23.	Національний університет харчових технологій	0,41	1,98	0,19	0,03	0,24	0,32	0,77
24.	Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова	0,41	1,89	0,06	0,39	0,15	0,45	0,76
25.	Національний гірничий університет	0,52	1,74	0,08	0,17	0,22	0,26	0,70
26.	Одеський національний політехнічний університет	0,35	1,69	0,19	0,23	0,25	0,30	0,69
27.	Донецький національний університет імені Василя Стуса	0,37	1,63	0,34	0,15	0,09	0,28	0,68
28.	Київський національний торговельно-економічний університет	0,36	1,34	0,08	0,56	0,25	0,94	0,66
29.	Донецький національний технічний університет	0,37	1,71	0,29	0,03	0,05	0,06	0,66
30.	Запорізький національний технічний університет	0,31	1,64	0,15	0,15	0,16	0,42	0,66
31.	Київський національний університет технологій та дизайну	0,36	1,68	0,15	0,12	0,14	0,21	0,65
32.	Київський національний університет будівництва і архітектури	0,32	1,66	0,13	0,13	0,17	0,19	0,64
33.	Вінницький національний технічний університет	0,38	1,62	0,13	0,12	0,18	0,11	0,63
34.	Національна металургійна академія України	0,44	1,57	0,15	0,06	0,08	0,09	0,61
35.	Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя	0,34	1,51	0,15	0,09	0,13	0,10	0,58
36.	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого	0,42	1,29	0,00	0,19	0,40	0,27	0,56

37.	Національний фармацевтичний університет	0,41	1,41	0,13	0,04	0,01	0,11	0,54
38.	Національний університет “Одеська юридична академія”	0,32	1,25	0,00	0,14	0,23	0,30	0,51
39.	Харківський національний медичний університет	0,34	1,19	0,24	0,12	0,11	0,09	0,51
40.	Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова	0,37	1,11	0,08	0,22	0,13	0,26	0,48
41.	Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля	0,32	1,19	0,18	0,05	0,06	0,13	0,48
42.	Хмельницький національний університет	0,32	1,02	0,19	0,16	0,16	0,38	0,47
43.	Національний транспортний університет	0,30	1,00	0,15	0,18	0,14	0,39	0,46
44.	Одеська національна академія харчових технологій	0,33	1,08	0,10	0,11	0,13	0,23	0,46
45.	Університет банківської справи НБУ	0,34	1,25	0,00	0,02	0,01	0,01	0,45
46.	Одеський національний медичний університет	0,32	0,00	0,18	0,10	0,10	0,13	0,13
47.	Чорноморський національний університет імені Петра Могили	0,32	0,00	0,06	0,08	0,14	0,26	0,12
48.	Національний лісотехнічний університет України	0,36	0,00	0,18	0,05	0,08	0,04	0,12
49.	Українська медична стоматологічна академія	0,30	0,00	0,08	0,09	0,07	0,17	0,11
50.	Одеський національний економічний університет	0,34	0,00	0,00	0,09	0,08	0,18	0,10

Таксономічний показник освіти

	$C_{i0} = \left[\sum_{s=1}^n (z_{is} - z_{0s})^2 \right]^{1/2}, i = \overline{1, n}$	$d_i = \frac{C_{i0}}{C_0}, i = \overline{1, n}$	Таксономічний показник освіти $I = 1 - d_i, i = \overline{1, n}$
1990	1,62	0,75	0,25
1991	1,56	0,73	0,27
1992	1,56	0,73	0,27
1993	1,51	0,71	0,29
1994	1,38	0,64	0,36
1995	1,38	0,64	0,36
1996	1,43	0,67	0,33
1997	1,55	0,72	0,28
1998	1,60	0,75	0,25
1999	1,76	0,82	0,18
2000	1,83	0,85	0,15
2001	1,89	0,88	0,12
2002	1,90	0,89	0,11
2003	1,90	0,89	0,11
2004	1,88	0,88	0,12
2005	1,86	0,87	0,13
2006	1,89	0,88	0,12
2007	1,89	0,88	0,12
2008	1,90	0,89	0,11
2009	1,92	0,90	0,10
2010	1,93	0,90	0,10
2011	1,94	0,90	0,10
2012	1,94	0,91	0,09
2013	1,97	0,92	0,08
Разом	42,01		
2014	0,07	0,44	0,56
2015	0,11	0,61	0,39
2016	0,15	0,87	0,13
Разом	0,33		

Додаток Р

Таксономічний показник охорони здоров'я

	$C_{i0} = \left[\sum_{s=1}^n (z_{is} - z_{0s})^2 \right]^{1/2}, i = \overline{1, n}$	$d_i = \frac{C_{i0}}{C_0}, i = \overline{1, n}$	Таксономічний показник охорони здоров'я $I = 1 - d_i, i = \overline{1, n}$
1990	0,58	0,66	0,34
1991	0,57	0,65	0,35
1992	0,58	0,66	0,34
1993	0,60	0,68	0,32
1994	0,52	0,59	0,41
1995	0,53	0,60	0,40
1996	0,56	0,64	0,36
1997	0,67	0,76	0,24
1998	0,74	0,84	0,16
1999	0,76	0,86	0,14
2000	0,77	0,88	0,12
2001	0,75	0,85	0,15
2002	0,73	0,82	0,18
2003	0,72	0,81	0,19
2004	0,74	0,84	0,16
2005	0,73	0,83	0,17
2006	0,73	0,82	0,18
2007	0,72	0,82	0,18
2008	0,67	0,76	0,24
2009	0,70	0,79	0,21
2010	0,70	0,80	0,20
2011	0,83	0,94	0,06
2012	0,85	0,97	0,03
2013	0,85	0,96	0,04
Разом	16,60		
2014	0,05	0,37	0,63
2015	0,03	0,28	0,72
2016	0,11	0,85	0,15
Разом	0,19		

Таксономічний показник культури

	$c_{i0} = \left[\sum_{s=1}^n (z_{is} - z_{0s})^2 \right]^{1/2}, i = 1, \dots, n$	$d_i = \frac{c_{i0}}{c_0}, i = \overline{1, n}$	Таксономічний показник культури $I = 1 - d_i, i = \overline{1, n}$
1990	1,77	1,07	-0,07
1991	1,69	1,01	-0,01
1992	1,56	0,94	0,06
1993	1,44	0,86	0,14
1994	1,28	0,77	0,23
1995	1,15	0,69	0,31
1996	1,19	0,72	0,28
1997	1,09	0,65	0,35
1998	1,06	0,64	0,36
1999	1,04	0,63	0,37
2000	0,99	0,60	0,40
2001	0,96	0,58	0,42
2002	0,91	0,55	0,45
2003	0,84	0,51	0,49
2004	0,78	0,47	0,53
2005	0,75	0,45	0,55
2006	0,73	0,44	0,56
2007	0,72	0,43	0,57
2008	0,70	0,42	0,58
2009	0,69	0,42	0,58
2010	0,67	0,40	0,60
2011	0,68	0,41	0,59
2012	0,68	0,41	0,59
2013	0,69	0,42	0,58
Разом	24,05		
2014	0,09	0,54	0,46
2015	0,13	0,82	0,18
2016	0,13	0,83	0,17
Разом	0,35		

Частка нематеріальних послуг у ВВП України [110]

Рік	ВВП	Освіта		Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги		Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	
	млн.грн.	млн.грн.	% ВВП*	млн.грн.	% ВВП*	млн.грн.	% ВВП*
2010	1079346	53462	4,95	38555	3,57	6074	0,56
2011	1299991	59377	4,57	41855	3,22	7161	0,55
2012	1404669	71771	5,11	49234	3,51	9727	0,69
2013	1465198	77986	5,32	48247	3,29	12704	0,87
2014	1586915	76068	4,79	46250	2,91	12339	0,78
2015	1988544	82778	4,16	51480	2,59	12357	0,62
2016	2383182	93410	3,9	57526	2,41	13626	0,57

* обчислено автором на підставі [110]

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Клим Н.В. Основні джерела фінансування сектора нематеріальних послуг в Україні. *Формування нової парадигми економічної теорії в Україні. / Формування ринкової економіки в Україні: наук. збірник: / за ред.З.Г.Ватаманюка. Львів: Інтереко, 2001. Спецвипуск 8. С.396-401 (0,398 д.а.).*
2. Клим Н.В. Державне фінансування сектора нематеріальних послуг в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія економічна. Львів, 2002. Вип.31. С.240-245 (0,417 д.а.).*
3. Клим Н.В. Місце нематеріальних послуг у дослідженнях інституціоналістів. *Вісник Львівського університету. Серія економічна. Львів, 2005. Вип.34. С.748-752 (0,443 д.а.).*
4. Клим Н.В. До питання про природу та класифікацію послуг. *Вісник Львівського університету. Серія економічна. Львів, 2007. Вип.37. С.543-547 (0,404 д.а.).*
5. Клим Н.В. Матеріальні і нематеріальні послуги: еволюція української економічної думки. *Вісник Львівського університету. Серія економічна. Львів, 2010. Вип.43. С.610-615 (0,398 д.а.).*
6. Гнилякевич І.З., Ільків Н.В. Маркетингові аспекти функціонування залізничного транспорту на ринку послуг України. *Формування ринкової економіки: зб.наук.пр. Київ, 2012. № 28 Ч.2. С.338-346 (0,494 д.а.; особистий внесок здобувача: аналіз ринку залізничних послуг України (0,247 д.а.).*

7. Ильків Н.В. Интегральная оценка функционирования сектора нематериальных услуг в Украине. *Вести інститута підприємницької діяльності*. Беларусь, июнь 2013. С.37-43 (0,473 д.а.).
8. Ілків N.V.. Innovative forms of promotion of the city L'viv. *Problems of social and economic development of business: Collection of scientific articles*. Vol. 2. Publishing house "BREEZE". Montreal, Canada, 2014. P.386-390 (0,468 д.а.).
9. Ілків Н.В. Маркетингові служби як інструмент розвитку підприємств сектора нематеріальних послуг в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. Львів, 2015. Вип.52. С.307-312 (0,38 д.а.).
10. Гнилякевич-Проць І.З., Ілків Н.В. Проектно-орієнтоване навчання як метод практичної підготовки студентів у вищій школі. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. Львів, 2016. Вип.53. С.381-385 – (0,332 д.а.; особистий внесок здобувача: висвітлення проблем сучасної української вищої освіти та поглядів науковців на проектно-орієнтоване навчання у системі освіти (0,166 д.а.)).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

11. Клим Н.В. Послуги як об'єкт дослідження у сучасній економічній науці. *Нові обрії економічної науки: матеріали міжнародної наук. студ.-асп. конф.* (Львів, 11-12 травня 2007 р.). Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2007. С.111-113 (0,181 д.а.).
12. Клим Н.В. До питання про вплив нематеріальних послуг на економічне зростання. *Світова економічна криза: причини, наслідки та перспективи подолання: матеріали міжнародної наук. студ.-асп. конф.* (Львів, 14-15 травня 2010 р.) Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2010. С.243-245 (0,234 д.а.).

13. Ільків Н.В. Освіта як інструмент промоції міста Львова. *Розвиток вищої освіти як інструмент міського маркетингу: збірник тез міжнародної наук. конф. (Школа технології, Катовіце, Польща, 5-6 листопада 2014 р.)*. Катовіце, Польща, 2014. С.24-25 (0,176 д.а.).
14. Ільків Н.В. Особливості організації служби маркетингу на підприємствах сфери послуг. *Діяльність вищих закладів освіти і розвиток економіки і культури в місті: збірник тез міжнародної наук. конф. (Школа технології, Катовіце, Польща, 17-18 вересня 2015 р.)*. Катовіце, Польща, 2015. С.21-22 (0,157 д.а.).
15. Гнилякевич-Проць І.З., Ільків Н.В. До проблеми реформування освіти в контексті програмно-орієнтованого навчання. *Проблеми становлення інформаційної економіки в Україні: матеріали міжнародної наук.-практ. конф. (Львів, 19-21 жовтня 2017 р. Львів: Видавництво “Левада”, 2017. С.203-206 (0,216 д.а.; особистий внесок здобувача: висвітлення проблем сучасної української вищої освіти та поглядів науковців на проектно-орієнтоване навчання у системі освіти (0,1 д.а.))*.

Відомості про апробацію результатів дисертації

1. Міжнародна наукова студентсько-аспірантська конференція “Нові обрії економічної науки” (Львів, 11-12 травня 2007 р., очна форма участі).
2. Міжнародна наукова студентсько-аспірантська конференція “Світова економічна криза: причини, наслідки та перспективи подолання” (Львів, 14-15 травня 2010 р., очна форма участі).
3. Міжнародна наукова конференція “Розвиток вищої освіти як інструмент міського маркетингу” (Катовіце (Польща), 5-6 листопада 2014 р., заочна форма участі).

4. Міжнародна наукова конференція “Діяльність вищих закладів освіти і розвиток економіки і культури в місті” (Катовіце (Польща), 17-18 вересня 2015 р., заочна форма участі).
5. Міжнародна науково-практична конференція “Проблеми становлення інформаційної економіки в Україні” (Львів, 19-21 жовтня 2017 р., очна форма участі).

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
 ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
 IVAN FRANKO NATIONAL UNIVERSITY OF LVIV

вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна
 тел./факс (032) 261-60-48, тел. 260-34-02
<http://www.lnu.edu.ua>, e-mail: lnu@lnu.edu.ua
 Код ЗКПО 02070987 Державна Казначейська служба України
 МФО 820172, р.р. 35225230001061
 № свідоцтва 17701483, ін. код № 020709813029
 Валютний рахунок № 26005000028567, 26009000028110
 в Укресіббанку

1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine
 Phone/Fax: +38 (032) 261-60-48, 260-34-02
<http://www.lnu.edu.ua>, e-mail: lnu@lnu.edu.ua
 Code ZKPO 02070987 State Treasury Service of Ukraine
 MFO 820172, Settlement Acc. 35225230001061
 Certificate No. 17701483, Tax IN010709813029
 Foreign Currency Acc No. 26005000028567, 26009000028110
 in Lviv Branch of Ukreximbank
 MFO 322313

м. Львів МФО 322313
 № 133-Н від 15.01.2018

на № _____ від _____

ДОВІДКА

Видана Ільків Наталії Василівні про те, що основні положення та результати її дисертаційного дослідження на тему «Політико-економічний аналіз сектора нематеріальних послуг в Україні» використано у навчальному процесі Львівського національного університету імені Івана Франка для розроблення методичного забезпечення та під час викладання навчальних дисциплін: «Основи економічної науки», «Макроекономіка», «Мікроекономіка».

Проректор з наукової роботи
 член-кор. НАН України,
 доктор хімічних наук, професор

Гладисhevський Р.Є.

УКРАЇНА
 ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
 ДЕПАРТАМЕНТ З ПИТАНЬ КУЛЬТУРИ,
 НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ ТА РЕЛІГІЙ
 79008, Львів, вул. Вовниченка, 14 Тел./факс: (032) 261-25-93 uklviv@ukr.net

25.01.18 № 143

На № _____ від _____

Довідка

Про використання результатів дисертаційного дослідження
 Ільків Наталії Василівни

«Політико-економічний аналіз сектора нематеріальних послуг в Україні»

Результати дисертаційної роботи Ільків Наталії Василівни «Політико-економічний аналіз сектора нематеріальних послуг в Україні» були використані департаментом з питань культури, національностей та релігій Львівської обласної державної адміністрації для вдосконалення програм розвитку культури на Львівщині.

Теоретичні висновки щодо необхідності популяризації культурних цінностей як найпотужнішої складової формування української ідентичності та сприяння економічному зростанню України та обґрунтовані рекомендації щодо створення сприятливих умов для збільшення кількості закладів культури враховані працівниками департаменту з питань культури, національностей та релігій при виконанні заходів розвитку сфери культури у Львівській області.

Директор департаменту

М.В.Туркало

Громадська організація «Інститут трансформації територій»

15.01.2018 № 01

На _____ № _____

Довідка

Про використання результатів дисертаційного дослідження

Ільків Наталії Василівни

«Політико-економічний аналіз сектора нематеріальних послуг в Україні»

Результати дисертаційної роботи Ільків Наталії Василівни «Політико-економічний аналіз сектора нематеріальних послуг в Україні» були використані в діяльності громадської організації «Інститут трансформації територій» для вдосконалення освітніх та культурних проєктів розвитку території Львівщини, а також визначення стратегічних напрямів діяльності громадської організації «Інститут трансформації територій» в сфері освіти та культури загалом.

Директор громадської організації
«Інститут трансформації територій»

О.Р. Саніна